

Nära inpå

Maskulinitet, intimitet och gemenskap i brandmäns arbetslag

Mathias Ericson

Göteborg Studies in Sociology No 48

UNIVERSITY OF GOTHENBURG
DEPT OF SOCIOLOGY

Mathias Ericson
Department of Sociology
University of Gothenburg
Box 711
SE 405 30 Gothenburg
Sweden
E-mail: mathias.ericson@sociology.gu.se

Nära inpå. Maskulinitet, intimitet och gemenskap i brandmäns arbetslag
Mathias Ericson
ISBN: 978-91-979397-3-7
Copyright: Mathias Ericson
Omslag: Geson Hyltetryck
Omslagsfoto: Mathias Ericson
Print: Geson Hyltetryck

Göteborg Studies in Sociology No 48
Department of Sociology, University of Gothenburg

Abstract

Title: Up Close. Masculinity, Intimacy and Community in Firefighters' Work Teams

Written in Swedish, summary in English. 204 pages.

Author: Mathias Ericson

Doctoral Dissertation at the Department of Sociology, University of Gothenburg

Box 720, SE 40530 Göteborg, Sweden

ISBN: 978-91-979397-3-7

ISSN: 1650-4313

Gothenburg 2011

This study explores the profession of firefighter, in which the progression of gender equality has been particularly slow compared to many other professions in Sweden. The aim of the study is to explore constructions of masculinity in the firefighter profession and how they are related to specific forms of community among men in this profession. The starting point of the thesis is that one of the central mechanisms of gender segregation is male homosociality, which is men's search for community with other men. Based on field notes and recorded interviews the study explores how affectionate and intimate relations between men are supported and upheld in this occupation.

The analysis is presented in three parts that explore different aspects of firefighters' life in the work teams. The first section explores that firefighters' put value on spatial and temporal settings that demanded that they lived family life at work. They thought that if women were included in the work teams it would become more difficult to share that kind of intimacy. The second section focuses on the joking manner and jargon among firefighters. Being able to respond to brutal jokes and raw jargon confirmed their sense of being close, which was not thought to be able to uphold if women were included in the work teams. The third section focuses on how firefighters relate to the fact that their work is associated with notions of masculinity. It is argued that their ability to both support and criticise their profession's association with masculine stereotypes enforced these men's commitment to each other in the teams.

The main contribution of the thesis to a deeper understanding of how men's hegemony is maintained within this profession is exploring how the

notion of homosociality and intimacy between men relates to the concept of masculinity. The thesis concludes that the concept of homosociality makes it possible to highlight other forms of inclusion and exclusion mechanisms than does the concept of hegemonic masculinity. The concept of masculinity emphasises the conflicts and hierarchies between men. The concept of homosociality however emphasises belonging and loyalty among men. It can be used to explore how gender is constructed, through the expectation that homosocial relationships would make possible an exclusive intimacy. That homosociality is valued as a guarantee for exclusive intimacy seems especially important in this profession, where this exclusive intimacy provides men with a sense of belonging and confirmation of having what it takes to be a real firefighter.

Keywords: firefighters, profession, gender equality, masculinity, homosociality

Förord

Nu är avhandlingen äntligen färdig och för det finns det många att tacka! Först och främst ett stort tack till personal inom räddningstjänsten som på olika sätt har gjort denna avhandling möjlig. Allra främst ett tack till er brandmän som jag fått följa och intervjua. Tack även till alla er andra som varit behjälpliga med att förmedla kontakt eller som jag senare haft tillfälle att diskutera arbetet med. Tack för att ni har uppmuntrat mig att fortsätta!

Jag vill särskilt tacka min handledare Anna-Karin Kollind och min biträdande handledare Arne Nilsson. Tack Anna-Karin för all hjälp med att få studien fokuserad, vilket krävt otaliga läsningarna av manusutkast och kritiska reflektioner. Du gjorde tidigt bedömningen att jag var en mullvad snarare än en räv, vilket nog var en bra bedömning. Tack för all hjälp med att gräva gångar och bedöma rasrisker. Tack Arne för att du ställde upp som biträdande handledare. Din entusiasm och konstruktiva kritik har varit ovärderlig för arbetet med avhandlingen. Jag vill även tacka dig för att du stöttade mig i arbetet med det projekt som föregick avhandlingen och för att du uppmuntrade mig att söka till forskarutbildningen.

När manuset började få sin slutgiltiga form fick jag stor hjälp av Ericka Johnson och Lennart Svensson som granskade manuset. Tack för den kreativa diskussionen och era förslag på ändringar, de gav mig styrfart igen! Ett särskilt tack Ericka för att du med hjälp av sax, tejp och tråd visade att avhandlingsskrivande också kan vara ett handarbete. Ett särskilt tack Lennart för att du återigen uppmuntrade mig i mitt arbete och delgav några kritiska tankar som hjälpte mig att fokusera.

Jag vill också tacka vänner och kollegor på institutionen som väckt engagemang och jävlar anamma när det behövts. Även om varken genusseminariet eller det socialkonstruktionistiska seminariet blev särskilt bestående gjorde de sitt till känslan av sammanhang. Ett särskilt tack till Anna Hedenus och Niklas Westberg som kommenterat mina utkast på doktorandseminariet och hjälpt mig att komma vidare i skrivandet. Ett alldeles särskilt stort tack till dig Helena Holgersson! Du har inte bara läst och diskuterat utkast man har skrivit, utan har också otaliga gånger fått påminna Mathias om vad som är meningen med det hela.

Min forskarutbildning har finansierats med fakultetsmedel. Men jag vill också tacka dåvarande Statens räddningsverk som finansierade det projekt som föranledde avhandlingen. Jag vill också tacka Myndigheten för samhällsskydd och beredskap som finansierar en pågående studie som bygger vidare på avhandlingen. Ett särskilt tack till Ann-Cathrine Andersson, Maina Gustafson, Anders Axelsson och Lena Brunzell för all hjälp och uppmuntran! Ni har gett värdefulla synpunkter på avhandlingens preliminära resultat och visat tilltro till att avhandlingen kan vara ett bidrag till jämställdhetsarbetet inom räddningstjänsten.

Under arbetet med avhandlingen har jag haft förmånen att vara verksam i olika miljöer. Jag vill rikta ett stort tack till alla som välkomnade och tog hand om mig på dåvarande Institutionen för genusvetenskap, där jag arbetade med studien två år innan jag påbörjade forskarutbildningen. Tack för sopp-luncherna, seminarierna och kommentarer på utkast till rapporten.

Ett stort tack också till mina nya forskarvänner inom det pågående projektet om genus och räddningstjänst. Inom det projektet har jag varit knuten till Karlstads universitet och till Luleå tekniska universitet. Jag är tacksam för det varma välkommandet och de konstruktiva synpunkter jag fått när jag presenterat avhandlingsprojektet där. Ett särskilt tack till dig Ulf Mellström för all uppmuntran! Tack också Jennie Olofsson för att du flera gånger påmint mig om att det inte är fråga om ifall, utan när jag ska bli färdig. Med Magnus Blondin, Anne-Charlotte Callerstig, Kristina Lindholm och Katherine Harrison inräknade så ser jag mycket fram emot att få fortsätta arbeta tillsammans med er! I would also like to thank Dave Baigent for your valuable feedback on my work. I very much look forward to continue working with you and Sarah O'Connor.

Jag vill också tacka vänner och kollegor på Högskolan i Borås. Ett varmt tack till dig Bertil Rolandsson! Med dig har jag även fått möjligheten att studera andra yrkessektorer såsom polis och kärnkraftsindustri. Ett alldeles särskilt tack till dig Kristina Bartley. Det har varit fantastiskt roligt att arbeta med och lära känna dig! Jag ser mycket fram emot att få fortsätta våra forskarsamtal om spindlar, bröllopstårtor och mycket annat.

Slutligen vill jag också tacka vänner och familj. Tack till mina föräldrar, min bror och min sväger för allt stöd och för att ni stått ut med all förvirring som avhandlingsskrivandet fört med sig. Tack pappa Kenneth för att du uppmuntrade mig att skriva om detta och för alla diskussioner utifrån dina erfarenheter från räddningstjänsten. Tack mamma Gun-Britt för att du diskuterat med mig utifrån dina erfarenheter av att leva med en brandman och att du alltid ifrågasatt vad gubbarna haft för sig på stationen. Vänner som jag särskilt vill tacka är Kristofer Benjaminsson, Greta och Martin Lysberg,

Robert Fjällsby, Mirja Hakkarainen och bandet som hjälpt mig få tankarna på annat. Bakverk till exempel. Tack Annika Jonsson, hoppas PK-paketet och den sociologiska tarotkortleken snart får se dagens ljus! Tack till vännerna i Norrköping, särskilt Eva Bolander och Mårten Mellberg för att ni tog hand om oss när vi var bosatta och jag arbetade med avhandlingen där.

Mest av alla vill jag tacka min kära Jenny, som jag alltid kunnat diskutera med och få hjälp av när jag behövt komma vidare i eller återvända till avhandlingsarbetet. Det hade aldrig gått utan dig. Och tack Verna, vår dotter, som gett ork och mod att färdigställa texten. Nu längtar vi alla till sommaren!

Mathias Ericson, Göteborg april 2011

Innehåll

1. Inledning	11
Syfte och frågeställningar.....	14
Disposition	15
2. Räddningstjänsten – en presentation	17
Från brandkår till räddningstjänst	17
Ny lag, ny utbildning och ny myndighet	18
Den kommunala räddningstjänstens organisation.....	20
Tjänst som brandman.....	21
Jämställdhetsarbete inom räddningstjänsten.....	23
3. Forskning om brandmän	27
Teoretiker och praktiker.....	28
Brandmän som mansideal	30
Betydelsen av rökdykning.....	33
Brandmäns gemenskap	34
Brytare	36
Avslutning.....	38
4. Vidare forsknings­sammanhang och teoretiska ingångar	41
Könsmärkning av arbete	42
Genus och arbetsorganisation	44
Homosocialitet och intimitet	46
Homosocialitet och heteronormativitet	50
Maskulinitet	53
Maskulinitet och klass.....	57
Avslutning.....	61
5. Metod och material	63
Om studiens design.....	63
Tillträde.....	64
Observationerna.....	69
Intervjuerna	73

Bearbetning och presentation	76
6. Tid och rum på stationen	79
Rundvandring på stationen	80
Arbetstid och annan tid	84
Bakom kulisserna	87
Brandmannayrkets dramatiseringsproblem	88
Utifall någonting händer	91
Tid för sig själva	93
Stationen och världen utanför	97
Rum där det händer något	100
Avslutning	103
7. Betydelser av en skämtsam jargong	105
En rå men hjärtlig ton	106
Jargong som homosocial gemenskap	109
En säkerhetsventil?	112
Problem med jämställdhet	116
Hotad konsensus	119
Vi på golvet	124
Avslutning	128
8. Manlighet och kompetens	133
Rökdykning och behov av mäns muskler	133
En lugnare stil	139
Riskabla framställningar	142
Taktfulla anspelningar	147
Avslutning	151
9. Maskulinitet, intimitet och gemenskap	155
Yrkesstereotyper och maskulinitet	156
Alla är välkomna som känner sig välkomna	158
Homosocialitet som intimitet och (av)sexualisering	161
Avintimisering av yrkesgemenskap	164
Avslutningsvis	165
Efterord	169
Summary	175
Referenser	183

1

Inledning

”Vad har hänt med de där?” frågade jag och nickade menande bort mot några hjälmar och larmställ som hängde på krokarna längst ner i rummet. Jag hade lagt märke till att de skilde ut sig från de betydligt mer välvårdade larmställ som bars av de brandmän jag följde. Hjälmarna var så brända att det var svårt att se att de från början varit helt vita och det blå tyget i jackorna och hängselbyxorna hade fläckvis fått en röd färgton. På några av dem fanns hål. De hängde tillsammans med de larmställ personalen använde, i ett rum i anslutning till vagnhallen där de snabbt skulle klä om ifall det blev larm. Samtidigt som de slitna ställen hängde lite undanskymt i rummet var de svåra att undgå eftersom de spred en frän lukt av brandrök i lokalerna. Jag hade fått syn på dem och känt lukten tidigare, när jag klätt på och av mig det ställ jag hade fått låna, men jag hade inte frågat personalen om dem. När jag nu till sist frågade var frågan inte riktad till någon ur personalen, utan till en elev från Räddningsverkets skola som praktiserade på arbetslaget. Han gick utbildningen *Skydd mot olyckor* (SMO) för att bli brandman.

”Ja du...” svarade han lite eftertänksamt. Det verkade som om han också undrat vad det var för speciellt med de ställen. ”Du får fråga honom” sa han sedan och pekade på en av de ordinarie brandmännen som just gick förbi. Brandmannen stannade upp och tittade frågande på mig. ”Vad är det för ställ?” frågade jag och nickade mot hjälmarna. ”Ja, att de är brända menar du?” svarade han. ”Ja, de har varit med om en del”. ”Ok?” sa jag lite undrande inför hans svävande svar. Det blev tyst en liten stund, medan våra blickar vändes mot ställen. Till slut frågade SMO-eleven om det var gamla grejer. Brandmannen började då berätta att ställen tillhörde de deltidsanställda brandmännen på stationen. Han förklarade att de var en sorts reservstyrka för den heltidsanställda personalen och arbetade mer sällan på olycksplatser. Att hjälmarna var brända, menade brandmannen, sa mer om vad de gjort på övningar än vid faktiska bränder. ”När de kör sina rökdykningsövningar så

eldar de, i vart fall förr. Så de har väl passat på då, sträckt på sig lite extra!" sa han, och log ett lite snett leende.

Eftersom det snart var dags för lunch begav vi oss mot lunchrummet. På väg bort frågade SMO-eleven om det inte var något speciellt med att tyget i ställen ändrat färg. "Jo", svarade brandmannen, "desto slitnare och trasigare desto tuffare." Han berättade att ställen ändrade färg beroende på hur mycket värme de utsatts för. Från blått till rött och sedan nästan helt vitt. Han avslutade med att berätta om hur han irriterat sig på en lärare på brandskolan som hade en sådan inställning. Lärarens eget ställ höll knappt ihop och brandmannen hade gett en syrlig kommentar om att en lärare borde föregå med gott exempel och ha hela kläder. Men enligt honom hade inte läraren tagit till sig det, utan "gruffade" bara. "Nej, det ska vara så, lite tufft då".

När jag senare pratade med SMO-eleven på tu man hand, berättade han att han redan tidigare under sin vistelse på stationen undrat om färgändringar på larmställen. Han hade frågat om det var sant eller en myt att ställen var tillverkade av ett tyg som ändrade färg, beroende på hur nära inpå eldhärden man tagit sig. Men personalen i arbetslaget verkade inte vilja prata om det och han hade inte velat framstå som alltför frågvis. Han berättade att han tidigt under praktiken ställt en "dum" fråga som det fortfarande kunde komma gliringar om. Det hade gjort honom mer försiktig med frågor och mer lyhörd för antydningar om vad som var önskvärda förhållningssätt.

Frågorna om de slitna larmställen är exempel på hur jag i arbetet med denna avhandling försökt få grepp om hur brandmän förhåller sig till förväntningar och föreställningar om yrket. Både SMO-eleven och jag ville få reda på hur kläderna skulle förstås. Men det blev tydligt att det inte bara var fråga om att få veta vad kläderna bar på för information, utan hur dess symbolik skulle hanteras. Det var förstas intressant huruvida det var sant eller inte att kläderna växlade färg beroende på hur mycket värme de utsatts för. Men lika viktigt, visade det sig, var hur den informationen skulle användas. Samtalen om larmställen, menar jag, exemplifierar vikten av att förhålla sig på rätt sätt till symboliken och de föreställningar om brandmäns arbete som avtrycken på larmställen kunde symbolisera. Det var uppenbart att det inte var de medfarna ställen som gjorde någon till en "riktig" brandman. För att få en sådan status krävdes en mer initierad förståelse för hur symboliken skulle användas. En "riktig" brandman förväntades inta distans till alltför entydiga anspelningar på stereotypa föreställningar om brandmän. Att inta distans på rätt sätt var en färdighet som förmedlades i relationer mellan personalen i arbetslagen. Det räckte med andra ord inte att komma nära inpå eld och värme, eller att ha fått utbildning. För att få status som en "riktig" brandman gällde det att komma nära inpå andra "riktiga" brandmän.

I denna studie är det inte de spektakulära arbetsuppgifter som brandmän utför som är i fokus. Istället undersöker jag hur förtroende etableras mellan arbetskamrater genom de relationer som upptar den tid som brandmän spenderar på stationen. Samtalen kring de medfarna larmställen vill jag sätta i samband med hur brandmännen framhöll att man inte gärna utsätter sig för fara om det inte sker tillsammans med arbetskamrater som man har stort förtroende för och nära relationer med. De sarkastiska kommentarerna om att de som burit de kläderna ”sträckt på sig” under övningar, eller läraren på skolan som ville vara ”tuff”, är i det perspektivet exempel på budskap om hur man inte ska bete sig, om man vill erhålla det förtroende som krävs för att inneslutas i gemenskaper med dem som gör jobbet på ”riktigt”.

Avhandlingen undersöker yrkesgemenskap, med särskild tonvikt på genusaspekter. Som en yrkesstudie anknyter den till forskningsriktningar inom sociologi kring yrke och arbetsliv. Genom att sätta frågor kring maskulinitet och mäns gemenskap i förgrunden anknyter den till forskningsriktningar inom sociologi kring genus och könssegregering i arbetslivet. Studien har tagit form utifrån ett intresse att förstå vad som hindrar kvinnor från att verka inom detta yrke och under den tid jag arbetat med studien har jämställdhet varit en debatterad fråga, exempelvis i branschtidningar. Som jag diskuterar i kapitel två har dominansen av män inom yrket minskat och tidigare studier, såväl som denna, visar att män i yrket uttrycker en oro för vad det skulle innebära att arbeta med en kvinna i arbetslaget. De arbetslag jag följt bestod av brandmän som alla var män. Likaså de praoelever och den elev från Räddningsverkets skola som förekom i beskrivningen ovan. I avhandlingen undersöker jag hur gemenskap mellan män får betydelse för känslan av yrkesgemenskap och förtroende mellan arbetskamrater. Avhandlingens titel, *Nära inpå*, syftar alltså inte bara på att komma nära inpå eld, utan även på män som kommer nära inpå andra män.

Studien bygger på fältanteckningar och inspelade intervjuer. Jag har besökt fyra arbetslag på tre stationer. Under dessa besök förde jag anteckningar, där jag beskrev miljöer, händelser och samtal. Jag bandade intervjuer med elva brandmän som, med ett undantag, arbetade i arbetslagen. Jag har intervjuat två räddningsmän som praktiserade på ett av de arbetslag som jag följde. Personalen var heltidsanställd och stationerna befann sig på olika orter i kommuner av varierande storlek.

Syfte och frågeställningar

Genom att följa och intervjua brandmän har jag velat belysa hur det kommer sig att detta yrke så starkt knyts till föreställningar om maskulinitet. Jämfört med många andra yrken har kopplingen mellan yrkeskompetens och maskulinitet varit ovanligt seglivad inom denna sektor. Få yrken har så sent och så oomtvistat kunnat hävda att utestängning av kvinnor är en naturlig ordning och inte ett uttryck för diskriminering. Det är först på senare år som sådana antaganden blivit mindre självklara och det blivit möjligt att ifrågasätta om inte just föreställningar om en naturlig ordning blivit en självuppfyllande profetia.

I denna studie fokuseras hur brandmän skapar och upprätthåller kopplingar mellan yrket och maskulinitet. Jag undersöker också om de motsätter sig sådana kopplingar och vad det finns för möjligheter att ifrågasätta dessa. Jag har intresserat mig för föreställningar om maskulinitet bland män i yrket, vilka betydelser manlighet ges och vad det är för speciella förhållanden som råder inom detta yrke som gör kön viktigt. Fokus är på hur maskulinitet konstrueras, det vill säga en betoning på att uppfattningar om vad det innebär att vara man är något som förhandlas och blir meningsfullt genom sociala relationer, i detta fall mellan brandmän.

Jag har också intresserat mig för hur gemenskap upprätthålls mellan brandmän i arbetslagen och vad det är för speciella förhållanden inom yrket som brandmän uppfattar att denna gemenskap vilar på. Fokus riktas då mot vilka former av inkludering och exkludering som tillhörigheten som brandman uttrycks genom. Dessa båda teman, gemenskap och maskulinitet, är nära kopplade till varandra. Jag har velat undersöka om det är så att de former av gemenskap som brandmän erbjuder i arbetslagen inte bara kan ha att göra med att det är ett speciellt yrke, ett speciellt arbete eller en speciell organisation, utan att det också grundas i att där enbart är män. Jag har därför intresserat mig för hur gemenskapen som brandmän och gemenskapen som män ömsesidigt kan förstärka varandra.

Avhandlingens syfte är med andra ord att undersöka maskulinitetskonstruktioner inom brandmannayrket och hur dessa hänger samman med speciella gemenskapsformer mellan män inom detta yrke. Avhandlingen utgår från följande sju frågeställningar. De tre första är kopplade till maskulinitetstemat:

- Hur uppfattas det av brandmän att deras yrke föreställs vara särskilt maskulint?
- På vilka sätt upprätthåller och på vilka sätt utmanar de sådana föreställningar om yrket?

- Ger de uttryck för föreställningar om att en bra brandman behöver vara man på särskilda sätt?

Därpå följer tre frågor som är mer inriktade mot gemenskapstemat:

- Hur upprättas gemenskap i brandmäns arbetslag?
- Vilka gränsdragningar görs mellan vi och andra?
- Vad för slags relationer och egenskaper framhålls som betydelsefulla inom laget och i arbetet?

Frågeställningarna om maskulinitet och gemenskap förs samman i följande avslutande fråga:

- Vilken betydelse tillskriver brandmännen att det enbart var män i arbetslagen och på vilka sätt upprätthålls kön som grund för gemenskap inom detta yrke?

Det vetenskapliga problemområde som avhandlingen bidrar till är yrkeslivets betydelse för upprätthållande av uppdelning och ojämlikhet mellan kvinnor och män. Studien ansluter till forskning som försöker förklara hur könskonstruktioner befästs inom olika yrken. Som en studie av ett mansdominerat yrke är det i synnerhet forskning om maskulinitet som studien berör. Som en studie av manlig gemenskap är det ett bidrag till forskning om manlig homosocialitet, det vill säga mäns sökande av gemenskap med andra män. Ett annat vetenskapligt problemområde som studien bidrar till är därmed hur uppdelning och ojämlikhet mellan kvinnor och män befästs genom de sätt på vilka män söker gemenskap med och bekräftelse från andra män.

Disposition

Avhandlingen består av tre delar. Den första delen beskriver dess utgångspunkter och inleds med kapitel två som presenterar sammanhanget för studien, det vill säga räddningstjänsten som organisation. Jag beskriver arbetslagens struktur och brandpersonalens ansvarsfördelning. Det avslutas med en presentation av jämställdhetsarbetet inom räddningstjänsten. I kapitel tre presenteras forskning om räddningstjänsten i Sverige och internationell forskning om brandmän. Ur ett sociologiskt och genusvetenskapligt perspektiv är brandmannayrket relativt utforskat i Sverige. Däremot finns en rad amerikanska och brittiska studier med sådana perspektiv. I kapitel fyra for-

muleras studiens teoretiska utgångspunkter och centrala begrepp. Här formuleras undersökningens teoretiska kunskapsanspråk och analytiska ingångar. I kapitel fem redogör jag för de val som gjorts rörande studiens design. Jag beskriver hur materialet tagit form och vad det är för aspekter av brandmännens arbete och liv i arbetslagen som uppmärksammas.

Avhandlingens andra del är empirisk och består av kapitel sex, sju och åtta. Temat för kapitel sex är brandmäns beskrivningar av arbetet och hur det ges olika betydelse i olika rum och under olika arbetstider. Temat för det andra empiriska kapitlet, kapitel sju, är hur gemenskapen i arbetslagen stärks genom en speciell form av skämtsamhet och närgången jargong. Kapitel åtta ägnas åt hur brandmän förhåller sig till att deras yrke kopplas samman med stereotypa föreställningar om manlighet. Den avslutande delen är kapitel nio. Där sammanfattar jag analysen och besvarar avhandlingens frågeställningar. Därpå följer ett efterord där jag reflekterar kring studiens bidrag och begränsningar, samt andra möjliga forskningsområden i relation till en räddningstjänst i förändring.

2

Räddningstjänsten – en presentation

Avhandlingen handlar om heltidsanställda brandmän inom den kommunala sektorn. För brandmän är det även möjligt med andra former av anställningar. Man kan vara anställd inom privat sektor, exempelvis som industribrandman eller som flygplatsbrandman. De brandmän som är anställda inom kommunal räddningstjänst kan vara anställda på heltid eller deltid. Utöver detta finns frivillig brandkår, så kallade räddnings- och brandvårn. Kraven på utbildning vid rekrytering skiljer sig åt mellan dessa olika former av anställningar. Antalet kommunala heltidsanställda brandmän i utryckningstjänst var år 2008 drygt 5 000 medan antalet deltidsanställda var närmare 11 000. Dessa siffror inkluderar befäl (MSB 2009). Merparten heltidsanställda brandmän, det vill säga omkring 3 500, är fackligt anslutna till fackförbundet Kommunal. Runt 900 är anslutna till Brandmännens Riksförbund. Medelinkomsten för heltidsanställda är 22 200 kronor i månaden, exklusive fasta tillägg, enligt Kommunals statistik för 2009. Även om lönen är förhållandevis låg och det fram tills nyligen inte krävts utbildning för att få anställning, åtnjuter brandmannayrket förhållandevis hög status (Svensson & Ulfsson 2009, s. 34, Ulfsson 2006, s. 74). Nedan tecknas en presentation av yrket och organisationsförändringar inom den kommunala räddningstjänsten.

Från brandkår till räddningstjänst

Organiseringen av räddningstjänsten har vuxit fram ur behovet av ett för samhället gemensamt och lagstadgat skydd mot bränder. Faran för bränder har sedan länge uppfattats vara en gemensam snarare än en individuell angelägenhet. Detta betonades redan i de medeltida svenska landskapslagarna

(Nyström 1992). Den moderna räddningstjänstens organisation har sin grund i det behov av samordnad brandbekämpning som växte fram till följd av industrialisering och urbanisering under senare delen av 1800-talet. Den första nationella brandstadgan, som infördes 1874, avsåg endast landets städer (SFS 1874, s. 26). Landets första yrkesbrandkår hade startats i Göteborg två år dessförinnan (Brandsjö 2003, s. 7, Nyström 1997, s. 79). När stadgarna reviderades 1922 inkluderades även landsbygd (SFS 1923, s. 173).

Den nutida organiseringen av räddningstjänsten har sin grund i de organisationer och juridiska grunder som lades under andra världskriget. År 1944 fick Sverige en brandlag som innehöll bestämmelser om såväl kommuners som enskildas skyldigheter rörande samhällets brandskydd. Lagen innebar att kommunerna ålades ansvar för vad som då benämndes brandförsvaret. I lagtexten används brandkår och brandstyrka som benämning på de specifika organisationerna (SFS 1944, s. 521). Vid samma tid inrättades Statens brandinspektion som fick till uppgift att kontrollera kommunernas ansvarstagande för brandväsendet. Under 1940-talet inrättades även Statens brandskola. Där gavs utbildning för personal inom brandväsendet, i huvudsak till tjänster som brandchef och brandbefäl. Senare gavs även utbildning för brandmän (Brandsjö 2003, s. 58).

Under de följande årtiondena blev det allt tydligare att brandförsvarets uppdrag även kunde omfatta insatser som inte rörde bränder. Fokuseringen på brand visade sig vara begränsande och stämde inte överens med praktiken (Nyström 1992, s. 35). Att detta kunde skapa komplikationer blev tydligt i samband med ett ras vid ett tunnelbygge i Stockholm 1965. Här uppstod tvister mellan myndigheter om hur lagtexterna skulle tolkas och vem som bar ansvaret för insatserna (Pålsson 2006, s. 9, Arvidson 1997, s. 107). Detta lade grunden för en diskussion om att verka för samordning och ett breddat uppdrag för brandförsvaret. Med en ny brandlag 1974 (SFS 1974, s. 80) blev brandförsvaret kommunal räddningstjänst, vid sidan av statlig räddningstjänst som ansvarar för fjällräddning, sjöräddning, flygräddning och räddningstjänst vid utsläpp av radioaktiva ämnen. De flesta kommuner använder idag beteckningen ”räddningstjänst”, men i exempelvis Stockholm har man behållit benämningen ”brandförsvaret” och i Malmö behöll man fram till årsskiftet 2005/2006 benämningen ”brandkår”.

Ny lag, ny utbildning och ny myndighet

En stor förändring inom räddningstjänsten skedde 2003 då en ny lag infördes, *Lag om skydd mot olyckor* (LSO) (SFS 2003, s. 778). Lagen innebar att styr-

ningen av räddningstjänsten förändrades och att kommunernas ansvar för att utforma och organisera räddningstjänsten betonades. En tidigare räddningstjänstlag, som införts 1986, innebar en detaljstyrning av räddningstjänsten. Kommunen hade ansvar för att upprätta en räddningstjänstplan som skulle innehålla detaljer om exempelvis insattider, anspänningstid, personalbesättning och antal övningstillfällen. I och med lagändringen 2003 infördes istället målstyrning, i linje med en generell utveckling av myndighetsstyrning från regelstyrning mot målstyrning. Kommunerna åläggs att redovisa en handlingsplan för hur räddningstjänsten ska organiseras för att nå de mål som formuleras i lagtexten (SRV 2008, s. 24f).

I samband med den nya lagen 2003 infördes även en ny form av utbildning för brandmän. Tidigare fick brandmän utbildning först efter anställning. År 2004 startade en tvåårig eftergymnasial utbildning benämnd *Skydd mot olyckor* (SMO). Ambitionen var att den nya utbildningen skulle förstärka räddningstjänstens bredare uppdrag och det förebyggande arbetet. Utbildningen är inte enbart riktad mot tjänst som brandman utan är tänkt att etablera arbetet med säkerhet och risk som ett vidare kompetensområde. Med denna utbildning ska det exempelvis vara möjligt att arbeta i näringslivet med risk- och säkerhetsfrågor (MSB Broschyr 0003-09). Då det är upp till varje kommun att avgöra hur målen uppnås, finns ingen nationellt sammanhållen syn på hur utbildning kvalificerar till tjänst som brandman. Räddningstjänsterna kan med andra ord välja att fortsättningsvis rekrytera enligt traditionell modell där utbildning följer på anställning.

Lagen om skydd mot olyckor och den nya utbildningen har, som framgått, haft som syfte att stärka det förebyggande arbetet inom räddningstjänsten (SRV 2000, s. 35, Johansson-Hidén 2006, s. 118). Från en fokusering på detaljerade planer förflyttas fokus till frågor om hur verksamheten ska organiseras för att nå målen att skapa skydd mot olyckor genom förebyggande arbete. Men som Johansson-Hidén poängterar är det inte den förebyggande tanken som är ny. Det ”nya” är i stället betoningen på att det förebyggande arbetet förutsätter samordning mellan olika aktörer och verksamheter (Johansson-Hidén 2006, s. 76).

Som ytterligare ett led i utvecklingen mot ökad samverkan och betoning av räddningstjänstens breda uppdrag bildades 2009 en ny statlig myndighet, Myndigheten för samhällsskydd och beredskap (MSB), som var en sammanslagning av Statens Räddningsverk, Krisberedskapsmyndigheten och Styrelsen för psykologiskt försvar. Statens Räddningsverk var den myndighet som tidigare ansvarade för den centrala tillsynen av kommunal räddningstjänst. Räddningsverket hade i sin tur bildats 1986 genom en sammanslagning av Statens Brandnämnd och Civilförsvarsstyrelsen.

Den kommunala räddningstjänstens organisation

Den kommunala räddningstjänsten är den organisation i kommunen som enligt lagtexten ska ”se till att åtgärder vidtas för att förebygga bränder och skador till följd av bränder samt, utan att andras ansvar inskränks, verka för att åstadkomma skydd mot andra olyckor än bränder” (SFS 2003, s. 778, 3 kap. 1 §). Den kan vara utformad på olika vis. Dimensioneringen är beroende av befolkningsstorlek, befolkningstäthet, bebyggelsestruktur och tradition (Adawi & Johansson 2004). Räddningstjänsten ska bestå av en räddningschef och en eller flera räddningsstyrkor. Räddningsstyrkorna kan bestå av heltidsanställd personal eller deltidanställd personal. I styrkorna kan det också ingå så kallade brandvärn, vilka består av personal som uttagits genom tjänsteplikt. Det finns också möjlighet att sluta förbund mellan räddningstjänster i olika kommuner till en gemensam organisation. Räddningstjänsten kan med andra ord bestå av allt från en brandchef och en räddningsstyrka med deltidanställd personal till större organisationer som spänner över kommungränser och som har ett flertal befälsnivåer.

I Sverige har brandingenjörsutbildningen gjort det möjligt att få anställning som befäl inom räddningstjänsten utan att tidigare ha arbetat operativt. I det avseendet skiljer sig den svenska organisationen från exempelvis den brittiska räddningstjänsten, där rekrytering sker internt ur den operativa personalen (Baigent 2001, Pålsson 2006, s. 23). De olika karriärvägarna inom organisationen har bidragit till en uppdelning och motsättning, i stora drag, mellan den personal som uteslutande arbetar operativt och den personal som har större ledningsansvar. Tidigare studier har beskrivit hur operativa personalgrupper framhåller vikten av praktisk kompetens och erfarenhet, medan ledningspersonal värnar teori och utbildning (Ericson 2004, Göransson 2004, s. 240). Båda dessa personalgrupper har i uppdrag att förebygga och förbereda organisationen för insatsarbeten. För den operativa personalen innebär det att träna på olika praktiska moment och att handha utrustningen. För ledningspersonal innebär det metodutveckling, planering och sammanställning av information från tidigare insatser. Denna uppdelning är också något som traditionellt återspeglats i utbildningen. Den operativa personalens utbildning har varit inriktad mot praktisk utbildning vid Räddningsverkets skolor medan det för anställning som ledningspersonal krävts akademisk utbildning, företrädesvis brandingenjörsexamen (Arvidson 1997, s. 30f).

Tjänst som brandman

Benämningen brandman kan användas i snäv såväl som vid mening. Som tidigare nämnts kan det innefatta privat- såväl som kommunalanställda. De brandmän som hör till den kommunala räddningstjänsten kan vara heltids- eller deltidanställda såväl som frivilliga. Benämningen brandman kan dessutom användas i avseende på all den personal inom räddningstjänsten som potentiellt kan kallas till en olycksplats, det vill säga brandmän och deras befäl på arbetslagen såväl som räddningschefer och brandingenjörer som agerar som räddningsledare. Brandmännens riksförbund riktar sig exempelvis till alla anställda inom räddningstjänsten, oavsett om deras tjänstebenämning är brandman eller inte. Innebörden av titeln brandman kan med andra ord skifta. Ett förslag till en mer specifik avgränsning är benämningen brandman i uttryckningsstyrka, vilka då skiljs ut från brandmän på befälsnivå (se exempelvis MSB 2009). Specificeringen uttryckningsstyrka markerar dessutom en distinktion mot brandmän som gått över till andra arbetsuppgifter och inte deltar i det operativa arbetet, utan exempelvis arbetar förebyggande eller underhåller utrustning. I avhandlingen används beteckningen brandman, men avser då just brandmän i uttryckningsstyrka. I kapitel sex fördjupar jag mig i hur de brandmän jag följt skilde mellan olika former av brandmän och hur de presenterade sig som del i en uttryckningsstyrka.

Heltidsanställda brandmän och deras befäl tjänstgör i skift. Fyraskift är en vanlig lösning, vilket innebär 42-timmars arbetsveckor. I de arbetslag jag besökt arbetade man antingen hela dygnspass, alltså 24 timmar i sträck eller delade dygn, uppdelade i ett dagpass om tio timmar och ett nattpass om fjorton timmar. Personalen är indelad i skiftlag och varje brandman har i den meningen en hemmahörighet i ett visst lag. Dimensioneringen av skiftlagen skiljer sig mellan olika organisationer, men i regel ingår tre eller fler brandmän, en brandförman och en brandmästare. Hur dessa positioner benämns kan skilja sig mellan olika räddningstjänster. På vissa stationer har det gjorts försök att bryta upp skiftlagen genom att låta lagets befäl, alltså brandmästarna, rotera. Men traditionellt är de på samma sätt som förman och brandmän knutna till ett skiftlag (Hasslevall 2008, s. 13ff).

Förman och brandmästare rekryteras internt i skiftlagen och innebär påbyggnadsutbildning i två steg, först till förman och därefter till brandmästare. För dessa befattningar krävs alltså till skillnad från andra ledningsbefattningar inom räddningstjänsten tidigare erfarenheter av operativt arbete. Brandmän har traditionellt genomgått utbildning efter att de fått anställning. Efter 1986, då Räddningsverket tog över utbildningen från Statens brandskola, omfattade

utbildningen 15 veckor. Vidareutbildning som brandförman och brandmästare omfattade 11 respektive 14 veckor (SRV 2000, s. 24).

Den personal som ingår i skiftlagen och som utför det operativa arbetet kallas räddningsstyrka. Dimensionering av räddningsstyrkan är vanligen en anpassning till kravet på att rökdykning skall ske i par, med ett reservdykarpär och en rökdykaledare. Att rökdyka innebär att med hjälp av trycklyftsapparat och andningsmask utföra livräddning och släckningsarbeten i heta utrymmen med tät brandrök. Som minst ingår därför oftast fem personer i räddningsstyrkan. De som ingår i räddningsstyrkan har kort anspänningstid under sina arbetspass. Det innebär att de inom en viss tid, vanligen 90 sekunder, ska kunna blir redo för att bege sig mot olycksplatsen. Därför måste de befinna sig vid stationen eller i närheten av sina fordon ifall det blir larm.

Räddningstjänsten larmas via företaget SOS Alarm AB. Vissa räddningstjänster har egna räddningscentraler som kopplas in av SOS Alarm för att hantera beslut om resursfördelning. Under de flesta insatser sköter personalen på skiftlagen de operativa insatserna på egen hand med ett befäl eller en styrkeledare som räddningsledare. Men vid mer omfattande eller komplexa insatser krävs att styrkan backas upp med exempelvis insatsledare och stabsenhet samt att räddningschefen ges ansvar som räddningsledare.

Den operativa personalen på skiftlagen ska årligen genomgå medicinska kontroller och konditionstester för att få arbeta med rökdykning. Kontrollen baseras på arbetarskyddsstyrelsens föreskrifter om rök- och kemdykning (AFS 1995, 2007). Den som inte lever upp till testnivåerna tas ur operativ tjänst och kan alltså inte fortsätta som ordinarie i skiftlaget. Testerna baseras i huvudsak på rökdykning eftersom det bedöms vara den mest krävande och mest riskfyllda arbetsuppgiften (AFS 2007:07, s. 21). Testet utförs med hjälp av rullband eller cykelergonometer och testpersonen är iförd den utrustning som används vid rökdykning.

För att få anställning som brandman krävs att man klarar detta test. Utöver detta är det upp till varje enskild räddningstjänst att avgöra vilka andra tester och kravnivåer som anses skäligen. Det finns en stor spännvidd av konditions- och styrketester, såväl som exempelvis tester av simförmåga och höjdrädsla. Variationen av rekryteringstesterna är omstridd och har legat till grund för dispyter mellan olika räddningstjänster om vad som är skäligen testnivåer och vad som ska testas (Ericson 2004, s. 35ff, JämO 2007, s. 6).

Traditionellt har tidigare yrkeserfarenheter och yrkesutbildning varit meriterande (Nyström 1992, s. 57). Det har varit vanligt att personalen som anställts tidigare arbetat som exempelvis bilmekaniker, elektriker, målare, skomakare, lastbilschaufförer, arbetare inom verkstadsindustrin, snickare och skräddare (Arvidson 1997, s. 17f, Ericson 2004, SRV 2000, s. 15). Tidigare

var det inte ovanligt att anställda idrottat på elitnivå. Kraven på god fysisk kondition innebär att arbetsgivaren är skyldig att ge anställda möjlighet till fysisk träning under arbetstid. Arbetarskyddsstyrelsen konstaterar att merparten, 50-60 procent, av skadorna och olyckorna som brandmän drabbas av sker i samband med den fysiska träningen. Bollsporter som innebandy och fotboll dominerar skadefrekvensen. Med dessa skador borträknade är skadefrekvensen jämbördig med den inom den tunga industrin och byggsektorn (AFS 2007:7, s. 16).

Jämställdhetsarbete inom räddningstjänsten

Brandmannayrket har varit förbehållet män. Arbetet med jämställdhetsfrågor har dröjt i jämförelse med andra yrken som exempelvis polis, militär och verkstadsindustri. Fram till slutet av 1990-talet var heltidsanställda brandmän i princip uteslutande män. Bland deltidsanställda har det däremot funnits kvinnor sedan 1970-talet. Även om andelen deltidsanställda kvinnor enbart rör sig om ett par, tre procent så har det i alla fall visat att kvinnor kan vara verksamma i yrket. Detta har väckt frågor om varför inte motsvarande skett bland heltidsanställda. Det kan också sättas i relation till andra länder, såsom USA och Storbritannien, som haft en permanent representation av kvinnor bland heltidsanställda sedan 1970-talet.

En möjlig förklaring till att yrket inte tidigare öppnats upp för kvinnor i samma utsträckning i Sverige kan vara att kraven på formaliserade och vetenskapligt grundade anställningskrav intensifierades under 1970-talet. Den utlösande anledningen var att tragiska olyckor inträffade där brandmän omkom i tjänsten. Den rekommendation som kom från Arbetarskyddsstyrelsen 1986 hade föregåtts av drygt tio års diskussioner om ökade krav på säkerhetsföreskrifter (Ericson 2006). Samtidigt som krav ställdes på kvinnorepresentation inom många tidigare mansdominerade yrken under 1970-talet intensifierades kraven på fysisk förmåga vid anställning som brandman. Det kan ha försvårat möjligheterna att ifrågasätta bristen på kvinnor inom detta yrke. I ett par tidningsartiklar från denna tid skrivs att forskare på området slagit fast att kvinnor inte lämpade sig som brandmän (Hallman 1979, Fredlund 1982).

När Stockholms brandförsvaret rekryterade ny personal 1994 var sex procent av de sökande kvinnor. Men brandförsvaret valde att enbart anställa män. Detta kritiserades av Jämställdhetsombudsmannen (JämO) som menade att det tydde på att rekryteringsformerna diskriminerade kvinnor (Andersson 1997a, Gavhed m.fl. 1998). Kritiken bidrog till att lyfta fram frågan om bristen på jämställdhet inom räddningstjänsten. Det ledde bland annat till att

Brand- och Räddningsnämnden i Stockholm 1996 gav i uppdrag åt Stockholms Brandförsvaret att utreda förutsättningarna för kvinnor att arbeta som brandmän. Ett projekt drogs igång där åtta kvinnor projektanställdes. Härigenom hoppades man ”komma till klarhet med kvinnors potentiella möjlighet att arbeta i utryckningsstyrka” (Andersson 1997a, s. 5). Syftet var i huvudsak att utvärdera rekryteringstesterna och slutsatsen var att testerna behövde bli mer arbetsrelaterade (Andersson 1997a).

Vid ungefär samma tid, 1997, gavs Räddningsverket i uppdrag att utreda vad som behövde göras för att öka andelen kvinnor inom räddningstjänsten. Samma år publicerades en rapport med åtgärdsförslag som myndigheten tagit fram. Underlaget för förslagen var ett antal mindre delstudier. Det rörde sig bland annat om litteraturstudier, enkäter till kvinnor anställda som brandmän på heltid i USA, intervjuer med kvinnor som haft tidsbegränsade anställningar som brandmän på heltid i Sverige samt internationella jämförelser av anställningskrav. Förslagen på åtgärder var att förändra attityder till kvinnor som brandmän, tydligare informera om kraven som ställs, skapa arbetsrelaterade tester, utveckla material och arbetsmetoder samt forska om vilka fysiska och psykiska krav arbetet som brandman ställer (Andersson 1997b, s. 5-8).

I en tillbakablick 2007 konstaterade JämO att kraven på ökad jämställdhet och kritiken av diskriminerande anställningstester mötte ”kraftfulla reaktioner och negativa attityder både från manliga brandmän men också från allmänheten” (JämO 2007, s. 3). Det hade gett upphov till en bitvis hätsk debatt i branschtidningar, exempelvis *Sirenen*, som gavs ut av Räddningsverket, och *Brandmannen*, som utgavs av Sveriges brandmäns kamratförening. Debatten hade bland annat handlat om att olika räddningstjänster haft olika syn på vilka tester och krav som var rimliga. I storstäderna, där konkurrensen om tjänster var hård, hade det ställts högre krav än i kommuner med färre invånare. Vissa skribenter hade menat att testnivåerna snarare bestämdes av statushierarkier mellan olika stationer och förbund än av sakligt grundade krav (Ericson 2004, s. 36f).

Medan kvinnor sökt, men nekats tjänster vid räddningstjänster i storstäderna, har kommuner i anslutning till storstäder haft större framgång med att anställa kvinnor. Att döma av debatten i branschtidningarna har rekryteringen av kvinnor utmanat statushierarkier mellan olika stationer. Genom att anställa kvinnor som nekats tjänst i den större grannkommunen har det varit möjligt att beskylla storstadens räddningstjänst för att bara anställa ”de starkaste och ballaste” (*Brandmannen* 1998 nr 2, s. 32, och *Sirenen* 1998 nr 4, s. 38). När exempelvis räddningstjänster i Lund och Södertörn har anställt kvinnor har det uppfattats som en provokation mot räddningstjänsterna i storstäderna.

Ett annat exempel på reaktioner mot kraven på jämställdhet inom räddningstjänsten är det projekt som 2003 drogs igång av räddningstjänsten i Malmö. Projektet, kallat ”Kvinnlig brandman”, gick i likhet med det tidigare nämnda projektet vid Stockholms brandförsvaret ut på att projektanställa ett antal kvinnor. Men till skillnad från stockholmsprojektet hade projektet i Malmö en klar ambition att det skulle leda till permanent anställning av projektdeltagarna inom räddningstjänsten. I en utvärdering (Glans & Rother 2005) konstaterades att ambitionen mötte ett massivt motstånd från de män som kvinnorna var tänkta att bli arbetskamrater med. Motståndet fördes upp på facklig nivå inom kommunalarbetsförbundet och 2004 gjorde representanter för facket en anmälan av projektet till JämO och till JO, där de hävdade att projektet diskriminerade män. Anmälningen avslogs (Glans & Rother 2005, s. 8).

Efter det att regeringsuppdrag om jämställdhet gavs till Räddningsverket 1997 arbetade myndigheten med dessa frågor inom räddningstjänsten. Man stödde forskning om anställningstester och samordnade nätverksträffar för deltids- och heltidsanställda kvinnor. Räddningsverket gav också stöd åt räddningstjänsterna att ordna så kallade ”prova på dagar”, där kvinnor erbjöds att få prova på olika arbetsmoment och få information om yrket. Syftet var att uppmuntra kvinnor att söka tjänst som brandman. När den eftergymnasiala utbildningen för brandmän infördes 2003 var förhoppningen att detta skulle bidra till en mer jämställd rekrytering (JämO 2003, s. 2, SRV 2000, s. 8).

2001 påbörjade jag på uppdrag av Räddningsverket en studie som skulle stödja arbetet med jämställdhet inom räddningstjänsten (Ericson 2004). Studien genomfördes under två år, det vill säga fram till 2003, och var förlagd till Institutionen för genusvetenskap vid Göteborgs universitet. Denna avhandling bygger delvis på material som togs fram inom ramen för det projektet. Uppdraget från Räddningsverket var att studera ”hur värderingar, föreställningar och attityder inom den kommunala räddningstjänsten skapar förutsättningar för det fortsatta jämställdhetsarbetet”. I uppdraget formulerades att studien i huvudsak skulle avse heltidsanställda brandmän inom räddningstjänsten.

I rapporten tog jag utgångspunkt i den debatt kring jämställdhet som förts i branschtidningarna. Där skildrades genomgående motsättningar mellan å ena sidan verksamma brandmän som framstod som motståndare till jämställdhet och å andra sidan överordnade chefer som framstod som progressiva. Samtidigt fanns exempel på brandmän som inte fann sig i att positioneras som reaktionära motståndare. För att vidare undersöka dessa frågor utfördes

observationer vid tre arbetslag med uteslutande manlig personal och intervjuer med brandmän i lagen.

Slutsatsen i rapporten var att motståndet mot ökad jämställdhet kunde sättas i samband med strider mellan olika personalgrupper inom organisationen. Kritiken mot kraven på ökad jämställdhet flöt samman med en mer allmän motsättning mellan operativ personal och ledning. En annan slutsats var att de brandmän jag intervjuat nyanserade den polariserade bild som framträdde i debatten och i rapporteringen i branschtidningarna. En tredje slutsats var att det motstånd mot kraven på en ökad andel kvinnor som de intervjuade uttryckte kan förstås mot bakgrund av att frågan inte upplevdes som något konkret att förhålla sig till. Jämställdhet antogs kräva förändring men det var oklart vad det egentligen var fråga om för förändringar.

När jag påbörjade arbetet med rapporten 2001 var antalet heltidsanställda kvinnor i Sverige ett tiotal (Ericson 2004, s. 12ff). Sex år senare, 2007, var antalet 60 (Axelsson 2009, s. 7). Antalet deltidsanställda kvinnor hade ökat från drygt 100 till drygt 300. Samtidigt som andelen kvinnor inom yrket ökat har det blivit tydligt att organisationerna haft svårt att rekrytera personer med utomnordisk bakgrund. Det talas därför idag mer om vikten av att arbeta med mångfald. Brist på mångfald associeras i detta sammanhang främst med etnisk och rasifierad exkludering. Att den operativa personalen är företrädesvis vit med nordisk bakgrund har beskrivits vara ett hinder för personalen i storstadskommunerna. I branschtidningen *Swedish Firefighters* rapporteras att segregering och utanförskap har gjort det svårt för personalen att arbeta i mer invandrartäta områden, där de upplevt sig vara hotade och blivit utsatta för skadegörelse (*Swedish Firefighters* 2009, nr 1, se även All & Junghage 2010). I likhet med kraven på jämställdhet framhålls behovet av att räddningstjänstens personal skall motsvara och representera olika grupper i samhället (Axelsson 2009).

I viss mån inkluderas även homo-, bi- och transfrågor i arbetet med mångfald inom räddningstjänsten. Sommaren 2008 medverkade svensk räddningstjänst för första gången vid Pride-festivalen i Stockholm. Där var representanter för räddningstjänsten, Kommunalarbetarförbundet liksom dåvarande Räddningsverket. De menade att denna medverkan skulle ses som ett första steg mot att lyfta frågor om sexuell läggning inom räddningstjänsten (Erlandsson 2008, Vikström 2008, Sellius 2008). I samband med detta startades även ett nätverk kallat *Gay mot olyckor*.

3

Forskning om brandmän

Ur ett sociologiskt och genusvetenskapligt perspektiv är brandmäns arbetsliv relativt utforskat i Sverige. Yrket har inte belysts i samma utsträckning som andra liknande yrken och arbetsplatser inom offentlig sektor med klart markerade samhällsfunktioner, exempelvis polis (Andersson 2003, Björk 2009, Carlström 1999, Cedermark-Hedberg 1985, Granér 2004, Åberg 2001, Åse 2000), militären (Persson 2010), sjukvårdspersonal (Eriksson 2002, Lindgren 1999, Machado 1998, Nordberg 2005, Robertsson 2002, Sörensdotter 2008) eller lärarkåren (Carlson 2002, Persson 2008). Detsamma gäller vid jämförelse med andra slags arbeten som exempelvis verkstadsindustriarbete (Abrahamsson 2000, Fürst 1985, Gunnarsson 1994, Lindgren 1985, Martinsson 2006), målare (Silvén 2004), banarbetare (Edelman 1997, Sanne 2001) och lastbilschaufförer (Nehls 2003).

Den forskning som bedrivits om brandmäns arbete återfinns huvudsakligen inom det ingenjörsvetenskapliga fältet. Den forskningen har bistått räddningstjänsten med kunskap om byggnation, kemiska processer och maskinteknik. Organisationen har eftersökt kvantifierbar och naturvetenskapligt baserad kunskap som kan användas för att förbättra organisationens möjlighet att hantera olycks- och skadeutveckling (se exempelvis All, Harrami, Postgård & Strömberg 2006, s. 143, Melin & Björnberg 1998, Räddningsverket 2003). Det har bedrivits forskning om vilka risker och påfrestningar den operativa personalen utsätts för under vissa former av arbeten (AFS 2007:7, Andersson, Holst & Grönkvist 1998, Bergh m.fl. 1998, Danielsson & Bergh 1997, Gavhed & Holmer 1998, Gavhed m.fl. 2001). Forskning av detta slag har gett brandingenjörer och beslutande personalgrupper inom räddningstjänsten underlag för att organisera den operativa personalens arbete och motivera ekonomiska anspråk riktade till kommunen.

Men det finns även forskning av mer samhällsvetenskaplig och humanistisk karaktär, exempelvis kring pedagogik och genus. I detta kapitel presenteras sådan forskning som specifikt rör räddningstjänsten och brandmäns arbe-

te. Avsikten med presentationen är att relatera denna avhandling till annan forskning kring räddningstjänsten. Särskilt presenteras studier som anknyter till avhandlingens fokus på genus och brandmän. Den forskningen är i huvudsak nordamerikansk eller brittisk.

Teoretiker och praktiker

Vid sidan om krav på kvantifierbar och mätbar kunskap har det på senare år i Sverige efterfrågats mer kvalitativ kunskap om vad det är för värden och kulturer som präglar räddningstjänsten. I samband med införandet av *Lag om skydd mot olyckor* har forskare och beslutsfattare talat om att organisationen måste ställas om från ett reaktivt till ett proaktivt tänkande. De har kritiserat organisationen för att ensidigt ha fokuserat på operativt arbete när olyckan redan skett istället för att arbeta för att förebygga olyckor (Arvidsson 2005, Rosenberg 2001, s. 20, SRV 2000, s. 50).

Skillnader mellan olika personalkategoriernas yrkeskultur och perspektiv på verksamheten framkommer i en studie av psykologen Birgitta Johansson-Hidén (Johansson-Hidén 2006). Hon har studerat hur nya idéer om mer förebyggande arbete kommunicerats i samband med införandet av *Lag om skydd mot olyckor*. En av delstudierna bygger på diskursanalyser av diskussioner i tolv grupper som representerade kommunstyrelse, räddningsnämnd, ledningspersonal inom räddningstjänsten samt operativ personal. Johansson-Hidén fann att grupperna skilde sig åt: den operativa personalen och kommunstyrelsen företrädde i högre grad konservativa perspektiv och var skeptiska till den nya lagen medan Räddningsnämnd och ledningspersonal framstod som progressiv i enlighet med den nya lagen (Johansson-Hidén 2006, s. 28ff, 77).

Motsättningar kring den nya lagens krav på mer förebyggande verksamhet framkommer också i en studie av Sidney Dekker och Magnus Jonsén vid Trafikflyghögskolan (2007). De beskriver hur kraven på mer förebyggande arbete och ökad betoning av teoretisk kunskap, som den nya utbildningen medför, upplevdes mycket negativt av den operativa personalen. Brandmän upplevde sig förbrukade och osäkra på om de kunde leva upp till dessa ideal. Detta, menar Dekker och Jonsén, undergrävde den operativa personalens känsla av respekt och möjlighet till inflytande, vilket är en förutsättning för att uppnå målen om en lärande organisation (Dekker & Jonsén 2007, s. 18). Dekker och Jonsén slogs av att olika personalnivåer i hög grad förhöll sig till varandra som motståndare (Dekker & Jonsén 2007, s. 24).

Betydelsen av motsättningar kring olika syn på kunskap och kvalifikation har belysts i en avhandling av pedagogen Anna-Lena Göransson (2004). Hon har följt en grupp brandmän under deras utbildning vid en av Räddningsverkets skolor och undersökt hur de förhöll sig till utbildningen och olika lärandesituationer. Särskilt belyser hon uppdelningen mellan teoretisk och praktisk kunskap. Att vara brandman knöts av de studerande i hög grad till ett lärande som skedde genom praktisk erfarenhet och som ställdes i kontrast mot andra grupper som värnade teoretisk kunskap. Detta lärande visade sig vara centralt för hur arbetet och kompetensen som brandman definierades av brandmännen under utbildningen, det vill säga det utgjorde en viktig del av identiteten. Titeln på Göranssons avhandling, *Brandvägg*, syftar på hur denna uppdelning skapade kollisioner mellan å ena sidan brandmännens förväntningar på att utveckla sina praktiska kunskaper och å andra sidan lärarnas auktoritet, vilken undergrävdes när lärarna inte levde upp till förväntningarna om att ha och kunna förmedla praktiska kunskaper.

Det finns även forskning som pekar på att det inte bara rör sig om att olika personalkategorier har olika perspektiv, utan att det också råder ett asymmetriskt förhållande i fråga om vilket perspektiv som har tolkningsföreträde. I en studie av Jennifer Anne Thackaberry beskrivs hur relationer mellan olika personalgrupper inom den amerikanska räddningstjänsten fick betydelse för organisationens möjligheter att identifiera problem och hantera den operativa personalens säkerhetsfrågor (Thackaberry 2004). Hon har undersökt ett projekt där ledningspersonal bjöd in brandmän att delta i självstudier kring säkerhet. Syftet var att engagera brandmän i en diskussion om hur risker hantearades i organisationen och hur säkerheten kunde förbättras. Genom projektet var det tänkt att säkerhetskulturen skulle utvecklas inom organisationen. Thackaberry fann efterhand som projektet fortskred att brandmännen hade svårt att få gehör för sina perspektiv hos ledningen. Medan ledningen värnade regelverk och tydliga instruktioner, menade den operativa personalen att de behövde en mer pragmatisk hållning och betonade att besluten måste tas i de konkreta situationerna. Detta hade kunnat ge ett konstruktivt säkerhetsarbete. I slutändan kom dock den pragmatiska hållningen att underordnas och bedömas utifrån ledningens behov av strikta regelverk som kunde användas för att i efterhand bedöma den operativa personalens arbete (Thackaberry 2004, s. 339).

Thackaberry beskriver hur organisationen satte snäva ramar för vilka insikter som självstudierna kunde ge. Snarare än att blotta begränsningar blev självstudierna ett medel att återskapa och motivera dessa ramar. Lösningarna och riskerna definierades inte utifrån olika perspektiv, utan underordnades ledningspersonalens tolkningsramar: ”the final decisions privileged manage-

ment's need for control, and management's need to maintain a sense of consistency with past actions". (Thackaberry 2004, s. 350).

Brandmän som mansideal

Skillnader mellan olika personalgruppers syn på vad som krävs för att utföra brandmäns arbete är ett genomgående tema i den brittiske sociologen Dave Baigents avhandling (Baigent 2001). Baigents studie bygger på intervjuer med brandmän. Men den bygger även på Baigents egna erfarenheter av att ha arbetat som brandman i drygt 30 år. Som titeln på avhandlingen antyder, *One More Last Working Class Hero*, lyfter Baigent fram betydelsen av att brandmän förväntas vara män som kan utföra hjältedåd tack vare praktisk kunskap och kroppsarbete. Hjälterollen som knyts till brandmän måste, menar han, förstås i termer av maskulinitet. Värnandet av praktisk kunskap och handlingskraft, att vara operativ, kopplas till vissa ideal för manlighet och maskulinitet. Enligt Baigent strävar brandmän efter att återskapa föreställningen att brandmän är speciellt manliga män, eftersom det gör det möjligt för dem att på ett tydligt sätt definiera sin kompetens och mobilisera den allmänna opinionen i samhället mot nedskärningar i yrket (Baigent 2001, s. 127).

Att brandmannayrket har ett symboliskt värde och representerar vissa sätt att tänka kring män och manlighet är något som belagts i flera studier. I den första rapport kring jämställdhet som publicerades av Räddningsverket diskuterar Ulrika Lorentzi stereotypa framställningar av brandmän i filmer och barnböcker, som exempelvis den svenska filmen *Adam och Eva* (Lorentzi 1997). I rapporten *Brandman och man* diskuterade jag framställningarna av brandmän i humorserien *Nilecity 105,6* som parodierade föreställningar om brandmän som särskilt attraktiva och manliga män (Ericson 2004).

Det finns studier som intresserat sig för hur brandmän framställs som mansideal inom populärkulturen i ett historiskt perspektiv. Den svenske medieforskaren Peter Dahlén visar hur brandmän användes som symbol för ett gentlemanmässigt men samtidigt handlingskraftigt mansideal i filmens tidiga historia, vid tiden kring förra sekelskiftet (Dahlén 1996). Den amerikanske historikern John McWilliams menar att brandmän kom att få en allt starkare hjältestatus under andra hälften av 1800-talet och kring sekelskiftet, då brandmannen hyllades i såväl filmer som sånger, planscher och tidningar (McWilliams 2007, s. 111). Enligt McWilliams och Dahlén framställdes brandmannen som en atletisk man som med hjälp av strikt disciplin och modern teknik kunde trotsa naturens destruktiva krafter.

Ytterligare en forskare som intresserat sig för brandmannayrkets symbolvärde i ett historiskt perspektiv är den australiska forskaren Robyn Cooper (1995). Enligt Cooper har brandmän fått symbolisera ett ideal av rå, aggressiv maskulinitet som kombineras med hög moral och gentlemannamässighet (Cooper 1995, s. 155). Till skillnad från exempelvis stereotyper om poliser eller militären framställs brandmannen som en alltigenom god och föga ambivalent karaktär (Cooper 1995, s. 164). Sammantaget visar dessa historiska studier hur brandmannen kom att stå som symbol för en ny värld, ett moderniserat samhälle och dess krav på nya former av mansideal.

Att brandmän får symbolisera samhällsordningar och kulturell enighet har aktualiserats i samband med attackerna mot World Trade Center 2001. Flera forskare har skrivit om den kulturella och sociala betydelsen av framställningarna av kämpande och sörjande brandmän som dominerade medierapporteringen (Chetkovich 2004, Faludi 2007, Lorber 2002, Sargent 2002, Tracy & Scott 2006). De har beskrivit hur brandmannen framställdes som en stereotyp maskulin hjälte med koppling till amerikansk nationalism. Brandmännen som kämpade på Ground Zero användes som patriotiska symboler som underbyggde föreställningar om kontraster mellan västvärlden och den muslimska världen (se Lorber 2002, s. 379).

I ett historiskt perspektiv är det möjligt att finna exempel på framställningar med direkt rasistiska intentioner. Som McWilliams poängterar var de ideala manligheter som brandmän symboliserade förbehållna vita män. I kontrast till vita brandmäns hjältedåd, kontroll och tekniska färdigheter kunde afroamerikanska brandmän framställas som odugliga, fumliga och dåraktiga. Stereotypen om brandmannen, som inkluderade ett tydligt samhällsansvar och den moderna tidens manlighetsideal, kunde användas som tema för att framställa rasistiska kontrasteringar (McWilliams 2007, s. 111).

Som Baigent framhåller är symboliken mer än enbart kuriosita inlag. De utgör viktiga dimensioner av brandmäns arbete genom att bidra till att reproducera maktförhållanden inom räddningstjänsten. Stereotypa framställningar av brandmän som särskilt manliga män, som kan rädda liv tack vare fysisk styrka, risktagande och handlingskraft, menar Baigent är en resurs i kampen om tolkningsföreträde inom organisationen. Men de är också av betydelse för hur brandmän identifierar sig med sitt arbete. Om de stereotypa föreställningarna skulle gå förlorade skulle det kunna undergräva brandmännens mer fundamentala uppfattningar om sig själva och sin omvärld, menar han (Baigent 2001, s. 128).

På liknande sätt beskriver de amerikanska forskarna Sarah Tracy och Clifton Scott (2006) hur stereotypa föreställningar om brandmän är av betydelse för att förstå hur brandmän förhåller sig till och beskriver sitt arbete.

Tracy och Scott jämför två fallstudier de genomfört, den ena av brandmän och den andra av övervakare inom kriminalvården. De tar sin utgångspunkt i att båda dessa yrkesgrupper möter utslagna människor i behov av omvårdnad och omhändertagande, men att yrkena ändå har väldigt olika status. De drar slutsatsen att de föreställningar som omger brandmännens yrke är en viktig resurs för brandmännen i deras arbete. Brandmän kan kompensera negativa upplevelser i arbetet med att skifta fokus till den positiva respons de kan möta, vilket inte är fallet för övervakarna (Tracy & Scott 2006, s. 23f). Utifrån etnografiskt material beskriver de hur dessa former av positiv respons och uppmärksamhet som brandmännen hade tillgång till hade sin grund i föreställningar om att brandmän var särskilt maskulina och attraktiva män.

En något annorlunda infallsvinkel intas i en studie av den amerikanske sociologen Matthew Desmond. Han har följt en grupp säsongsanställda män som med enkla medel bekämpade skogsbränder under sommarmånaderna i norra USA. I likhet med de studier som nämnts ovan visar Desmond att maskulinitet hade betydelse för att de ställde upp på ett arbete som innebar livshotande risker. Desmond talar om maskulinitet, men undersöker främst betydelsen av arbetarbakgrund och av att vara uppväxt på landsbygd. Han distanserar sig från antaganden om att de studerade männen skulle söka sig till brandmannayrket för att bevisa sin manlighet och menar att det snarare berodde på att arbetet erbjuder en miljö och relationer som de kände igen från sin uppväxt (Desmond 2006, s. 411, 2007, s. 266).

Desmond beskriver hur de säsongsarbetande skogsbrandmännen hade en speciell relation till sitt arbete och längtade efter att få återkomma nästa säsong. Kopplingen till skogen var essentiell för att förstå deras perspektiv. Som skogsbrandmän definierade de sig gentemot brandmän som arbetade inom brandkåren i mer urbana miljöer. En grundläggande skillnad var att de som skogsbrandmän inte i samma utsträckning blev sedda som hjältar, mansideal och sexobjekt. Till skillnad från brandmännen i urbana miljöer var verksamheten som skogsbrandmän mer dold och anonym. De hade heller inte tillgång till samma attribut, som stora fordon och tunga verktyg. Desmond beskriver hur de kunde kritisera att de urbana brandmännen tillmättes sådan status, när arbetet i skogen i praktiken var mer påfrestande. De talade om de urbana brandmännen som tillgjorda och veka istället för att erkänna deras status (Desmond 2007, s. 130ff).

Betydelsen av rökdykning

Forskning kring brandmän lyfter fram att identiteten som brandman knyts till vissa arbetsmoment. Som yrkestiteln signalerar är brandbekämpning centralt. Men identiteten och känslan av kompetens knyts mer specifikt till ett visst arbetsmoment inom detta område, nämligen rökdykning. De brandmän Göransson följde beskrev sitt arbete som att de ”springer in där andra springer ut” (Göransson 2004, s. 55). Snarlika formuleringar återfinns i Baigents och den amerikanska antropologen Robert S. McCarls studier, vilket antyder att det är ett slagkraftigt sätt att presentera arbetet som återkommer i olika sammanhang (se Baigent 2001, s. 137, McCarl 1985, s. 31).

Betydelsen av rökdykning intar en central plats i Baigents studie. Enligt honom var det genom detta arbetsmoment som brandmännen bevisade sin duglighet. Genom att visa prov på risktagande, fysisk styrka och handlingskraft vid dessa arbetsmoment kunde de mäta sig med och reproducera föreställningar om brandmän som särskilt maskulina män (Baigent 2001, s. 67). På liknande sätt beskriver Tracy och Scott hur hjälterollen understöddes av att vissa arbetsmoment betonades, medan andra underkommunicerades. De arbeten som hade hög status innebar att ta risker och utsätta sig för fara. Detta kontrasterades mot omvårdande arbetsuppgifter som tillskrevs låg status. Skillnaden däremellan var tydligt kopplad till föreställningar om maskulinitet och feminitet (Tracy & Scott 2006, s. 19ff).

Betydelsen av arbetsmomentet rökdykning är ett framträdande tema i en amerikansk studie av Carol Chetkovich (1997). Chetkovich har följt en grupp kvinnor och män som efter avslutad utbildning genomgick praktik vid räddningstjänsten i Oakland i USA. Hon studerar betydelsen av att vara i minoritet och jämför vita kvinnors erfarenheter med afro- och latinamerikanska mäns. Arbetsmomentet rökdykning var ett centralt hinder för kvinnor, eftersom det var i utförandet av detta arbetsmoment som skillnader mellan mäns och kvinnors förmåga förväntades bli särskilt tydliga. Genom sitt etnografiska material visar Chetkovich hur denna förväntan blev en självuppfyllande profetia. Kvinnor antogs ha sämre förutsättningar än män att utföra dessa moment. Dessa antaganden gav dem sämre förutsättningar att ta sig an dessa arbetsmoment och att etablera ett förtroende för sin möjlighet att stanna i yrket och bli sedd som en god kollega (Chetkovich 1997, s. 107). Att bli en brandman handlade om att lära sig få kontroll över de risker som detta arbetsmoment innebar, i likhet med vad Baigent beskriver. I Chetkovich studie blev det tydligt hur detta sker genom en form av socialisering förbehållen män.

Att arbetsmomentet rökdykning är centralt för hur brandmäns arbete och kompetens definieras beskrivs även av McCarl (McCarl 1985, s. 97). I *The District of Columbia Fire Fighters' Project* presenterar McCarl en etnografisk studie av hur brandmän socialiserades in i samvaron i arbetslagen och hur kunskap kommunicerades mellan personalen. McCarl lyfter fram att rökdykning må ha varit central för definitionen av brandmäns arbete, men att kompetensen som brandman i realiteten utvecklades i mindre spektakulära situationer. Han lyfter bland annat fram betydelsen av att brandmän samlades för gemensamma måltider. Dessa tillfällen fungerade som rituella manifestationer av yrkeskultur och gemenskap, menar han. Vid dessa tillfällen berättade personalen historier som förde vidare kunskap och markerade känslan av samhörighet (McCarl 1985, s. 57, 200, se även McCarl 1984).

McCarl menar att fokuseringen vid rökdykning och hjältedåd var ensidig och ett problem, eftersom det inte stämde med verkliga förhållanden. Det låg till grund för missuppfattningar om att brandmän inte gjorde något vettigt, när de inte på ett tydligt sätt motsvarade dessa förväntningar. Snarare än att vara en resurs upplevde brandmännen hjältedådsföreställningar som riskabla. De hade svårt att försvara sig mot sådana föreställningar, samtidigt som de hade svårt att göra tydligt vad arbetet egentligen gick ut på (McCarl 1985, s. 133). Studien syftade till att spegla brandmäns arbete på andra sätt genom att lyfta fram de brandmannakunskaper och kompetenser som annars togs för givna. Resultaten av studien visade sig dock få ett svalt mottagande av personalen (McCarl 1985, s. 35).

Brandmäns gemenskap

Brandmän beskrivs ofta som en yrkesgrupp som är stolt över sitt yrke och i flera studier framhålls att det upplevs som ett kall (Chetkovich 1997, s. 28, McCarl 1984a, s. 96, Myers 2005, s. 359, Wright 2008, s. 106). Något som också poängteras i flera studier är att brandmän har en stark känsla av samhörighet och att brandmän ofta framhåller att relationerna mellan personalen i arbetslagen är familjära (Archer 1999, s. 94, Baigent 2001, s. 30, Chetkovich 1997, s. 26, 1985, s. 97, McWilliams 2007, s. 105, Moore & Kleiner 2001, s. 208, Myers 2005, s. 357, Ward & Winstanley 2005, s. 457). Arbetslaget kan omtalas som en form av familj, där arbetskamraterna är ens bröder och systor (Myers 2005, s. 366, Göransson 2004, s. 58f). Vid sidan om att rökdykning beskrivs som centralt för brandmäns yrkesidentitet lyfter flera studier fram att arbetet som brandman ställer krav på sociala relationer, särskilt som merparten av arbetstiden spenderas i väntan på larm.

McCarl framhåller att det var betydelsefullt att brandmän arbetade dygnspass. Dygnspassen förstärkte känslan av gemenskap genom att det isolerade medlemmarna av en grupp från övriga samhället. Dygnspass symboliserade och främjade en stark lojalitet med arbetet och mellan dem som delade dessa dygnsrutiner (McCarl 1976, s. 57, 1985, s. 97, se även Archer 1999, s. 94). Andra, exempelvis den amerikanska forskaren Karen Myers (2005), kopplar denna starka känsla av gemenskap till att det är ett riskfyllt arbete som kräver nära relationer mellan arbetskamrater. Myers studerar räddningstjänsten som en typ av organisation med särskilda krav på säkerhetsmedvetande som förutsätter stabila sociala relationer och tillit mellan arbetskamrater. Myers har intervjuat och utfört observationer och beskriver hur provanställda assimilerades i arbetslag med brandmän. Hon framhåller att det var en arbetsmiljö med en stark yrkeskultur och att prövningar av aspiranter i huvudsak gick ut på att denne skulle finna sig i rollen som en kuvad och ödmjuk tjänare (Myers 2005, s. 360ff).

Chetkovich beskriver i sin studie hur nya arbetskamraters sociala förmågor sattes på prov och att detta i vissa avseenden var än viktigare än bedömningar av fysisk förmåga. Som ny i arbetslaget gällde det att vara uppmärksam på implicita krav på önskvärt bemötande, exempelvis att passa upp seniora och inte ha några problem med att bli hunsad. Chetkovich påpekar att detta ska relateras till den beroendeställning som rådde mellan nyanställda och seniora. De nyrekryterade var beroende av att de seniora tog sig tid att förevisa och handleda utifrån sin erfarenhet under den tid som spenderades i väntan på larm. Därför var det viktigt att hålla seniora vid gott mod genom att på olika sätt utföra mindre populära arbetsuppgifter som att exempelvis städa (Chetkovich 1997, s. 94ff).

Myers framhåller att det i huvudsak var på stationen som den nyanställda efterhand fick en känsla av att bli upptagen i gruppen. Det bekräftades när man blev inbjuden att delta i exempelvis kortspel, titta på TV eller delta i konversationer. Att någon accepterades, vilket enligt Myers kunde ta åtskilliga månader, antydde genom att seniora började visa intresse för den nya kollegan som person. Att bli kollega innebar att få svara på frågor från de seniora av mer personlig karaktär (Myers 2005, s. 362).

En annan central aspekt av yrkeskulturen som berörs i tidigare forskning är att relationer mellan brandmän präglas av en skämtsam jargong. I flera studier av dessa arbetsmiljöer hävdas att detta är centralt för skapandet av nära relationer mellan personalen. I sin studie av skogsbrandmän beskriver Desmond hur jargongen och sättet att vara retsamt elak var ett sätt att disciplinera varandra och skapa nära relationer mellan männen i gruppen. Den skämtsamma jargongen markerade gruppmedlemskap och uttryckte att man

delade samma uppväxtvillkor (Desmond 2007, s. 99, 107). Flera studier visar att det ställs krav på att den som söker sig till yrket ska vara förberedd på att inte ifrågasätta utan lära sig att hantera en sådan jargong (Archer 1999, s. 98, Caplan 2003, s. 51, Desmond 2006, s. 409, 2007, s. 111, Grube-Farrell 2002, s. 343).

Jargongen brukar i ett svenskt sammanhang benämnas som ”rå men hjärtlig” och den är en viktig del av det som skapar yrkesidentitet (Ericson 2004, s. 110). I en av Räddningsverkets rapporter beskrivs hur jargongen används i platsannonser för att locka ”rätt” personer (Johansson 1997, s. 24). Jargongen har beskrivits som central för prövningen av om en kollega lever upp till idealen för en bra brandman (Baigent 2001, s. 68, Chetkovich 1997, s. 34, Desmond 2007, s. 111, McCarl 1984, s. 414). McCarl menar att en rå men hjärtlig jargong, i synnerhet practical-jokes, fyller en viktig funktion i yrket. Den är ett sätt att testa och lära känna nya arbetskamrater. Det gäller att kunna bemöta denna på rätt sätt, huvudsakligen genom att inte tappa fattningen. I annat fall kan det skapas ett rykte som kan förfölja en under hela ens karriär (McCarl 1984, s. 414, 1985, s. 62). På liknande sätt beskriver Baigent att en skämtsam jargong kommunicerar en informell hierarki och tydliggör vad som är önskvärda egenskaper. Enligt Baigent är det inte enbart fråga om en initieringsrit. Jargongen präglar brandmäns hela arbetsliv (Baigent 2001, s. 83).

Brytare

Det finns ett antal studier som uppmärksammar att kulturen inom brandman-nyrket och de starka relationerna mellan arbetskamrater gjort det svårare att arbeta i yrket för personer som inte passat in i normen med avseende på kön, etnicitet och sexualitet. Flera studier, som exempelvis Baigents, syftar till att försöka förstå vad det är för mekanismer som ligger bakom sådana exkluder-ningar inom yrket. Det finns också studier som fokuserar brytare och minori-tetsgrupper inom yrket. Vid sidan om Chetkovich har de amerikanska fors-karna Janice Yoder och Patricia Aniakudo (1995, 1996, 1997) beskrivit hur afroamerikanska kvinnor inom yrket missgynnats och trakasserats. McWilli-ams (2007) har beskrivit hur afroamerikanska män diskriminerats och trakas-serats av sina vita arbetskamrater. Även McCarl (1984, 1985) diskuterar konflikter mellan svarta och vita inom räddningstjänsten i USA.

Studier som dessa beskriver hur personer som avviker från normen haft svårt att stanna i yrket, då de utsatts för verbala och fysiska påhopp. De lyfter även fram att trakasserier kunde bli särskilt påfrestande när det rört sig om tystnad och osynliggörande. Detta eftersom det är ett yrke där personalen

arbetar långa pass tillsammans och där man utsätts för livsfara om man inte kan samarbeta med eller lita till sina arbetskamrater (Archer 1999, s. 100, Chetkovich 1997, s. 75, Ward & Winstanley 2003, s. 126, Ward 2008, s. 50). McCarl, exempelvis, menar att även om det förekom direkta påhopp så var det tystnaden som i längden var den mest förödande formen av trakasserier (McCarl 1985, s. 102). McWilliams uttrycker det så här:

Perhaps most unnerving for black firemen was not an overt, physical act but having to function in an already stressful 'environment of aversion' where co-workers would not engage them in conversation and generally ignored them, an unspoken form of behaviour that effectively relegated them to a nonexistence. (McWilliams 2007, s. 114)

Dessa studier pekar på att de sociala relationerna och formerna av umgänge är centrala för att förstå diskriminering inom yrket. Genom att alla inte får åtnjuta samma former av umgänge och kontakt skapas skillnader i förutsättningar och den som utestängs får inte den trygghet, erfarenhet och kunskap som krävs för att etablera sig i yrket.

Att känslan av tillit och förtroende mellan arbetskamrater vilar på vissa outtalade normer om likhet blir tydligt i studier som fokuserar på betydelsen av sexuell läggning. De brittiska forskarna James Ward och Diana Winstanley har undersökt homosexuella mäns erfarenheter i yrket (Ward & Winstanley 2003, 2005, 2006, Ward 2008). De beskriver hur kraven på nära relationer mellan arbetskamrater medförde en rädsla för att leva öppet som homosexuell man. Det som upplevdes som hotfullt var inte bara faran för direkta trakasserier utan även för att utestängas från möjligheten till intimitet mellan arbetskamrater. Studierna visar hur intimitet mellan männen i arbetslagen, exempelvis i form av kramar efter träningspass eller att vistas nakna i dusch och omklädningsutrymmen, förutsatte förväntningar om heterosexualitet (Ward & Winstanley 2006, s. 213, Ward 2008, s. 44).

Ward och Winstanley lyfter främst fram skillnader mellan heterosexuella och homosexuella män. Men om deras resultat sätts i relation till en annan brittisk studie som fokuserar heterosexuella och homosexuella kvinnor i yrket blir det tydligt att det handlar om såväl kön som sexualitet. Tessa Wright beskriver utifrån intervjuer med lesbiska och heterosexuella kvinnor hur homosexuell läggning kunde underlätta för en kvinna att bli accepterad och få tillträde till en gemenskap med manliga heterosexuella arbetskamrater. Detta hängde samman med stereotypa föreställningar om att lesbiska är manliga. Att bli sedd som maskulin kvinna gav möjlighet att inte utmana de normer som gemenskapen mellan männen grundade sig i. Som lesbisk kvinna var det också möjligt att falla in i den jargong mellan männen som byggde på

en sexualisering av kvinnor. Medan heterosexuella kvinnor upplevde sig bli objektiverade kunde lesbiska uppfattas som "one of the lads" (Wright 2008, s. 108). Enligt Wright kunde det därför vara en strategi att som kvinna passera som lesbisk, oavsett sexuell läggning (Wright 2008, s. 110). Sexuell läggning kunde med andra ord ha direkt motsatta konsekvenser för mäns och kvinnors möjligheter att inkluderas i gemenskapen och få förtroende som en bra arbetskamrat.

Avslutning

Forskningen om yrkeskulturen inom brandmannayrket lyfter fram att yrket är kopplat till föreställningar om maskulinitet och till ett värnande om kroppsbete. I de studier som presenterats här läggs tonvikten vid olika delar av detta spann. Hårdraget betonas antingen att yrket är ett maskulint yrke eller att det är fråga om ett arbetaryrke, men i merparten av studierna finns båda dessa dimensioner. Dessa teman är också centrala i denna avhandling. Kulturella betydelser kring maskulinitet och att vara arbetare är centrala områden för att förstå hur gemenskap och intimitet konstrueras och bekräftas i relationen mellan arbetskamrater i detta yrke.

Ett återkommande tema i forskningen om brandmän är att det är ett yrke som utmärks av en stark gemenskap och höga krav på homogenitet bland personalen. I Desmonds studie (2006, 2007) var det viktigt att ha vuxit upp på landet i en arbetarmiljö för att accepteras som en god arbetskamrat. I studierna av Baigent (2001) eller Tracy och Scott (2006) är det snarare möjligheterna att mäta sig med idealet om att brandmän är särskilt maskulina och risktagande män. Andra studier, som Myers (2005) och McCarl (1984), lyfter fram att likhet är en förutsättning för den känsla av samhörighet som gör det möjligt att möta och hantera de risker som vissa arbetsuppgifter kan innebära. Samtidigt visar studier av Chetkovich (1997), Yoder och Aniakudo (1995, 1996, 1997), Wright (2008) liksom Ward och Winstanley (2003, 2005, 2006, även Ward 2008) att homogenitet är villkorad utifrån kön, sexualitet och etnicitet eller rasifiering. Sammantaget verkar personer som inte är vita, heterosexuella män med arbetarbakgrund exkluderas från den känsla av gemenskap som framstår som en förutsättning för att verka som brandman.

I förhållande till dessa studier vill jag med denna avhandling bidra med kunskap om i vilka avseenden dessa förutsättningar kan vara rimliga beskrivningar också av den kommunala räddningstjänsten i Sverige. Jag beskriver hur brandmännen i de arbetslag jag besökt talade om gemenskapen med sina arbetskamrater och hur de beskrev en känsla av samhörighet. Särskilt är jag

då intresserad av hur denna gemenskap grundas på kön. Jag beskriver hur de brandmän jag följde förhöll sig till allmänt spridda föreställningar om att brandmän är eller bör vara särskilt manliga män. I likhet med tidigare forskning undersöker jag vilka aspekter av arbetet som verkar vara viktiga för hur yrket kopplas till maskulinitet. Men jag lyfter framförallt fram de sammanhang då personalen hade svårt att motsvara förväntningar på en brandman, hur denne bör vara eller vad denne bör göra för slags arbete.

Tidigare studier som fokuserat maskulinitetskonstruktioner inom brandmannayrket lyfter fram vad som kan ses som uppenbara uttryck för maskulinitet inom yrket, såsom risktagande och muskelstyrka i samband med rökdykning. I de fall då studierna berört livet på station behandlas uttryck som sexistisk jargong och pennalism. Denna avhandling utgör ett bidrag genom att den lyfter fram andra aspekter av brandmäns vardag. Jag intresserar mig mer för de mer alldagliga och tillsynes odramatiska sätt som gemenskapen mellan män i arbetslagen upprätthålls. Personalen jag följde visade sig i många fall ta avstånd från och kritisera stereotypa föreställningar om deras arbete och kompetens. Ett exempel är det tillfälle som beskrivs i inledningen. Jag lyfter fram hur sådana tillfällen av distansering var betydelsefulla för att upprätthålla gemenskap mellan männen i arbetslagen.

4

Vidare forsknings-sammanhang och teoretiska ingångar

I detta kapitel presenteras begrepp som är centrala för studien och de teoretiska perspektiv som analyserna bygger på. Avhandlingen undersöker manlig könskodning av ett yrke och relaterar till feministisk och genusvetenskaplig forskning om arbetsliv. Först presenteras därför forskning kring könsmärkning av arbete och vilken innebörd kön har för förändringar inom organisationer. Jag beskriver forskning som undersökt hur förväntningar på skillnader i kvinnlig och manlig kompetens får betydelse för hur kompetens definieras inom specifika organisationer och arbeten. Därefter presenteras grenar inom genusforskningen som undersökt relationer mellan män. Det är ett forskningsområde där begreppet homosocialitet är centralt. Jag presenterar detta begrepp och diskuterar hur kön framstår som en viktig grund för samhörighet, särskilt i relationer mellan män. Jag beskriver begreppet homosocialitet och knyter det till frågor om intimitet. Homosocialitet kan förstås som en speciell form av gemenskap där samhörighet grundad på kön blir en förutsättning för närhet. Villkoren för närhet i sådana relationer, menar jag, kan knytas till distinktioner mellan olika former av intimitet liksom till heterosexualitet som norm.

För att undersöka gemenskapen i brandmäns arbetslag är inte bara begreppet homosocialitet centralt, utan även maskulinitet, då det rör sig om gemenskap mellan män. Jag presenterar teoribildning kring maskulinitetsfrågor och diskuterar de centrala begrepp och perspektiv på maskulinitet som jag använder mig av i denna studie. Avslutningsvis diskuterar jag frågor kring klass och hur detta kan sättas i relation till maskulinitet.

Könsmärkning av arbete

Ett vidare sammanhang för studien är att yrken är en viktig social organiseringsprincip. Att ha ett yrke är inte bara ett sätt att försörja sig utan också högst väsentligt för hur människor tillskrivs identitet och uppfattar sin omvärld. Yrkesliv innebär en form av socialisation och behandlas inom sociologi som centralt för de sätt som maktordningar och samhällets stratifiering upprätthålls (Svensson 2003, Crompton 1998). I denna studie undersöks hur yrke är en viktig social kategoriserande princip, med avseende på kön.

En klassisk studie av könssegregering är Rosabeth Moss Kanter's *Men and women of the corporation* (1993). Kanter undersöker den interna könsarbetsdelningen i ett amerikanskt multinationellt storföretag och beskriver hur könssegregerande processer kan ta sig uttryck i byråkratiska organisationer. Hon beskriver hur kvinnor förvisades till positioner med låg status, låg lön och små möjligheter till karriär, medan män reproducerade sina maktpositioner genom att rekrytera de som var lika dem själva, det vill säga andra män (Kanter 1993, s. 103, 232). Kvinnor arbetade som sekreterare, medan män uppmuntrades att arbeta som chefer, försäljare och teknisk personal (Kanter 1993, s. 37). Denna segregering, menar hon, tog form genom en process av könsmärkning av olika typer av arbeten inom organisationen, som särskilt försvårade kvinnors möjligheter att nå andra positioner. När kvinnor nådde andra positioner i organisationen, gjorde deras minoritetsposition att de framförallt blev sedda som kvinnor snarare än som kompetenta kollegor. Medan mäns prestationer sågs som uttryck för yrkeskompetens, bedömdes kvinnorna alltid i relation till kön. Därmed knöts kompetens till mäns kroppar och kön till kvinnors (Kanter 1993, s. 207ff).

Kanter's studie visar att det inte bara är kroppar som tilldelas kön, utan även yrken och enskilda arbetsmoment. Detta brukar omtalas som könsmärkning (Westberg 2001). Omsorgsinriktade och vårdande yrken och arbetsuppgifter ses som kvinnliga, medan tekniska och fysiskt krävande yrken och arbetsuppgifter anses manliga (Cockburn 1991a, Fürst 1985, Mellström 1999, Sommestad 1992, Westberg-Wohlgemuth 1996). Som Annika Baude poängterar i sin studie av arbete inom livsmedelsindustrin är det just föreställningarna om dessa skillnader mellan arbetsmomenten som är viktiga för sorteringen av män och kvinnor på arbetsplatser, snarare än några reella skillnader. Uppdelningen av arbetsuppgifter mellan män och kvinnor föreställdes vara en följd av att de arbetsmoment män utförde ställde högre krav på fysisk styrka. Men enligt Baude fanns i realiteten inte denna skillnad i arbetsmomenten (Baude 1992, s. 257). På liknande sätt beskriver Ulla Wikander i en historisk studie av Gustavsbergs porslinsfabrik hur arbetsmomentens status

ändrades när de övertogs av kvinnor från män, även om arbetet i praktiken ställde samma krav på tekniskt kunnande och fysisk styrka som tidigare (Wikander 1988, s. 226f). I sin studie av brytförsök inom en industri beskriver Gunilla Fürst hur föreställningarna om att kvinnor inte utförde tyngre arbeten blev en självuppfyllande profetia. Kvinnorna antogs ha ”tilldelats jobben som är lättare” och att kvinnor dominerade inom vissa former av arbeten togs i sin tur som intäkt för att de jobben var lättare (Fürst 1985, s. 136).

Det finns studier som pekar mot att det inte bara är arbeten och arbetsmoment som är könskodade, utan även den utrustning som arbetsmomenten utförs med. Förändring av utrustning kan i sig bidra till att förändra könskodningen av olika typer av arbeten och relationer mellan olika personalgrupper i organisationer. Cynthia Cockburn beskriver i en studie av pappersindustrin hur införandet av ny teknik i slutet av 1970-talet utmanade den könsmärkning av olika arbetsmoment och kompetenser som ditills strukturerat relationerna inom industrin. Datoriseringen av tillverkningsprocessen gjorde att gränserna mellan praktiskt och teoretiskt, eller manuellt och intellektuellt arbete, blev betydligt mer oklara. Tangentbordet var en symbol för denna ambivalens, menar Cockburn, eftersom det suddade ut gränserna mellan å ena sidan handgripligt produktionsarbete, vilket sågs som manligt arbete, och å andra sidan sekreterares och administrativa funktioner i organisationen, vilket sågs som kvinnligt arbete (Cockburn 1991a, s. 143).

Tidigare forskning har pekat på att olika arbeten könskodas utifrån vem som utför arbetet, vilka krav arbetet anses ställa eller vilken utrustning som används. Men dessutom kan det, som Lena Abrahamsson beskriver, vara fråga om vad som i förlängningen är produkten av arbetsmomentet. Abrahamsson har undersökt könsarbetsdelning inom en rad olika tillverkningsindustrier och i en pappersindustri fann hon att vissa maskiner ansågs manliga och andra kvinnliga. Det som gjorde skillnad var att de maskiner som tillverkade ”vanligt” papper sågs som manliga medan de maskiner som tillverkade servetter ansågs kvinnliga (Abrahamsson 2000, s. 243, se även Cockburn 1991a, Martinsson 2006, s. 123).

Att de arbetsuppgifter som män utför föreställs vara mer fysiskt påfrestande, farliga och tekniskt krävande är något som belagts i flera studier av könsuppdelad arbetsdelning inom olika former av industri- och produktionsarbete (Abrahamsson 2000, Cockburn 1991a, Fürst 1985, Lindgren 1985, Martinsson 2006, Mellström 1999, Sommestad 1992, Wikander 1988). Det har också beskrivits i studier av andra yrkesområden, exempelvis sekreterare (Kanter 1993, Karlsson 2010, Pringle 1993), poliser (Andersson 2003, Åberg 2001, Åse 2000), vårdyrken (Einarsdottir 1997, Eriksson 2002, Lindgren 1999, Nordberg 2005, Robertsson 2002, 2003, Sörensdotter 2008), bygg-

nadsarbetare (Eisenberg 1998), militärer (Persson 2010) och ingenjörer (Berner 1996, s. 56ff, 207). Generellt pekar dessa studier dessutom på att det arbete som kvinnor utför har lägre status och färre möjligheter till karriär än män. Att arbetslivet präglas av könsmärkning och könssegregering är med andra ord välbelagt.

Som framgått av presentationen av räddningstjänsten och tidigare forskning om brandmannayrket råder dessa förhållanden också inom denna sektor. De studier som gjorts beskriver hur kvinnor i yrket haft svårt att göra anspråk på samma kompetenser som män. I Sverige har verksamma i yrket, allmänheten och även forskare på området utgått från att arbetet skulle ställa krav på fysisk styrka och teknisk förmåga som endast män skulle kunna uppnå. Men som jag tidigare nämnt har kvinnor trots allt arbetat som rökdykande brandmän och alltså utfört ”den farligaste arbetsuppgift vi tillåter i Sverige och också ett av de mest fysiskt krävande” (AFS 2007:7, s. 21). Kvinnor som arbetat operativt som brandmän har utfört samma arbete och bedömts utifrån samma grundkrav som män. Men, i likhet med vad tidigare forskning beskrivit som intern könssegregering, har detta arbete inte tillmätts samma status. Anledningen är att det varit fråga om deltidsanställningar och arbeten på mindre orter, vilket haft lägre status än heltidsanställning och arbete i urbana miljöer (Ericson & Rutström 2000, Ericson 2004, JämO 2007, s. 7).

Genus och arbetsorganisation

Avhandlingen utgår från ett teoretiskt perspektiv som betonar att kön kan studeras som sociala konstruktioner, det vill säga att indelningen i män och kvinnor kan förstås som en effekt av social praktik. Genus är en term som betonar detta perspektiv på kön. Detta är en studie av hur kön görs, där analysen inriktas mot hur föreställningar om olikhet mellan två kön upprätthålls genom och samtidigt villkorar människors handlingar (Butler 1999, s. 173ff). Inom detta forskningsfält relaterar avhandlingen till studier som undersöker arbetslivets betydelse för att skapa och befästa föreställningar om kön, i synnerhet om maskulinitet (Collinson & Hearn 2005, s. 291, Hearn & Parkin 1987, s. 82).

Att arbetsdelning är centralt för sociala konstruktioner av kön har exempelvis lyfts fram av den amerikanska antropologen Gayle Rubin. I artikeln *The traffic in women* (1997) hävdar Rubin att arbetsdelning inte ska ses som en följd av genus utan snarare något som skapar genus:

The division of labour by sex can therefore be seen as a 'taboo': a taboo against the sameness of men and women, a taboo dividing the sexes into two mutually exclusive categories, a taboo which exacerbates the biological differences between the sexes and thereby *creates* gender. (Rubin 1997, s. 39)

Arbetsdelning är inte bara en följd av att män och kvinnor tänks vara olika utan är också centralt för hur distinktioner mellan män och kvinnor upprätthålls. Könsarbetsdelningen har som funktion att upprätthålla föreställningar om att kvinnor och män i grunden är olika.

Det finns exempel på studier som tagit utgångspunkt i Rubins uppmaning om att se arbetsdelning som en form av tabubeläggande av likhet mellan män och kvinnor och som visat att män och kvinnor kan göra samma former av arbeten, så länge detta inte ifrågasätter föreställningar om att män och kvinnor gör olika saker. I en studie av sekreterare beskriver den australiensiske sociologen Rosemary Pringle hur titeln sekreterare förbehölls kvinnor medan män, som i praktiken gjorde samma arbete, istället benämndes "clerical, administrative, or even managerial workers" (Pringle 1993, s. 128). Enligt Pringle var det nödvändigt att benämna män något annat än sekreterare eftersom det annars skulle ifrågasätta deras könsidentitet såväl som de kvinnliga sekreterarnas yrkesidentitet. Även om män och kvinnor i praktiken utförde samma arbete sågs arbetet som olika.

Pringle understryker att det är problematiskt att se könsmärkning som något som adderas till en färdig yrkespraktik och yrkesidentitet. Istället menar hon att det kan vara en poäng att undersöka hur genus bidrar till att upprätthålla vissa yrkespraktiker och yrkesidentiteter: "neither occupational titles nor gender labels merely describe a pregiven reality, but exist in discourses that actively constitute that reality" (Pringle 1993, s. 130). Ifråga om sekreterare innebar det att yrkesidentiteten var nära knuten till kön. Arbete som sekreterare kunde inte karaktäriseras utifrån vissa arbetsmoment, utan snarare utifrån sekreterarens relation till en överordnad chef och de arbetsuppgifter denne utförde. Sekreterarnas yrkesidentitet var knuten till deras möjlighet att upprätta en relation som utmärktes av lojalitet, intimitet, förtrolighet och beroende (Pringle 1995, s. 117). Att beskriva dessa relationer som essensen av sekreterarnas arbete var samtidigt ett problem, då det riskerade att underbygga stereotypa sexualiserade föreställningar om kvinnliga sekreterare som "the office-wife". Enligt Pringle var det svårt att beskriva vad som utgör sekreterares arbete utan att återskapa könsmärkningen och sexualiseringen av yrket:

It is thus difficult to analyse the work that secretaries do in isolation from the sexualized images of what they are. Therefore I could not look at secretarial work as a series of tasks, independently of their social meanings. It became important to look at the construction of the occupation. (Pringle 1994, s. 115)

Som Pringle poängterar är genus centralt för hur yrken organiseras snarare än något vid sidan om arbetspraktiken. Detta har likheter med vad Abrahamsson skriver om att genus fungerar som en form av ”återställarmekanismer”, det vill säga att åtskillnaden mellan kvinnor och män återställs trots ambitiösa försök att minska den inom organisationer (Abrahamsson 2000, s. 244). Abrahamsson har följt olika försök att förändra organisationen inom varierande delar av en tillverkningsindustri. Hon beskriver hur de formella förändringarna undergrävdes av ”skarpa informella gränsdragningar” och ”informella hierarkier”, vilka var grundade på förväntningar om att män och kvinnor skulle utföra olika arbetsuppgifter med olika status (Abrahamsson 2000, s. 276). I linje med Pringle beskriver Abrahamsson hur genus inte bara var något som tillskrevs arbetsuppgifter, utan även något som villkorade vilka förändringar av arbetet och organisationen som var möjliga.

Till skillnad från de studier som nämns ovan är det i denna studie inte relationer mellan män och kvinnor på arbetsplatsen som undersöks, eftersom alla som arbetade i de arbetslag jag följde var män. Men jag har på liknande sätt som Pringle och Abrahamsson intresserat mig för hur genus och yrkesidentitet formeras i relation till varandra. Jag utgår från Suzanne J. Kessler och Wendy McKenna som i likhet med Rubin beskriver hur världen organiseras genom uppdelningar av två kön. Kessler och McKenna betonar att människor för att bli begripliga inordnas i endera av dessa positioner: ”it is not the particular gender which must be sustained, but rather the sense of its ‘naturalness’” (Kessler & McKenna 1978, s. 159). Även när människor handlar i strid med genusidentiteter, som exempelvis i fallet med de manliga sekreterarna Pringle beskriver, så inordnas dessa handlingar i föreställningsramen om två olika kön. Det var denna föreställningsram som gjorde att de inte kunde göra anspråk på att både vara ”riktiga” sekreterare och ”riktiga” män.

Homosocialitet och intimitet

Avhandlingen förenas med feministisk forskning kring kön och arbetsliv genom frågor kring mäns gemenskap. Feministiska forskare har konstaterat att män upprätthåller maktpositioner inom arbetslivet genom att söka gemen-

skap med andra män (Cockburn 1991b, s. 189, Kanter 1993, s. 48). Att män söker gemenskap med andra män brukar beskrivas i termer av manlig homosocialitet och, som Charlotte Holgersson poängterar, är det en praktik som är central för att förstå de processer som skapar könsordning (Holgersson 2006, s. 37f).

Begreppet homosocialitet introducerades i feministisk teori av den amerikanska organisationsteoretikern Jean Lipman-Blumen. I artikeln *Toward a Homosocial Theory of Sex Roles* (1976) menar hon att begreppet kan användas för analyser av hur patriarkala strukturer reproduceras till följd av att män vänder sig till andra män för att tillgodose sina sociala behov. Även om det, som Lipman-Blumen beskriver, också råder homosocialitet mellan kvinnor är det en form av samhörighet som varit särskilt fördelaktig för män, eftersom det gjort det möjligt för män att bibehålla makt och begränsa kvinnors tillgång till maktresurser (Lipman-Blumen 1976, s. 19). Därför tvingas kvinnor snarare söka heterosociala relationer, det vill säga knyta band till män, som en strategi för att få makt och inflytande. Utifrån detta synsätt betonas att mäns homosocialitet skiljer sig från kvinnors.

Den svenska sociologen Gerd Lindgren har använt begreppet homosocialitet för att förklara hur kvinnor särskiljs och underordnas inom verkstadsindustri (1985) och sjukvård (1999). I studien av verkstadsindustrin beskriver Lindgren en intressekonflikt mellan gruppen män och gruppen kvinnor. Här framställs homosocialitet mellan män som ”en uppslutning kring gemensamma privilegier” medan kvinnornas gemenskap beskrivs som splittrad (Lindgren 1985, s. 40f). I hennes studie av relationerna mellan kirurger, läkare och sjuksköterskor är analysen mer riktad mot hur männen sammansluts kring vissa definitioner av kompetens. Men det Lindgren lyfter fram som elementärt är inte i första hand särskiljning, utan hierarkisering och ett ”superschema” med ”männen som överordnad och den manliga platsen som mest värdefull” (Lindgren 1999, s. 106).

Lindgrens studie är ett exempel på studier som använder begreppet homosocialitet för att förklara könsmaktsordning som en mekanism inom konkreta organisationer, det vill säga hur män i maktpositioner reproducerar sina positioner i organisationer. Men Lipman-Blumens användning av begreppet är också möjligt att tolka på ett annat sätt, att homosocialitet inte enbart är fråga om en instrumentell strävan efter privilegier och makt. Motiven kan även förstås i en vidare bemärkelse:

First, we shall define ‘homosocial’ as the seeking, enjoyment, and/or preference for the company of the same sex. It is distinguished from ‘homosexual’ in that it does not necessarily involve (although it may under certain circumstances) an explicitly erotic sexual interaction be-

tween members of the same sex. The basic premise of this homosocial view of sex roles suggests that men are attracted to, stimulated by, and interested in other men. It is a process that is noticeable in early childhood and is channelled and encouraged by the entire range of social institutions within which males live. (Lipman-Blumen 1976, s. 16)

Så som Lipman-Blumen här definierar homosocialitet är det fråga om att män attraheras och dras till varandra. Det är möjligt att tolka det som om attraktionen grundas i att män genom sådan gemenskap får tillgång till maktresurser. Men som hon formulerar det ovan är det också fråga om att män socialiseras in i ett samhälle där det förväntas att män attraheras av sådan gemenskap. Attraktionen behöver med andra ord inte bara vara att stiga i grad i en hierarki, utan att inordna sig i vad som förväntas av en normal man. Homosocialitet ses då som en form av upprätthållande inte bara av hierarki, utan också av den uppdelning och det tabubeläggande av likhet mellan kvinnor och män som exempelvis Rubin beskriver.

Som Lipman-Blumen nämner i citatet ovan för teorin om homosocialitet med sig frågar om hur sociala relationer skiljs från sexuella relationer. Hon skiljer homosocialitet från homosexualitet, även om hon lämnar öppet för att det kan finnas överlappningar. Lipman-Blumen använder termer som "enjoyment", "attracted", "stimulated" och "interested" för att betona att det är värden som är viktiga inte bara i hetero- eller homosexuella relationer utan även i homosociala relationer mellan män. Jag menar att dessa termer kan översättas och samlas i termen njutning. Grundvalen är däremot, som Lipman-Blumen betonar, att homosocialitet är en fråga om andra former av njutning än sexuella relationer och jag intresserar mig i denna studie för vad dessa andra njutningar kan vara. Jag undersöker hur homosociala relationer markeras som annorlunda än sexuella relationer i bemärkelse av att erbjuda andra former av intimitet.

Intimitet är något som vanligen knyts till tvåsamhet och kärleksrelationer, i vart fall under senare decennier (se exempelvis Giddens 1992, Nilsson 2003). Men intimitet kan också ses som ett uttryck för relationer med hög grad av tillit (Björnberg & Kollind 2003, s. 28). Georg Simmel diskuterar i essän *Ensamhet och tvåsamhet* hur tvåsamhet som form främjar intimitet och han definierar intimitet som en relation där "det som medlemmarna har gemensamt bara med varandra och inte med någon utanför gemenskapen [blir] till denna gemenskaps centrum och egentliga syfte" (Simmel 1995, s. 154). Intima relationer är relationer där det är möjligt att bara vara, att dela "vardagens likgiltiga 'intimiteter', stundens behag och obehag, de svagheter som sorgfälligt döljs för alla andra" (ibid.). Som sociologen Jessica Mjöberg poängterar är det en form av socialitet som kan gälla relationer som inklude-

rar mer än två personer. Också på gruppnivå kan relationer upplevas och värnas som intima, exempelvis inom ett fotbollslag (Mjöberg 2005, s. 8).

Genom att undersöka kopplingar mellan intimitet och homosocialitet har jag velat betona andra dimensioner än att män attraheras av varandra ”därför att makt gör dess innehavare attraktiva”, som Lindgren beskriver det (Lindgren 1999, s. 102). Maktperspektivet i denna studie tar inte på samma sätt utgångspunkt i att makt är något som gruppen män besitter. Snarare handlar det om att beskriva hur makt utövas genom att kategorin män upprätthålls och möjligheterna för män att söka bekräftelse genom samhörighet med andra män. Maktperspektivet ligger i den meningen nära en Foucaultsk förståelse av makt som inte enbart förtryckande, utan också möjliggörande (Foucault 2002, s. 144f, Hall 2003, s. 50). Kopplingen mellan makt och homosocial attraktion blir därmed inte enbart en fråga om att män får tillgång till makt eftersom män har mer maktresurser än kvinnor. Den koppling som undersöks är snarare på vilka sätt homosocialitet definierar män som grupp och upprätthåller vissa sfärer där män ska få vara för sig själva. Att män söker gemenskap med andra män knyts då starkare till frågor om vad som kan ses som uttryck för att män förväntas attraheras av och uppmuntras finna nöje i gemenskap mellan män, så som Lipman-Blumen öppnar för.

Att knyta intimitet till homosocialitet står i strid med viss annan forskning. Exempelvis menar Cockburn att det var just avsaknaden av intimitet som utmärkte relationerna och lojalitetsbanden mellan männen på fabriksgolvet. Hon beskriver homosocialitet som en form av ”sociability without sexuality, friendship without intimacy” (Cockburn 1991b, s. 189). Homosociala relationer mellan män kan tillåta viss form av intimitet menar hon, men det förutsätter att det tydligt markeras att intimiteten inte är av sexuell karaktär. Homosocialitet mellan män befästs då inte bara genom att skiljas från kvinnor utan också från homosexuella män. Homosocialitet knyts då till homofobi (Cockburn 1991b, s. 188f, se även Kimmel 1994, Bird 1996, Britton 1990).

I sin studie av pojkfotbollen som ett homosocialt sammanhang menar Jesper Fundberg att fysisk närhet och en ”intim sfär” mellan dessa män och pojkar förutsatte att de ständigt tog avstånd från homosexuella män. Enligt Fundberg var det homofobin som gjorde ”närheten och den ständiga fysiska och sociala beröringen av varandra” möjlig (Fundberg 2003, s. 176). I studier som dessa sätts homosocialitet i relation till intimitet. Men betoningen vid att sådan intimitet förutsätter homofobi gör det svårt att se en koppling till den form av intimitet som Simmel beskriver, det vill säga som en form av gemenskap för gemenskapens egen skull eller som avslappnat varande. Snarare framstår intimiteten som bräcklig och ständigt hotad. Här frodas inte tillit,

utan konflikter och förtryck. I relation till dessa olika synsätt på intimitet vill jag hålla öppet för att tillit och konflikt inte behöver stå i kontrast till varandra, utan kan stärka varandra i homosociala relationer mellan män.

Tidigare studier av homosocialitet har visat att homofobi kan vara utpräglad och mycket påtaglig i homosociala relationer mellan män. Men det kan också vara ett problem att avgränsa homosocialitet till något som är kopplat till uttalad homofobi och avståndstagande från homosexuella män. Det kan dölja att homofobi också kan ta sig uttryck i osynliggörande och det som inte sägs, exempelvis då samtal uteslutande förs om heterosexuell attraktion och heterosexuell samvaro. Kopplingen mellan homosocialitet och uttalad homofobi kan också väcka frågor om inte homosexuella män kan delta i upprätthållande av mäns homosociala relationer. Ett tredje problem kan vara att det döljer att manlig homosocialitet också upprätthålls i relationer mellan män som tydligt tar avstånd från homofobi och sexism, exempelvis som mansforskare (Nordberg 2000, s. 59). Såsom lyfts fram i Wards och Winstanleys studie av homofobi inom räddningstjänsten skapades ett utanförskap för homosexuella män genom osynliggörande och tystnad (Ward & Winstanley 2006, s. 213, Ward 2008, s. 44). Vad de beskriver, hävdar jag, är just uteslängning från vad Simmel kallar ”vardagens likgiltiga ‘intimiteter’”. Det vill säga en kram efter en handbollsmatch eller att duscha och basta tillsammans. Jag har valt att använda begreppet intimitet för att undersöka hur manlig gemenskap stärks genom sådana vardagliga handlingar, men också för att undersöka de uteslutningsmekanismer som denna gemenskap grundas i. Utgångspunkten är att uteslutningar kan ta sig uttryck i uttalad homofobi, så som exempelvis Fundberg beskriver, likväl som i tillsynes mer anspråkslösa och odramatiska situationer.

Homosocialitet och heteronormativitet

Queer- eller homoforskning av homosociala miljöer visar att homosocialitet och homoerotik inte behöver stå i motställning till vartannat, utan att uppdelningar mellan sociala och sexuella relationer i praktiken kan vara diffus. Steven Zeelands (1996) och Arne Nilssons (2006) studier visar hur homoerotik var möjligt i homosociala relationer mellan män inom marinkåren och på lastfartyg så länge det inte ifrågasatte dessa mäns heterosexualitet. I likhet med könsmärkning av arbetsuppgifter och yrken är det inte så mycket frågan om praktikerna i sig, utan hur de tolkas och vilka betydelser de kan ge upphov till. Som Kessler och McKenna betonar är det väsentliga hur handlingar

tolkas och vilken bakomliggande natur de ses som uttryck för (Kessler & McKenna 1978, s. 159f).

När Lipman-Blumens (1976) teori om homosocialitet och Kessler och McKennas (1978) genusteori sätts i relation till homoforskning såsom hos Zealand (1995) och Nilsson (2006) menar jag att det är möjligt att se homosocialitet som en naturalisering av inte bara genus utan även av heterosexualitet. Homosocialitetsbegreppet används i avhandlingen utifrån genusforskning med queerteoretisk inriktning. Inom detta fält betonas hur genusordning även innebär ett ordnande av sexualitet, där heterosexualitet uppbärs som norm (Cameron & Kulick 2003, s. 55). Queerteoretikern Judith Butler poängterar, med hänvisning till bland annat Rubin, att genus inte bara inbegriper en uppdelning i två sinsemellan uteslutande kön utan även inbegriper normer om att begär riktas mot det motsatta könet (Butler 1999, s. 173). En man som attraheras av andra män är enligt den logiken inte en riktig man och vice versa. Betoning av sambanden mellan heterosexualitet och genus möjliggör en djupare förståelse av betydelsen av sexualitet och intimitet för homosociala relationer mellan män. Vid sidan av uttryck för homofobi blir det intressant att undersöka mer ambivalenta eller oansenliga uttryck för hur positionen som heterosexuell tas för given (Cameron & Kulick 2003, s. 149).

I *Between Men* (1985) poängterar Eve Kosofsky Sedgwick att homosociala relationer tillåter olika former av intimiteter för kvinnor och män. Män är mer än kvinnor angelägna om att markera skillnad mellan sociala och sexuella relationer. Sedgwick menar därför att det är problematiskt att i definitionen av homosocialitet ställa det i kontrast till homosexualitet, eftersom det stärker ett sådant antingen-eller-tänkande. Sedgwick argumenterar istället för behovet av att, i likhet med Rubin, undersöka hur en skarp gräns mellan sociala och sexuella relationer upprätthålls, i synnerhet mellan män:

To draw the 'homosocial' back into the orbit of 'desire', of the potentially erotic, then, is to hypothesize the potential unbrokenness of a continuum between homosocial and homosexual – a continuum whose visibility, for men, in our society is radically disrupted. [...] I will be using 'desire' [...] for the affective or social force, the glue, even when its manifestation is hostility or hatred or something less emotively charged, that shapes an important relationship. How far this force is properly sexual (what, historically, it means for something to be 'sexual') will be an active question. (Sedgwick 1985, s. 1f)

Sedgwick analyserar klassisk brittisk litteratur och beskriver hur relationer mellan män och kvinnor i dessa verk oblygt underordnas och villkoras av mäns begär efter relationer med män. Mäns relationer med kvinnor framstår

som ett sökande efter intimitet med andra män, snarare än med kvinnor. Så som heterosexuella relationer skildras i verken sker de ur männens synvinkel alltid inför en annan man (Sedgwick 1985, s. 50).

Sedgwicks elaborering av begreppet homosocialitet ser jag som användbart för att undersöka hur homosocialitet har betydelse för naturalisering av genus. Det homosociala begäret kan ses som ett begär efter att bekräfta kön som en stabil kategori. Relationer mellan män begärs, eftersom de garanterar en typ av intimitet som bygger på likhet som inte är möjlig i olikkönade relationer (Sedgwick 1985, s. 45). Samkönade relationer får särskilt betydelse för att bekräfta samhörighet ifråga om kön och blir på så sätt centralt för naturalisering av genus. En ”riktig” man förväntas känna sig hemma i de former av intimitet som enbart är möjliga i relationer med andra män, samtidigt som dessa former av intimitet på ett tydligt sätt särskiljs från intimiteter i olikkönade relationer.

Att homosociala relationer erbjuder särskilda former av intimitet för män blir tydligt i Scott Fabius Kieslings studie av relationer mellan män i en studentförening i USA. Han beskriver hur intimiteten mellan männen framställdes som mer äkta och ”ren” än vad som kunde uppnås i heterosexuella relationer (Kiesling 2005, s. 710). Detta kom bland annat till uttryck i berättelser om sexuella relationer med kvinnor, men framförallt uttrycktes det i kärleksförklaringar till det ”brödraskap” som föreningen gjorde möjligt. Enligt Kiesling var det otänkbart med kärleksförklaringar till enskilda män, samtidigt som det var vanligt att studenterna uttryckte sig älskvärt om brödraskapet i föreningen, som de menade gav dem frihet, ”the freedom to ‘be men’” (Kiesling 2005, s. 707).

Jag tar utgångspunkt i Sedgwicks text för att undersöka hur homosocialitet konstrueras genom uppdelning mellan sexualitet och socialitet. Sedgwicks diskussion om hur kön relateras till sexualitet bygger vidare på Rubins tidigare nämnda artikel *The traffic in women* (1997). Rubin menar där att könsarbetsdelning inte bara upprättar män och kvinnor som två sinsemellan uteslutande kategorier. Den förlägger också sexualitet till relationer mellan män och kvinnor. Könsarbetsdelningen förstärker i den meningen inte bara könsolikhet utan dessutom förväntningar på heterosexualitet:

Gender is not only an identification with one sex; it also entails that sexual desire be directed toward the other sex. The sexual division of labour is implicated in both aspects of gender – male and female it creates them, and it creates them heterosexual. (Rubin 1997, s. 40)

Enligt Rubin kan könsarbetsdelning förstås som ett tabu inte bara av likhet mellan män och kvinnor, utan även av annan sexuell attraktion än den som

riktas mot det motsatta könet. Hennes tes är att könsarbetsdelningen förstärker ett komplementärt tänkande kring kön, som gör det svårt att tänka kring en persons kön utan att också förutsätta sexuella preferenser. Även om inte Rubin formulerar sig i termer av homosocialitet förutsätter hennes tes om könsarbetsdelning som en form av naturalisering av kön och heterosexualitet att homosociala relationer avsexualiseras.

Utifrån Sedgwick (1985), Butler (1999) och Rubin (1997) är det möjligt att betrakta homosocialitet som relationer där såväl kön som heterosexualitet naturaliseras. Det gör det möjligt att undersöka mäns begär efter gemenskap med andra män som en strävan att upprätthålla tillgången till olika former av intimiteter och till relationer som erbjuder olika former av närhet. Frågor om hur heterosexualitet tas för givet kan då sättas i centrum för hur homosocialitet upprätthålls, inte minst hur män antas kunna dela vissa former av intimitet som inte är möjliga mellan personer av olika kön.

Maskulinitet

Avhandlingen anknyter till ett forskningsfält som undersöker genus i termer av maskulinitet. Maskulinitetsforskningen, i vart fall dess mer kritiska och konstruktionistiska inriktningar, har i stora drag utvecklats i relation till begreppet "hegemonisk maskulinitet". Detta begrepp har formulerats av en grupp australiensiska sociologer och homoforskare bestående av Tim Carrigan, R.W. Connell och John Lee (Carrigan, Connell & Lee 1985, s. 595). Av dessa är det framförallt Connell som vidareutvecklat begreppet (Connell 1983, 1987, 2005). Syftet har varit att skapa verktyg för att analytiskt beskriva hur relationer mellan män och manlighet bidrar till att upprätthålla ojämställdhet.

Med begreppet hegemonisk maskulinitet betonar Carrigan, Connell och Lee vikten av att analytiskt skilja mellan olika former av maskuliniteter och att fokusera maktrelationer mellan dessa. De utgår från Rubins teori om sex/gender systemet med dess betoning av hur sexualitets- och könsordningar samverkar (Carrigan, Connell & Lee 1985, s. 589f). Men medan Rubin fokuserar relationer mellan maskulinitet och feminitet lyfter de fram differentieringar inom kategorin maskulinitet. Sex/gender systemet återskapas inte bara genom underordning av kvinnor, utan även genom underordning av icke-heterosexuella män och män som betraktas som omanliga (Carrigan, Connell & Lee 1985, s. 587, se även Demetriou 2001, Hearn 1998, s. 783, 2004, s. 50). Begreppet hegemoni används för att förklara hur vissa former av maskulinitet framstår som givna och får en sådan dominerande ställning. Connell

har senare betonat att hegemonisk maskulinitet ska betraktas som föränderliga konfigurationer och att möjligheten till förändring är viktig för återskapandet av könsmaktsordning. Hegemonisk maskulinitet definieras då som:

the configuration of gender practice which embodies the currently accepted answer to the problem of legitimacy of patriarchy, which guarantees (or is taken to guarantee) the dominant position of men and the subordination of women. (Connell 2005, s. 77)

Flera forskare har kritiserat begreppet för att vara alltför diffust (se exempelvis Demetriou 2001, Donaldson 1993, Hearn 2004, Martin 1998, Nordberg 2000, Whitehead 2002). Enligt de brittiska sociologerna David L. Collinson och Jeff Hearn har Connell inte önskat precisera definitionen just för att betona att innebörden av maskuliniteter är föränderligt och beroende av sammanhang (Collinson & Hearn 2005, s. 299). Samtidigt är det möjligt att tänka sig att den oprecisa definitionen bidragit till teorins och begreppens genomslag. De har varit analytiska verktyg som kan operationaliseras på varierande sätt och användas inom olika forskningsfält och empiriska kontexter.

Begreppet hegemonisk maskulinitet har varit användbart för empiriska analyser, inte minst av arbetslivet. Som Dennis K. Mumby lyfter fram gör begreppet det möjligt att förklara hur synen på kompetens eller yrkesidentitet inom organisationer är starkt knuten till maskulinitet. Detta menar han är viktigt eftersom mäns position inom organisationer ofta tas för given och därför återskapar en form av androcentrism där män utgör norm och kvinnor pekats ut som avvikande (Mumby 1998, s. 181). Exempel på studier som bedriver en sådan kritik är etnologen Eddy Nehls studie av lastbilschaufförer. Han beskriver hur ett manligt förarideal tog form och fick definiera hur en ”riktig” lastbilschaufför skulle vara. Föraridealet var en man som var fjärrbilschaufför och i relation till detta ideal underordnades andra män i yrket, vilka betraktades som representanter för sådana stereotyper som ”cowboyn, homosexuella förare och chaufförer från de forna öststaterna” (Nehls 2003, s. 159). Lindgren beskriver i sin studie av manliga kirurger hur de slöts samman genom att värna om vissa definitioner av kompetens som samtidigt knöts till manlighet. Lindgren menar att en hegemonisk maskulinitetskonfiguration framträdde likt en fantombild för dessa män och användes av männen för att hävda sin kompetens (Lindgren 1999, s. 102ff).

I studier som dessa har begreppet hegemonisk maskulinitet använts för att lyfta fram hur hegemoniska relationer mellan maskuliniteter är centrala vid bedömningar av vilka förhållningssätt och kompetenser som tillmäts status inom olika yrkesområden. I en studie av närpolisier använder pedagogen Susanne Andersson (2003) begreppet för att beskriva hur olika arbetsuppgif-

ter tillskrevs olika status och att det bidrog till att upprätthålla vissa sätt att organisera arbetet. Hon beskriver hur det upprättades skillnader och statusordningar mellan så kallade ”riktiga” poliser och ”mjukispoliser”. På en av de undersökta stationerna kopplades ”riktigt” polisarbete till nattarbete, medan de som inte utförde det sågs som ”mjukispoliser”. På en annan station kopplades ”riktigt” polisarbete till hur man arbetade förr om åren. Här var det i synnerhet de äldre poliserna som menade att det ”riktiga” polisarbetet gått förlorat och att den moderna polisen var en ”mjukispolis”. Andersson menar att det i båda dessa fall även var fråga om att definiera distinktionen manlighet/omanlighet och att detta fick betydelse för hur arbetet organiserades (Andersson 2003, s. 169f).

Lindgrens (1999), Anderssons (2003) och Nehls (2003) studier är exempel på hur begreppet hegemonisk maskulinitet kan användas för att synliggöra vilken betydelse maskulinitet har inom olika yrken. De beskriver hur män utgör norm och hur denna norm upprätthålls genom att yrkesidentitet och kompetens knyts till vissa sätt att vara man. De exemplifierar hur konfigurationer av hegemonisk maskulinitet kan studeras genom att, som Connell uppmanar, fokusera relationer mellan hegemoniska, underordnade, marginaliserade eller deltagande positioner (Connell 2005, s. 76ff). De undersöker hur vissa män positioneras som omanliga eller osynliggörs, men de är framförallt ute efter att beskriva vad det är för manlighetsideal som upprätthålls genom sådan underordning och marginalisering. Deras poäng, så som jag tolkar det, är att det inte är en slump att de värden, som gör att vissa män kan placera sig högt i hierarkin mellan män, sammanfaller med de värden som definierar vem som gör någon till en kompetent yrkesman. Att sådana värden som att vara teknisk, att vara handlingskraftig eller att vara världsvan får en sådan innebörd för yrkesidentiteten som läkare, polis eller lastbilschaufför är en följd av att de både bidrar till att upprätthålla gränser mellan olika män och att markera åtskillnad mellan manligt och kvinnligt.

Genomslaget för begreppet hegemonisk maskulinitet och de analyser det uppmuntrar till har också fått kritik. I sitt förord till nyutgåvan av *Masculinities* ger Connell själv uttryck för en viss måttnad när det gäller deskriptiva studier av vilka hegemoniska konfigurationer som dominerar i olika kontexter (Connell 2005, s. xvii). Kritiken av alltför deskriptiva studier tas upp av Collinson och Hearn. De menar att modellen med relationer mellan olika maskuliniteter uppmuntrat till analyser som slutar vid typografier av olika maskuliniteter som lämnar maktfrågan därhän. Fokuseringen vid distinktioner får inte åsidosätta det huvudsakliga syftet att synliggöra maktrelationer mellan män såväl som mellan män och kvinnor, menar de (Collinson & Hearn 2005, s. 300). På liknande sätt menar Stephen M. Whitehead att be-

greppet hegemonisk maskulinitet riskerar att användas på ett närmast slentrianmässigt sätt och uppmuntrar till analyser som inte ger utrymme för att maktrelationer också rymmer motstridigheter, förändring och motstånd (Whitehead 2002, s. 91, se även Demetriou 2001, s. 355).

Hearn argumenterar i artikeln *From hegemonic masculinity to the hegemony of men* för att det kan vara en poäng att låta frågor om relationer mellan maskuliniteter träda tillbaka för att istället fråga sig hur män som kategori återupprättas i sociala relationer:

This perspective on hegemony may take us down a slightly different route to consider not so much the ‘matter of pushing and pulling of ready-formed groupings but ... the formation of these groupings [of men]’ (Carrigan et al., 1985: 594) in the first place. Focusing on not just the various forms of masculinity (or configurations of gender practice, dominant or otherwise), but rather on that which is taken-for-granted about the categorizations and constructions of men (in both senses) is more closely compatible with Gramsci’s original concept of hegemony. (Hearn 2004, s. 59)

Hearn liksom Connell ger mig stöd för att i denna avhandling ta fasta på hur brandmännen ger uttryck för distinktioner som upprätthåller gränsdragningar mellan män och kvinnor. Men Hearn poäng visar också på vikten av att det kan vara väl så viktigt att lyfta fram motstridigheter, förändring och motstånd som att visa tydliga hierarkier mellan olika maskuliniteter (Hearn 2004, s. 64, Collinson & Hearn 2005, s. 348, se även Demetriou 2001, s. 355, Mumby 1998, s. 170, Whitehead 2002, s. 208).

Etnologen Marie Nordberg utvecklar i sin avhandling en alternativ tolkning av hegemonisk maskulinitet där fokus flyttas från hegemonisk maskulinitet mot upprättandet av män som en social kategori. Hon har studerat män i kvinnodominerade yrken och hävdar utifrån det att begreppet hegemonisk maskulinitet behöver omformuleras. En kritisk punkt hon lyfter fram är att begreppet uppmuntrar till analyser som söker efter *en* hegemonisk formation vilket lätt kan osynliggöra komplexitet. Hon menar att det kanske snarare kan röra sig om flera samtidiga och överlappande hegemonier (Nordberg 2005, s. 329).

De män Nordberg följt arbetade som frisörer, förskolelärare och sjuksköterskor. Hon beskriver å ena sidan en formering som passar väl in i Connells modell. Männerna mätte sig med, vad hon benämner, stereotypa manlighetsideal och intog distans till feminina, homosexuella män. Å andra sidan beskriver Nordberg hur de män hon följde även kritiserade sådana distanseringar. De kunde hävda att de inte var rädda för att kopplas samman med femini-

tet eller homosexualitet, tack vare att de var trygga i sin manlighet. Genom sina otraditionella yrkesval kunde de framställa sig som genusflexibla, mångsidiga och opåverkade av tvingande normer om att vara män på särskilda sätt. De kunde på så sätt framstå som mer ”autentiska” än andra män just genom att inte försöka vara som det förväntades av en ”riktig” man. Nordberg benämner det ”den reflexiva manligheten” och menar att det är en alternativ hegemonisk formation som existerar samtidigt med ”den stereotypa manligheten” (Nordberg 2005, s. 329f).

I likhet med Nordberg intresserar jag mig för hur männen i arbetslagen förhåller sig till föreställningar om maskulinitet och till olika former av mansideal. Männen jag följt arbetade i ett yrke som omges av föreställningar om manlighet och jag fann, i likhet med vad Pringle beskriver i sin studie av sekreterare, att det var svårt att tala om brandmäns arbete utan att relatera till sådana föreställningar eller riskera att återskapa allmänt spridda föreställningar om brandmän som speciellt manliga män. Jag strävar efter att lyfta fram hur yrkets koppling till manlighet kunde vara en resurs såväl som en risk för de brandmän jag följt. Begreppet maskulinitet används här för att, i likhet med vad Nordberg och Hearn påpekar, lyfta fram de sätt som män som en stabil social kategori upprätthålls snarare än att i första hand beskriva en hegemonisk maskulinitet. Jag har strävat efter att förklara maskulinitet genom att lyfta fram att det inte bara tar sig uttryck i de mest konkreta kopplingarna mellan maskulinitet och brandmannayrket, utan att det även pågår förhandlingar och utmaningar av sådana kopplingar.

Maskulinitet och klass

Tidigare forskning om brandmän har beskrivit yrket som ett arbetaryrke och när jag besökte arbetslagen fick jag bekräftat att identiteten som arbetare var viktig för dem. Brandmännen gjorde klart för mig att arbetet var fråga om ett kroppsarbete och lagarbete, vilket enligt dem var en viktig skillnad gentemot andra personalgrupper inom organisationen. Detta har bidragit till att jag vid sidan om de genusteorier, som initialt var en utgångspunkt för studien, även intresserat mig för studier som undersökt arbetslag och arbetarkultur.

I en klassisk studie av den norske sociologen Sverre Lysgaard (1961) skildras relationerna mellan olika personalkategorier inom en pappersindustri. Lysgaard beskriver hur arbetarna i arbetslagen identifierade sig gentemot företaget. Genom att värna om arbetarkollektivet och konfliktperspektivet i relationen till överordnade gjorde de motstånd mot företagets omätliga krav på arbetsprestationer och ekonomisk vinning (Lysgaard 1961, s. 86). Lys-

gaard menar att den starka gemenskapen i arbetslagen och likriktningen var en förutsättning för att som arbetare inte gå under för kraven på produktivitet. Motståndet förutsatte en ”kollektivideologi” som utövade kontroll arbetskamrater emellan och fostrade likhet: ”en god arbeidskamerat skal ikke stikke seg fram og være annerledes” (Lysgaard 1961, s. 154).

I en senare studie har Paavo Bergman undersökt liknande industrimiljöer, med fokus på arbetslagen inom stålindustri och petrokemisk processindustri. Bergman menar att de arbetare han följt inte identifierade sig gentemot företaget på samma sätt som Lysgaard beskriver. Snarare såg dessa arbetare företaget och dess produktionskrav som en resurs, eftersom det var i förhållande till de kraven som de kunde framhålla sin unika kompetens och uppnå, som Bergman uttrycker det, ”ett påfallande stort handlingsutrymme” (Bergman 1995, s. 314). Genom sina kunskaper om processen fick arbetslagen erkännande som outhärliga för företaget (Bergman 1995, s. 327).

På liknande sätt beskriver Johan Sanne hur banarbetare menade att de tack vare sin erfarenhetsbaserade kunskap hade kontroll över säkerheten och att de var fria från förmynderi. Just värnandet om praktiskt kunnande var centralt för känslan av gemenskap. Sanne är främst intresserad av de skilda perspektiven på risktagande hos olika personalgrupper och beskriver hur det ur banarbetarnas perspektiv vore omöjligt att formalisera säkerhet. Att överordnade värnade om formaliserade säkerhetsföreskrifter menar Sanne uppfattades som ett hot mot denna känsla av yrkeskunnande och gemenskap (Sanne 2001, s. 57).

Feministiska forskare har pekat på en viss genusblindhet i den här typen av studier av kollektiva strategier och klasskonflikter inom organisationer. När arbetarklassen omtalas är det i regel underförstått att det är fråga om män (Bettie 2003, Hoel 1983, Rose 1997, Wennerström 2003). I beskrivningarna ovan av Bergmans och Sannes studier framstår det som om arbetare relativt oproblematiskt kan enas kring vissa kompetenser och utifrån denna gemenskap skapa handlingsutrymme. Men, som Cockburn visar i en studie av klasskonflikter inom en pappersindustri, kan kvinnors positioner vara mer problematiska (Cockburn 1991a, 1991b). Cockburn visar hur fackets möjlighet till inflytande vilade på arbetarklassidentifikationer som knöts till maskulinitet och mäns kroppar. Kvinnors inträde och ökade inflytande i organisationen sågs av män som ett hot mot möjligheten till kollektivt motstånd. Cockburn benämner det ”male hegemony” och menar att det togs för självklart att klasskonflikterna primärt rörde relationer mellan män (Cockburn 1991a, s. 205f). Genusperspektivet lyfter fram att det som kan framstå som en konflikt mellan överordnade och underordnade i en organisation samtidigt kan förstärka båda dessa positioners koppling till maskulinitet och underord-

ningen av feminitet. Acker uttrycker det som att: ”masculinity always seems to symbolize self-respect for men at the bottom and power for men at the top, while confirming for both their gender’s superiority” (Acker 1990, s. 145).

Feministiska forskare har också framfört att de egenskaper som knyts till att vara arbetare har positiva konnotationer för män. Egenskaper som exempelvis fysisk styrka, aggressivitet och praktiskt handlag med maskiner är egenskaper som knyts till såväl maskulinitet som till att vara arbetare. I en studie av en grupp arbetarklasskvinnor beskriver Beverly Skeggs hur identifieringen som arbetare var problematisk för dem. Det kom i konflikt med förväntningar på hur kvinnor bör vara. Arbetaridentitet knöts till maskulinitet och därigenom kunde män ”använda klass som en positiv källa till identitet, ett sätt att låta sig ingå i en positivt värderad social kategori” (Skeggs 2000, s. 120, se även Bettie 2002, s. 39). Positionen och identifikationen som arbetare gav män handlingsutrymme, medan det fungerade omvänt för kvinnor. Att identifiera sig som arbetare innebar en risk att bedömas som en maskulin och orespektabel kvinna. Kvinnornas strategier utmärktes därför framförallt av disidentifikation, alltså försök att fjärma sig från de positioner som förväntades av dem (Skeggs 2000, s. 260f).

I sin kritik av hur tidigare studier av arbetarkultur osynliggjort kvinnor tar Skeggs upp Paul Willis (1991) studie av ett gäng arbetarklasskillar som exempel. Willis studie är en klassisk studie av maskulin arbetarkultur, som också fått kritik för att vara för romantiserande i sin beskrivning av gängets uppror mot skolsystemet. Collinson (1988, 1992) menar att Willis i alltför hög grad romantiserar gängets jargong som ett sätt att göra motstånd. Medan Willis framställer det som om gänget skapade utrymme för dem att vara sig själva, menar Collinson, utifrån sin studie av fabriksarbetare, att kraven på konformitet också ger upphov till konflikter och att jargongen är uttryck för att relationerna är instabila snarare än trygga (Collinson 1992, s. 123).

Skeggs kritik av Willis är på liknande sätt inriktad på betydelsen av skämtsamhet. Willis beskriver en form av rå jargong som han menar var viktig för hur gänget vägrade acceptera skolans försvar av teoretiska kunskaper. De såg praktisk erfarenhet som ”riktig” kunskap och som uttryck för att vara erfaren och mogen, medan intellektuellt arbete kopplades till krav på lydnad och konformism. Genom sin tuffa jargong markerade de att de inte var som ”smilfinkarna”, som underordnade sig skolans auktoritet, utan behärskade ”strategier för att ta kontroll över symboliskt och verkligt utrymme från officiella auktoriteter” och var väl insatta i den ”informella organisation som främst skiljer fabrikskulturen från medelklasskulturer inom arbetslivet” (Willis 1991, s. 114). Willis menar att gänget utvecklade kompetenser som var eftertraktade på verkstadsgolvet, det vill säga en rå jargong, sexism och

maskulin chauvinism (Willis 1991, s. 198). Willis sätter på så sätt vissa former av humor och jargong i centrum för hur klass uttrycks och iscensätts. Som Skeggs visar använder kvinnorna i hennes studie på liknande sätt en tuff jargong för att ta över en situation. Men hennes poäng är att för dem var det en begränsad resurs eftersom uttrycken för att vara arbetare stod i konflikt med deras strävan att bli betraktade som feminina kvinnor på ett respektabelt sätt.

I avhandlingen använder jag begreppet klass främst som ett sätt att nyansera begreppen homosocialitet och maskulinitet. Betydelsen av klass tycks ofrånkomlig i en studie av brandmän och denna studie blir då ytterligare ett exempel på hur studier av maskulinitet gärna riktat blicken mot arbetarmiljöer. Här finns samtidigt en risk för att som Nordberg uppmärksammar återskapa uppdelningar där arbetarklassens män lyfts fram som ett problem, medan forskaren positioneras som nyanserad och egalitär (Nordberg 2000, s. 54, se även Hondagneu-Sotelo & Messner 1994, s. 200). Annika Jonsson, som studerat hur olika jämställdhetsideal förhandlas mellan personalgrupper på ett museum, beskriver hur jämställdhetsproblem förlades till anställda på lägre befattningar. Personalen på högre befattningar, "the upstairs", kunde på ett självklart sätt göra anspråk på att vara progressiva och öppet sinnade, i kontrast till den tekniska personalen och receptionister som istället positionerades som konservativa ifråga om jämställdhet (Jonsson 2009, s. 90, se även Martinsson 2006, s. 115).

Klass blir här viktigt för att lyfta fram att kritik av vissa män som konservativa ifråga om jämställdhet i sig kan ses som upprättande av en hegemonisk maskulinitetskonfiguration. Detta är en problematik som diskuterats i termer av idealet om den "nye mannen", alltså en mer jämställd och mjuk man som förenar både feminina och maskulina egenskaper (Cockburn 1991b, s. 224, Nixon 1997, Nordberg 2005, s. 62ff, Whitehead 2002, s. 154). Som Pierrette Hondagneu-Sotelo och Michael A. Messner (1994) poängterar finns det anledning att ifrågasätta om ett sådant mansideal är mer jämställt, eller om det snarare är fråga om män som mer effektivt kan dölja de fördelar de drar av patriarkala strukturer. Idealen om den "nye" mannen, menar de, är en möjlighet för privilegierade män att fränskjuta sig ansvar och framstå som progressiva men samtidigt praktisera och dra nytta av patriarkala strukturer, medan de män som pekats ut som problem i praktiken inte kan dra samma fördelar. Att lyfta fram sådan motsägelsefullhet är en forskningsetisk strategi för att inte återskapa rasistiska och klassföraktande stereotypa beskrivningar av "de andra" (Hondagneu-Sotelo & Messner 1994, s. 215).

Avslutning

Avhandlingen undersöker brandmannayrket utifrån frågor om maskulinitet och homosocialitet. Mina frågeställningar har formulerats i relation till den teoribildning kring begreppen maskulinitet och homosocialitet som beskrivits i detta kapitel. Jag undersöker mäns sökande av gemenskap och nära relationer med andra män i termer av homosocialitet. Jag fokuserar maskulinitet för att lyfta fram hur brandmannayrket knyts samman med olika mansideal och innebörden av att som man arbeta tillsammans med och ha förtroende för andra män. Jag beskriver hur de män jag följt markerade gränser för ett tydligt ”vi” genom att upprätthålla distinktioner mellan män och kvinnor, såväl som mellan männen i arbetslagen och män med andra former av arbeten. I likhet med vad Whitehead (2002), Nordberg (2005) och Hearn och Collinson (2005) betonar är det inte givet att mäns hegemoni återskapas genom iscensättande av *ett* mansideal, utan minst lika viktigt är att upprätthålla distinktioner och relationer mellan olika former av mansideal. Jag är inte så mycket ute efter att beskriva en hegemonisk brandmannamaskulinitet, utan snarare att betona komplexiteten i hur olika former av mansideal används och åberopas i olika sammanhang.

Jag arbetar med begreppen på sätt som kan beskrivas som intersektionellt, vilket innebär en strävan att förklara hur exempelvis könsordningen stärker såväl som motverkar andra ordningar och kategoriseringar (Lykke 2005, s. 8, de los Reyes & Martinsson 2005, s. 21, de los Reyes & Mulinari 2005, s. 24). I denna studie av brandmän lyfter jag fram relationer mellan maskulinitet, sexualitet och klass. Jämfört med den internationella forskning om brandmän som presenterades i föregående kapitel betonas inte etnicitet i denna studie. Även om det är påtagligt att arbetslagen var likriktade inte bara ifråga om kön och klass utan även ifråga om ”svenskhet” är etnicitetsperspektivet frånvarande. Andra möjliga kategoriseringar som skulle kunna problematiseras mer är ålder och regionalitet (se Ericson 2004).

En annan aspekt som förts fram i forskningen är betydelsen av sexualitet och sexuell identitet. Även om avhandlingen inte undersöker sexuella identifikationer belyser den hur gemenskapen mellan männen i arbetslagen inbegriper förväntningar om att relationerna dem emellan är avsexualiserade. Med hjälp av begreppet homosocialitet undersöks inte bara kön och relationer mellan män utan även hur gemenskaper förutsätter vissa sätt att förhålla sig till sexualitet. I det avseendet undersöks frågor kring såväl kön som sexualitet. Vid sidan av hegemonisk maskulinitet blir homosocialitet ett centralt begrepp för att belysa vad Michael Warner kallar heterosexuell hegemoni (Warner 2002, s. 192). Genom att belysa homosocialitet undersöker jag hur

NÄRA INPÅ

de former av intimiteter som brandmännen värnade om inte bara är förbehållna män, utan män som definierar sig som heterosexuella.

5

Metod och material

I detta kapitel presenterar jag hur jag arbetat med etnografiska metoder i form av observationer och intervjuer. Jag beskriver de val och övervägande jag gjort kring materialinsamling och hur jag tagit kontakt med personalen i arbetslagen. Avslutningsvis beskrivs hur materialet analyserats och hur det presenteras i avhandlingen.

Om studiens design

I likhet med flera av de brittiska och amerikanska studier av brandmän, som presenteras i kapitel tre, är denna studie en form av etnografi. Jag har arbetat med observation och intervjuer som metod. I presentationen av materialet har jag strävat efter att göra beskrivningar som kan förmedla en känsla av den vardagliga samvaron i brandmäns arbetslag. Här finns likheter med Chetkovich (1997), McCarls (1985) och Desmonds (2007) studier. Men till skillnad från dem har jag bedrivit fältarbetet under en kortare tid och vid olika stationer och arbetslag. Etnografiska studier utmärks annars traditionellt sett av ett långvarigt och intensivt fältarbete (Hammersley & Atkinson 2004, s. 1, Van Maanen 1988, s. 2). Men etnografi är inte enbart en fråga om fältarbete, det vill säga insamling av material, utan också knutet till ett sätt att skriva fram analys och hur erfarenheter från fältet ”representeras” och används för att argumentera för forskarens slutsatser. John Van Maanen menar att bedömningen av en etnografis vetenskapliga kvalitéer har mycket att göra med om texten lyckas ge läsaren en närvarokänsla genom detaljrika beskrivningar och tillgängligt språk. En annan viktig kvalité är enligt Van Maanen möjligheten att genom detaljrika beskrivningar framhålla snarare än reducera komplexitet, vilket har varit min ambition. En etnografisk text bör öppna för möjligheten att göra olika tolkningar av en situation (Van Maanen 1988, s. 34, se även

Denzin 1997, s. 4f, Denzin & Lincoln 2003, s. 12, Hammersley & Atkinson 2004, s. 239)

Materialet har byggts upp i två faser. Under 2002 besökte jag tre arbetslag på tre stationer och intervjuade åtta brandmän inom ramen för ett projekt. Den andra fasen av fältarbete var inom ramen för forskarutbildningen och genomfördes 2005. Då fanns redan en projektrapport publicerad som jag presenterat muntligt för olika personalgrupper inom räddningstjänsten och Räddningsverket. Det fick betydelse för den fortsatta materialinsamlingen.

Att det skulle bli en etnografisk inriktning var inte planerat från första början, utan har vuxit fram genom en rad olika beslut under arbetet med rapporten och avhandlingen. Ett av de främsta skälen var möjligheten till tillträde, vilket beskrivs närmare i nästa avsnitt. Ett annat skäl var att jag hade betänkligheter kring hur jag skulle kunna uttala mig om brandmäns uppfattningar om jämställdhet och mansdominansen inom yrket på sätt som kändes etiskt försvarbart. Att arbeta etnografiskt med både intervjuer och observationer underlättade för mig att ställa kritiska frågor och samtidigt lyfta fram nyanser och motstridigheter. Det såg jag som viktigt eftersom debatten, exempelvis i branschtidningar, kring de frågor jag skulle undersöka var hätsk och polariserad under den tid jag började arbetet med materialinsamlingen (se Ericson 2004).

Tillträde

En plan inför den fortsatta materialinsamlingen för avhandlingen var att intervjua kvinnor som arbetade heltid som brandmän. Vid två tillfällen presenterade jag rapporten jag färdigställt på temadagar för kvinnor som arbetade som brandmän på hel- eller deltid. Jag deltog även under en helg, där kvinnor bjöds in att pröva på arbetet som brandman. Jag har intervjuat en kvinna som arbetade på heltid som brandman. De erfarenheterna gav mig underlag för beslutet att fortsätta fokusera män i yrket. Det grundade sig på att jag fick intrycket att kvinnor i yrket kunde uppleva att all uppståndelse kring att de arbetade i ett traditionellt manligt yrke var ett hinder i sig, vilket är en generell diskrimineringsmekanism som beskrivs av exempelvis Kanter (Kanter 1993). De var trötta på att pekats ut som avvikare och att deras erfarenheter alltid reducerades till uttryck för kön. Något som bidrog till beslutet var att jag fick positiv respons från dem på att rapporten fokuserade män. En negativ kritik var däremot att jag gett så mycket utrymme åt de argument mot ökad andel kvinnor som förts fram i debatten. Dessa olika erfarenheter bidrog till att jag beslutade mig för att fortsätta fokusera män i yrket. Jag återvände till

en av de stationer jag tidigare besökt, men till ett annat arbetslag som också det enbart bestod av män.

Kontakten med de arbetslag jag följt började med att jag skickade brev till brandcheferna vid stationerna. I breven presenterade jag mitt ärende och att jag ville undersöka hur brandmän ser på sin yrkesroll och kraven på ökad andel kvinnor i yrket. I breven framgick att jag skulle ta kontakt med dem per telefon en vecka senare. När jag ringde hänvisades jag till personer med ansvar för utryckningspersonalen och under dessa samtal fick jag uppslag till ett tema som blivit viktigt i studien. Redan här konfronterades jag med den betoning av att vara handlingskraftig, hitta lösningar och ha rak kommunikation som visade sig vara central inom räddningstjänsten. Jag försökte förklara att jag ville att de skulle vidarebefordra den skriftliga presentationen jag riktat till arbetslagen och ge dem möjlighet att ta ställning till om de ville delta eller inte. Därefter ville jag få presentera mig muntligen och ge arbetslagen möjlighet att ställa frågor innan de slutligen bestämde sig för att låta mig följa deras arbete. Men mina planer omvandlades i dessa samtal till raka frågor om vad det egentligen var jag ville.

Min strävan att hantera etiska problem genom noggrann planering och dialog blev ohållbar i mötet med en praktik som betonar snabb problemlösning. I mina anteckningar efter samtalet beskrev jag det som både en lättnad men också en viss frustration över responsen om att ”det löser vi” och hur det hela konkretiserades till ”men när vill du komma?”. Jag var lättad, eftersom jag inte blivit nekad tillträde, men samtidigt frustrerad och orolig för att vara en dålig forskare som inte lyckades följa idealen kring etik. Den praktiska materialinsamlingen följde inte hur jag i teorin föreställt mig att det skulle gå till. När jag senare anlände visade det sig, som jag befarat, att varken befäl eller utryckningspersonalen verkade ha vetskap om mitt ärende. Däremot fick jag då möjlighet att ge en muntlig presentation, där de hade möjligheter att ställa frågor.

När jag kontaktade de andra räddningstjänsterna med frågor om att få göra fältarbete vid stationerna var bemötandet i stort sett samma. Jag väntade mig att jag skulle få svårt att få tillträde, särskilt med tanke på att frågor om jämställdhet kunde uppfattas som en kritik mot räddningstjänsten. Men när jag tog kontakt bemöttes jag med en öppen hållning och de jag varit i kontakt med framhöll att det inte var några problem. Även om jag efter hand blev mer förberedd har det varit svårt att parera forskningsideal kring etik, planering och integritet mot räddningstjänstens ideal kring öppenhet, rak kommunikation och improvisation. Det bidrog till att jag beslöt mig för att inte enbart intervjuva brandmän utan också förbereda intervjuerna genom att göra observationer i deras arbetslag.

Till en början var jag inställd på att intervjuer skulle utgöra studiens huvudsakliga material. Observationerna var mer tänkta att tjäna som miljöbeskrivningar och förbereda mig själv för intervjuerna. Genom att få inblick i det dagliga arbetet tänkte jag att jag skulle kunna ställa bättre följdfrågor och få större förståelse för de aspekter av brandmäns arbete som togs upp i intervjuerna. Men så snart jag tog kontakt med räddningstjänsten gick det upp för mig att observationerna kunde vara nödvändiga för att presentera mig och mitt ärende. Besöken i arbetslagen öppnade för mer personliga kontakter och samtal. Jag fick svara på frågor om vem jag var och vad jag gjorde där. På så sätt kunde jag också få en uppfattning om vilka personer som kunde tänka sig att intervjuas och inte. Vissa tog uttalat avstånd från att medverka (se Ericson 2004).

I likhet med vad Martyn Hammersley och Paul Atkinson (1995, s. 83) och Katrine Fangen (2005, s. 66) skriver om etnografiska forskares erfarenheter av fältarbete uppfattar jag att mitt tillträde var mer beroende av vad jag gjorde och hur jag framstod som person än hur jag formellt presenterade studien. Att närvara som observatör blev därför viktigt inte bara som ett sätt att få bakgrundsinformation till intervjuerna, utan också för att få tillträde att intervjua. Vid ett tillfälle intervjuade jag dock en brandman som befann sig i ett annat lag och som jag inte fått möjlighet att träffa innan. Den intervjun blev betydligt kortare än de övriga och stämningen var spänd. Medan de andra jag intervjuat resonerade och förklarade, så blev det i denna intervju mer fråga om att föra fram vissa argument och försvara vissa ståndpunkter.

Att observera och inte bara intervjua visade sig ge ett rikt material. Det blev exempelvis möjligt att följa hur arbetets karaktär skiftade mellan olika tider och i olika rum. Observationerna gav dessutom uppslag till teman som inte hade fått samma betydelse om jag enbart genomfört intervjuer. Utan observationerna hade troligen inte jargongen och humorn varit ett lika centralt tema i mitt arbete. Observationerna möjliggjorde ett material som jag inte hade kunnat nå med hjälp av frågor under en intervju.

Genom att vistas på stationen och följa arbetet där kunde jag i viss mån få kontroll över etiska aspekter av mitt tillträde. Jag kunde få en uppfattning om i vilka sammanhang jag kunde delta och om det var någon ur personalen som var avståndstagande. Men det gav mig också en förståelse för att det inte var oproblematiskt att följa forskningsetiska principer, exempelvis att erbjuda dem jag intervjuat att läsa intervjuutskriften eller observationsanteckningar. Det som var tänkt som ett värnande om deras integritet verkade snarare uppfattas som förödmjukande, eftersom de så starkt värnade om rak kommunikation. När jag erbjudit och uppmanat dem jag intervjuat att läsa och korrigera intervjuutskriften, så har deras svar varit att de står för vad de sagt. På lik-

nande sätt kunde de personer som ordnade med mina besök bli frustrerade och irriterade, när jag antydde att jag var tveksam inför deras snabba lösningar. Jag försökte framhålla problemen med att bli beforskad, men det framstod snarare som att jag ställde krav och kritiserade hur de utförde sitt arbete. I likhet med vad Hammersley och Atkinson beskriver upplevde jag det som att jag ställde krav på att de studerade borde vara mer intresserade av min forskning (Hammersley & Atkinson 1995, s. 265).

Att organisationen är angelägen om att framstå som lösningsorienterad bidrog sannolikt till att jag snabbt fick tillträde. En annan bidragande orsak var troligen att personalen hade viss vana vid att visa upp sitt arbete. Jag var sällan den enda besökaren. Vid tre av de fyra arbetslagen jag besökte följdes laget samtidigt av praktikanter. Det kunde vara studenter från utbildningen *Skydd mot olyckor* såväl som värnpliktiga som gjorde praktik som räddningsmän. Vid sidan av dessa mer varaktiga besökare hände det att laget hade mer tillfälliga besök. Det hände att personalen visade upp verksamheten för praoelever från högstadielklasser. I ett lag följde jag arbetet tillsammans med en brandman som arbetade inom den privata sektorn som industribrandman. Enligt honom hade de nyligen börjat med studiebesök för att försöka utbyta kunskaper mellan privat- och offentliganställda brandmän. Arbetslaget kunde också ha besök av grupper från exempelvis vården som skulle utbildas i skumbrandsläckning. Vid några tillfällen kom journalister för att intervjua brandmän.

Jämfört med dessa besökare var min roll betydligt mer diffus. I vissa sammanhang omtalades jag som en forskare från universitetet och i andra som en student som skrev en uppsats. Vid några tillfällen omtalades jag i en skämtsam ton som ”spionen från Räddningsverket” eller som praoelev. Det hände också att jag definierades utifrån mer personliga förhållanden som har med mina familjerelationer att göra. Min far, farbror och farfar har alla arbetat som brandmän. Vissa av dem jag träffat var bekanta med dem och jag presenterades då helt enkelt som ”Kenneths pojke”. Detta hade sannolikt betydelse för mitt tillträde. Eftersom min pappa varit brandman kunde jag i viss mån framstå som någon som redan kände till miljön och som hade en förförståelse av förhållandena inom räddningstjänsten. Det kunde skapa en känsla av någon form av närhet och gemensam bakgrund. Vid något tillfälle kommenterade en ur personalen skämtsamt att ”du är ju hälften brandman nästan”.

Kombinationen av att brandmännen i lagen var vana att visa upp arbetet, att de ville lösa mitt problem med att undersöka vad de tyckte om jämställdhetsfrågor och att jag är uppväxt i en brandmannasläkt, bidrog sannolikt till att jag fick tillträde. Att jag var man bidrog säkert också, eftersom kön då inte

hindrade att jag duschade, bytte om eller bastade med dem. Men att jag var man och varit uppväxt med yrket ska inte tas som grund för att jag fått eller gör anspråk på något inifrånperspektiv. Även om jag som man och med familjeband till yrket befann mig nära, var det tydligt att jag på andra sätt hade en tydlig position som utomstående. På stationerna var jag civilt klädd, medan personalen var homogent arbetsklädda. Jag kunde få kommentarer om att jag utmärkte mig eftersom jag hade långt hår, att jag var otränad samt ointresserad av sport, teknik, fordon och verktyg. Som jag återkommer till i kapitel sex var jag heller inte så angelägen om att pröva verktyg eller visade heller inte fascination kring yrket på det sätt som brandmännen eller deras befäl väntade sig. Den kanske främsta markören för min annorlunda position var att jag var akademiker, med ett uttalat intresse för jämställdhetsfrågor och brandmannayrket som ett mansdominerat yrke. Detta återkommer jag till i kapitel sju och åtta.

När jag följde arbetslagens arbete och intervjuade brandmän blev det tydligt att inblicken i arbetslagens liv var begränsad. De gjorde klart för mig att faktiskt tillträde eller mer insiktsfull förståelse för arbetet och arbetslagens normer och värderingar var något som krävde flera år som anställd i yrket. Sådan insikt omges av mystik, vilket illustreras i den beskrivning som inleder avhandlingen. I de empiriska kapitlen återkommer jag till sådana gränsdragningar och markeringar som jag menar gett värdefull kunskap om hur gemenskap mellan brandmän och tillhörighet i lagen konstruerades och värderades. Det är möjligt att jag hade fått andra insikter om jag bedrivit ett mer omfattande fältarbete. Men jag valde att vistas på lagen under en mer begränsad tid och inom de ramarna försöka förstå hur brandmännen upprätthåll gränser mellan dem som hade och de som saknade en mer initierad förståelse.

Som van Maanen (1988) betonar finns det olika sätt att värdera autenticitet i etnografiska studier. Han menar att behållningen av etnografi inte ska reduceras till ett inifrånperspektiv, det vill säga strävan efter att fånga eller frysa en kultur, vilket han benämner en realistisk inriktning. Men etnografien bör kanske heller inte reduceras till en form av självreflexivt ältande av hur forskarsubjektivitet och material konstrueras i relation till varandra, vilket han kallar en bekännande form av etnografi. Den typ av etnografi jag strävat efter liknar vad han förordar som en form av impressionistiskt framskriven etnografi. Den innebär en betoning på etnografi som ett aldrig avslutat tolkningsarbete, där utdrag och beskrivningar inte bara speglar en kultur eller situation utan aktivt valts ut av forskaren för att belysa frågor. Motiven för sådan etnografisk forskning är inte att representera en kultur, eller beskriva den inifrån, utan snarare att kommentera och öppna upp för olika tolkningar

av och perspektiv på det som studeras (Van Maanen 1988, s. 119, se även Denzin 1997, s. xv).

De etiska frågorna handlar inte bara om hur jag tagit kontakt med personer i yrket eller deras deltagande och insyn i mitt arbete, utan också om vilken status materialet tillskrivs i analyserna. Jag gav dem jag följt möjlighet att kommentera utskrifter och utkast men jag fick inget gensvar på det, utöver kommentarer om att det inte behövs och att de står för vad de sagt. Det tydliggjorde för mig att etiska frågor inte bara handlar om att få de studeras medgivande utan även om att jag i framställningarna borde göra tydligt att det är ett material som är situations- och relationsbundet. Jag har ansvar för att i analysen tydliggöra förutsättningarna för de inblickar i brandmäns framställningar av sitt arbete och yrke som avhandlingen bygger på. Som John Van Maanen framhåller är detta styrkan i etnografiska metoder. Snarare än någon form av realism eller naturalism menar han att etnografiska metoder ger möjlighet att problematisera hur de beskrivningar som görs bygger på inblickar som skett i vissa sammanhang och med vissa perspektiv (Van Maanen 1988, s. 95, 1995, s. 23).

Observationerna

Utöver att undersöka hur brandmän talar om sitt yrke och sin arbetsplats har jag velat få inblick i vad det är för rum och miljöer som brandmännen rör sig i och hur de används. Vidare har fältarbetena vid olika arbetslag gett material kring hur brandmäns arbete presenteras i andra sammanhang än intervjuer. Genom att följa med i det vardagliga arbetet som observatör fick jag exempelvis på ett påtagligt sätt inblick i den skämtsamma jargongen bland personalen. De brandmän jag intervjuade framhöll att de trivdes med sitt arbete just därför att det var en god gemenskap och att man skämtade med varandra. När jag försökte få reda på vad det kunde vara för skämt svarade flera att det var svårt att komma på ett bra exempel. De skämt som de berättade om var oftast mer påtagliga eller minnesvärda skämt, som exempelvis practical-jokes eller skämt som var på gränsen för det tillåtna. Genom att vara med som observatör var det möjligt att se hur mer triviala och alldagliga former av skämt var ett sätt att upprätta gemenskap och samhörighet. Jag kunde då också få inblick i hur den skämtsamma jargongen tog sig olika former i olika rum och i olika relationer.

Som jag tidigare nämnt så har jag besökt fyra arbetslag på tre olika stationer. Stationerna valdes ut för att representera kommuner av olika storlekar. En station befann sig i en storstad, en annan i en mindre stad och den tredje i

en mindre kommun i anslutning till storstad. Jag besökte arbetslagen under separata perioder, alltså inte parallellt. Tre av arbetslagen följde jag under arbetet med projektet för Statens Räddningsverk. De fältarbetena utfördes 2002. Jag följde då arbetslagen under tre arbetspass vardera. Vid ett tillfälle var jag med under nattpass, men i övrigt var jag där under dagtid. När arbetslagen arbetade delade dygn följde jag arbetslagen under så gott som hela deras dagsarbetspass, vanligen från halv åtta på morgonen till halv sex på eftermiddagen. Men då de arbetade dygnspass, alltså 24 timmar i sträck, var jag med från det att arbetspassen började på morgonen och stannade mellan åtta till tolv timmar. Det fjärde arbetslaget följde jag några år senare, 2005, inom ramen för forskarutbildningen. Det fältarbetet varade en och en halv månad. Arbetslaget arbetade vart fjärde dygn och jag var närvarande under dagtid vid sex arbetspass. Utöver detta förde jag fältanteckningar när jag senare besökte arbetslagen i samband med intervjuer. Sammantaget har jag fältanteckningar från 15 arbetspass samt några mer sporadiska observationer med en omfattning av ungefär 150 timmar.

Under fältarbetet förde jag skriftliga anteckningar. Jag skrev ner stolpar och beskrev samtal och uttalanden så snart jag kunde. Vid några tillfällen antecknade jag samtidigt som jag observerade, exempelvis i samband med att arbetslaget hade övningar. Men oftast satte jag mig efteråt och summerade så fort jag fick möjlighet. Jag kunde exempelvis sätta mig i lunchrummet eller i något av omklädningsrummen. Olika situationer gav olika möjligheter att föra anteckningar. Under fysiska aktiviteter eller träning, liksom när jag vistades i exempelvis bastun eller duschen, fick jag mer förlita mig till att föra anteckningar i efterhand. Vid ett tillfälle deltog jag när arbetslaget spenderade en förmiddag i en simhall och jag hade då svårt att i efterhand få till stånd några mer detaljerade anteckningar om vad som utspelade sig där.

De anteckningar jag gjorde i anteckningsblocken låg till grund för mer utförliga dataskrivna fältanteckningar. Eftersom arbetslagen hade ledigt en till tre dagar mellan varje pass hade jag möjlighet att skriva rent och göra mer utförliga beskrivningar i nära anslutning till besöken. Omfånget på de utskrivna fältanteckningarna är totalt 180 sidor. Fältanteckningarna innehåller beskrivningar av olika rum och miljöer. Jag har beskrivit olika händelser och hur personalen rörde sig mellan olika miljöer. I anteckningarna har jag, så gott jag kunnat, återgett dialoger och samtal. Det är samtal mellan andra, mellan personalen och mig eller andra besökare och mig. I vissa delar har anteckningarna varit mer summerande, medan de i andra varit mer ordagranna. Att jag eftersträvat ordagranna anteckningar av samtal har inte främst haft att göra med att jag försökt fånga miljöspecifika vokabulär eller slanguttryck. Det har snarare haft att göra med att jag i skriven text velat förmedla en kän-

la av exempelvis en skämtsam jargong genom att så gott jag kunnat återge hur skämten uttrycktes.

När jag antecknade fokuserade jag hur miljön och arbetet presenterades, vad som visades upp och vilka aspekter av arbetet som betonades. Eftersom jag vistades i arbetslagen under en begränsad tid har just presentationen av arbetsplatsen och arbetet en central plats i anteckningarna. Att vara en besökare gav material kring vad jag förväntades vilja vara med om eller fick förklarat för mig vad jag var med om. Jag har också intresserat mig för vilka sammanhang som jag undanhölls ifrån eller som jag inte antogs ha något utbyte av. Som Howard S. Becker betonar är det inte fråga om att avgöra vad det är som undanhålls eller att avtäckta hur det ”egentligen” är, utan att undersöka betydelsen av gränserna för vem som skall ha tillgång till olika förståelser och inblickar (Becker 1998, s. 158).

Vem som har och vem som inte har en initierad förståelse för brandmäns arbete är ett centralt tema i avhandlingen. Här har jag, när jag observerat såväl som när jag senare bearbetat materialet, haft användning av Erving Goffmans diskussioner om att gruppgemenskap kan studeras som en form av upprätthållande av distinktioner mellan främre och bakre regioner. I *Jaget och maskerna* liknar Goffman sociala relationer vid teaterföreställningar och menar att teaterns dramaturgi gör tydligt de tekniker som människor använder till vardags (Goffman 2006a, s. 220). Han menar att vi skapar vår känsla av tillhörighet och av att vara en viss person genom att upprätthålla distinktioner mellan personer vi är förtroliga med, till skillnad från personer som tvingar oss att reflektera över vilka intryck vi gör eller som vi upplever att vi måste förstå oss inför. Att känna tillhörighet i en grupp innebär att lära sig att på ett taktfullt sätt medverka till de växlingar som skapar dessa gränser mellan förtroliga och mer offentliga relationer, vilka Goffman benämner bakre och främre regioner.

Goffman använder begreppet dramatisering för att beskriva hur yrkesverksamma som möter klienter eller kunder blir vaksamma på hur de på ett trovärdigt sätt kan göra anspråk på kompetens och agera så att de ”på ett uttrycksfullt sätt förmedlar de egenskaper och talanger som den agerande gör anspråk på” (Goffman 2006a, s. 36). Olika yrken ger olika förutsättningar för att nå tillit menar han. Poliskonstaplar kan på ett tydligt och trovärdigt sätt iscensätta vad arbetet går ut på och arbetets nytta, medan exempelvis begravningsentreprenörer snarare är angelägna om att så långt som möjligt dölja vad arbetet egentligen går ut på för att få tillit som kompetenta yrkesutövare. I fallet med brandmän innebär det att jag särskilt under observationerna intresserat mig för vilka attribut, eller vilka resurser, brandmän utnyttjar för att göra sitt arbete begripligt och sin kompetens tydlig. Jag intresserar mig för

hur brandmännen med hjälp av attribut såsom andningsmasker, löpband och fordon kunde visa upp sitt arbete och sin kompetens på ett tydligt sätt. Men som antyds av det exempel som inleder avhandlingen, det vill säga samtalen om de brända larmställen och hjälmarna, är jag också intresserad av att personalen kunde betrakta sådana uppvisningar som falska och allt för entydiga. De kunde använda attributen för att tydliggöra distinktioner mellan främre och bakre regioner, det vill säga skillnaden mellan en ytlig och en initierad förståelse för vad arbetet som brandman innebär och vad det är för kompetens som krävs.

Det Goffman talar om som dramatisering har likheter med vad Jaber F. Gubrium och James A. Holstein benämner ”interpretative practices”, eller meningsskapande praktiker (Gubrium & Holstein 1997, s. 205). Med begreppet meningsskapande praktiker understryker de att människors uppfattningar om världen och deras sätt att agera i den världen inte är skilda saker. Istället menar de att människors handlingar är ett sätt att skapa mening och att analysen bör riktas mot att beskriva de sammanhang som gör olika betydelser och handlingar möjliga. Syftet är att beskriva hur sammanhangen upprättar gränser kring vad som kan tas för verkligt och vad som kan tas för överkligt eller obegripligt. I fallet med brandmännen handlar det exempelvis om att beskriva i vilka sammanhang och med vilka resurser det förefaller obegripligt eller orimligt att nå en jämnare fördelning av män och kvinnor i yrket. Jag har eftersträvat att, som Gubrium och Holstein beskriver, växla mellan analytiska perspektiv som utgår från frågor om vad och hur. Det innebär att både beskriva hur mening skapas, hur sammanhangen görs begripliga, och vad det är för förutsättningar och sammanhang som gör att vissa betydelser kan framstå som ofrånkomliga sanningar (Gubrium & Holstein 1997, s. 14f, 2003, s. 230f, Holstein & Gubrium 1995).

Observationerna var förutsättningslösa i den meningen att jag inte på förhand hade definierade ramar för vad det var jag skulle observera. Istället var min strategi att anteckna så mycket som möjligt och inte reflektera så mycket kring hur det skulle användas. Jag försökte helt enkelt ta fasta på att få ned så mycket anteckningar som möjligt. Samtidigt var jag intresserad av vissa konkreta teman som handlade om hur kön får betydelse för skapandet av gemenskap i arbetslagen. Observationerna, liksom intervjuerna, syftade till att ge en mer nyanserad inblick i brandmäns arbete och i deras uppfattningar om jämställdhet än vad som framkommit i debatten om ökad andel kvinnor i yrket.

När jag förde anteckningar intresserade jag mig för hur personalen talade om eller på olika sätt markerade skillnad mellan ett vi och ett dom, hur viet kontrasteras mot andra (Becker 1998, s. 150). Det vanligaste var skillnader i

förhållande till andra personalgrupper inom räddningstjänsten. Men det kunde också gälla andra skillnader såsom kön, klass, ålder och regionalitet. I fältanteckningarna har jag också beskrivit rörelser mellan olika rum och tider. Som flyktig besökare i brandmännens arbetslag har jag haft tillgång till vissa rum och tider men inte till andra. Mitt tillträde har också varit mer eller mindre självklart i olika rum och under olika tider. Jag har använt dessa anteckningar för att beskriva vilka resurser brandmän har att tillgå för att framställa eller dramatisera sitt arbete och upprätthålla tolkningar av sitt yrke och kompetens.

Intervjuerna

När jag följde arbetslagen lyssnade jag på samtal och deltog i samtal. Min förevändning för att befinna mig i arbetslaget var att jag ville få förståelse för vad brandmäns arbete innebar. De samtal jag deltog i kunde med andra ord ta formen av informella intervjuer med enskilda eller flera ur personalen om hur de såg på olika aspekter av yrket. Jag kunde också få svara på frågor om vad det var som jag ville få reda på och hur det skulle användas. Dessa samtal har jag försökt återge i fältanteckningarna, men de är inte ordagranna. Jag har så gott jag kunnat försökt återge samtalen i dess olika sammanhang.

Utöver dessa samtal ville jag få möjlighet till mer formella intervjuer. Jag tillfrågade i första hand de personer jag samtalat med, när jag vistats på stationen. Men för att få en viss spridning ifråga om ålder frågade jag även personer jag fått mer begränsad kontakt med. Några tackade ja och några avböjde. Sammantaget har jag intervjuat två till tre personer vid varje arbetslag. Därtill kommer en intervju med en brandman på ett annat arbetslag. Jag har också gjort en intervju med två räddningsmän, där jag frågade om deras reflektioner över några situationer som uppkom under tiden jag var där som observatör.

De brandmän jag intervjuat är i olika åldrar och har olika lång tid i yrket. Intervjuerna spelades in för att sedan transkriberas till text. I återgivningen av intervjumaterialet har platser och personer getts fiktiva namn. De namn jag tilldelat dem jag intervjuat är tänkta att markera positioner i fråga om kön, ålder och etnicitet. Samtliga jag träffat i arbetslagen är vita män med svensk eller nordisk bakgrund. För att markera detta har jag valt traditionella svenska förnamn som fiktiva namn på dem jag intervjuat. De fiktiva namnen på dem är också tänkta att markera att det är män ur olika generationer. Bengt, Ove och Stig är födda på 1940-talet. Conny, Kent, Rolf, Torbjörn och Ulf är födda på 1950-talet. Filip är född på 1960-talet medan Henrik och Pontus är födda

på 1970-talet. De värnpliktiga räddningsmännen var båda födda på 1980-talet. Deras fiktiva namn är Tobias och Niklas.

Intervjuerna genomfördes under arbetstid i olika uppehållsrum. Intervjupersonerna fick själva välja lokal, under förutsättning att det var relativt tyst och gärna enskilt. Jag hade avtalat tid med dem jag intervjuat i samband med observationerna. Intervjuerna varade oftast mellan en och två timmar. En intervju tog närmare tre timmar, en annan en halvtimme. Merparten av intervjuerna utfördes någon eller ett par veckor efter observationerna. Urvalet av intervjupersoner var beroende av de kontakter jag knutit med personer i arbetslagen under observationerna. Det innebar att de intervjuade hade ett begrepp om mig och studiens inriktning redan innan intervjun genomfördes. Att jag hade befunnit mig i arbetslagen uppfattar jag som avgörande för urvalet, men även för vad de intervjuade berättade för mig. Genom att jag först hade följt med som observatör kunde vi relatera till händelser eller rutiner jag observerat. Men framförallt uppfattade jag det som att observationerna var väsentliga för att förmedla vad det var för typ av intervjuer jag var ute efter. Att redan ha samtalat med och informellt intervjuat personalen underlättade en intervjuform som uppmuntrade de intervjuade att berätta och reflektera snarare än att ge konkreta och koncisa svar.

Jag har använt mig av halvstrukturerade intervjuer (Kvale 1997, s. 121), vad Hammersley och Atkinson kallar reflexiva intervjuer (Hammersley & Atkinson 1995, s. 152) eller vad Holstein och Gubrium presenterar som ”the active interview” (Holstein & Gubrium 1995, s. 55). Som intervjuare hade jag till min hjälp en intervjuguide med fördefinierade frågor. Frågorna var uppdelade på olika teman och det var i huvudsak dessa teman som strukturerade intervjun. Frågorna formulerades på olika sätt beroende på hur samtalet utvecklades i intervjusituationerna. Jag sade inledningsvis att guiden var tänkt som en utgångspunkt mer än som en manual för intervjun.

Intervjuerna strukturerades utifrån två övergripande teman. Det första temat bestod av frågor om de intervjuades bakgrund och väg till yrket, deras tankar om yrket, vad som kunde ses som positiva och negativa sidor och vilka egenskaper de tyckte var viktiga för att arbeta som brandman. Det andra temat handlade om vilka tankar de hade kring kraven på ökad jämställdhet. Det konkretiserades i frågor om deras reflektioner kring varför det fanns så få kvinnor i yrket, varför det kommit att ifrågasättas och hur de tänkte kring att det var ett särskilt manligt yrke.

Jag upplevde rollen som intervjuare betydligt mer trygg än rollen som observatör. Som intervjuare hade jag en tydlig position och ett tydligt uppdrag, medan jag som observatör hade svårt att göra mig begriplig, såväl för andra som för mig själv. Det var helt enkelt lättare att ”dramatisera” mitt arbete

som intervjuare än som observatör. Som Michael H. Agar poängterar innebär den formella intervjun en högre grad av kontroll för den som intervjuar. I en informell situation är frågorna och samtalets riktning mer förhandlingsbart. I en formell intervju har den som intervjuas mindre möjligheter att ändra samtalets riktning, ifrågasätta frågor eller undvika att svara (Agar 1980, s. 140). Intervjun var ett sätt för mig att göra min närvaro som observatör mer begriplig. Genom att hänvisa till att jag skulle intervjuas blev det begripligt varför jag befann mig på stationen (Fangen 2005, s. 188).

I intervjuerna kunde jag i högre grad än under observationerna styra samtalen och uppmuntra dem att utveckla vissa resonemang. Syftet med intervjuerna har inte främst varit att validera vad jag observerat eller avslöja skillnader mellan vad man gör och vad man säger att man gör (Fangen 2005, s. 189). Jag ser inte samtalen i intervjuerna som mindre autentiska än de informella samtalen under observationerna (Hammersley & Atkinson 1995, s. 140f). Snarare ser jag dem som olika former av material som i bästa fall öppnar upp för olika perspektiv (Richardson 2003, s. 517, Silverman 2003, s. 343).

I både intervjuerna och observationerna har samtalen förts i vissa specifika sammanhang, inte minst med mig som forskare med ett uttalat intresse för jämställdhetsfrågor. Att kombinera intervjuer och observationer gör det möjligt att sätta tal och andra handlingar i olika sammanhang. Det blir möjligt att lyfta fram hur betydelser kring kön och arbetet som brandman konstrueras i relation till varandra i specifika kontexter (Gubrium & Holstein 1997, s. 110, Richardson 2003, s. 517). Intervjuer och observationer har gett olika typer av material och inblickar som gör det möjligt att, som Gubrium och Holstein uttrycker det, ”make visible how practitioners of everyday life constitute, reproduce, redesign, or specify locally, what the institutional and cultural contexts of their actions make available to them” (Gubrium & Holstein 1997, s. 115). Jämfört med observationerna har intervjuerna erbjudit ett annat sammanhang för tal om och iscensättningar av brandmäns arbete, gemenskapen i arbetslagen och kopplingen mellan brandmän och manlighet.

Ett viktigt sammanhang för såväl intervjuerna som observationerna var att jag på ett uttalat sätt var intresserad av frågor som var politiskt laddade. Det vore naivt att tro att det skulle vara möjligt att ställa frågor om hur brandmän tänker kring kön, maskulinitet och jämställdhet utan att de frågorna ter sig kontroversiella. Genom att vistas på stationen fick jag också bekräftat att det var laddade frågor. Vissa ur personalen gjorde klart att de hade bestämda åsikter och inte såg någon anledning att utveckla det. Genom att inte intervju dessa personer och genom att i de konfrontationerna markera att jag inte enbart var intresserad att få ta del av argument mot att öka andelen kvinnor i

yrket, uppmuntrade jag till vissa samtal och vissa möten. Observationerna gav möjlighet att få begrepp om sammanhanget, inte minst hur jag som intervjuare positionerades i förhållande till de frågor jag var intresserad av att undersöka (Holstein & Gubrium 1995, s. 17, 41, Agar 1996, s. 91, Hammersley & Atkinson 1995, s. 131f). De personer jag intervjuade och fick kontakt med under observationerna presenterade sig som personer som antingen inte reflekterat särskilt mycket över jämställdhet och därför inte hade någon stark åsikt i frågan, eller som personer som framhöll att de generellt var positiva till fler kvinnor i yrket.

Bearbetning och presentation

Bearbetningen av materialet har inte bara följt på, utan också förändrat de frågor jag varit intresserad av att belysa. Som jag tidigare antytt gav redan den första muntliga kontakten med räddningstjänsten uppslag till centrala teman. Bearbetningen har inneburit en rörelse mellan å ena sidan materialet och tankar om de kontakter jag haft med räddningstjänsten, å andra sidan annan forskning och teori. Som Van Maanen poängterar är analysarbetet något som påbörjas långt före fältarbetet. Inte heller är det material som fältarbetet ger upphov till statiskt. Det förändras och får andra betydelser och innebörder successivt med arbetet med att genom analys göra det begripligt som presentationer av forskning (Van Maanen 1988, s. 117f, Hammersley & Atkinson 1995, s. 239).

Det analysarbete som varit mer skrivbordsknutet har utförts i två olika sammanhang. Första delen av materialet byggdes upp inom ramen för ett projekt där jag i slutändan konkret skulle kunna ge svar på frågor om vad män i brandmannayrket kunde ha för föreställningar om jämställdhet. Den andra delen av materialet har tillkommit inom ramen för min forskarutbildning. I det senare sammanhanget har jag fått möjlighet att formulera andra frågeställningar, även om jag också haft att förhålla mig till att dessa skulle bygga vidare på ett tidigare material. När jag påbörjade forskarutbildningen hade jag redan byggt upp ett material, bearbetat det och presenterat det i form av en rapport. Jag hade då också muntligen presenterat rapportens resultat för verksamma inom räddningstjänsten och på universitetet. Avhandlingsarbetet har inneburit att jag inte bara analyserat ett material, utan också förhållit mig till de analyser jag tidigare gjort och den respons jag fått när jag kommunicerat dem till andra. Utöver en dialog, eller ”rundgång” (Fangen 2005, s. 250) mellan teori och material har bearbetningen alltså skett i dialog med mina

tidigare försök att strukturera materialet och de kommentarer jag fått från praktiker.

Att tolkningar sker i relation till tidigare tolkningar, liksom att ett material kan tolkas på många olika sätt, är förstås inte unikt för denna studie (se diskussion i Hammersley & Atkinson 1995, s. 205f, Van Maanen 1988, s. 119, Fangen 2005, s. 271). I mitt fall har det däremot blivit tydligt att det skett inom två olika kontexter som haft betydelse för analysen av materialet. Delar av materialet har först strukturerats för att ge svar på vissa frågor, för att sedan bli föremål för andra frågor. Betraktat som fallstudier har frågan om vad det är för fall jag beskriver förändrats, även om materialet är i stort sett detsamma. Det har blivit tydligt för mig att definitionen av ett fall inte är en utgångspunkt, utan en återkommande frågeställning som driver analysprocess framåt, som Becker och Charles C. Ragin påpekar (Ragin & Becker 2000, s. 6). Inom ramen för projektet för Räddningsverket tematiserade och kategoriserade jag intervjuerna och observationerna i relation till den debatt som förts i branschtidningarna. Utifrån intervjuerna och observationerna eftersträvade jag en nyansering och problematisering av hur jämställdhet inom räddningstjänsten skulle kunna förstås. I arbetet med avhandlingen har jag fått möjlighet att utveckla teman som går utöver ramen för de tidigare frågeställningarna. Här har jag skrivit fram det som ett fall av manlig gemenskap såväl som ett fall av manligt kodade yrken.

I likhet med den oklara gränsen mellan analys och materialinsamling, är gränsen oklar mellan analysprocessen och presentationen av analysen, alltså avhandlingstexten. Jag har visserligen använt programvara, huvudsakligen Atlas, för att tematisera och strukturera upp materialet. Men analysen har mer varit en del av skrivandeprocessen av olika utkast till avhandlingen. De tematiseringar jag gjort med hjälp av Atlas har varit ett sätt att mer ohämmat pröva olika teman. Det har underlättat för mig att under skrivandet få fram utdrag och göra materialet hanterbart. Men det är i skrivandet, i arbetet med att åstadkomma löpande och begriplig text, som jag prövat olika sätt att analysera, koppla samman och jämföra olika utsnitt ur materialet.

Metodologiskt ligger avhandlingen nära diskurs- och samtalsanalyser, med dess fokus på att beskriva meningsskapande praktiker och hur framställningar görs. Jag har dock valt att i första hand ta utgångspunkt i de former av etnografi och etnometodologi som problematiserar hur mening skapas i vardagliga praktiker. De former av etnografi och etnometodologi jag anknyter till kan avgränsas genom att de, med utgångspunkt i Foucaults perspektiv på makt, fokuserar hur subjektivitet konstrueras genom meningsskapande praktiker (Gubrium & Holstein 1997, s. 116, 2003, s. 213, se även Denzin 1997, s. 3ff, Denzin & Lincoln 2003, s. 28, Hammersley & Atkinson 2004, s. 13,

Silverman 2003, s. 343, Van Maanen 1988, s. 34f). I den meningen finns det överlappningar mellan de former av etnografi jag utgår från och diskursteori. Men en viktig skillnad är att jag inte fokuserat så starkt vid de språkliga konstruktionerna på sätt som ofta görs i en diskursanalys. Även om jag spelat in och transkriberat intervjuerna har jag inte strukturerat analysen utifrån någon diskursanalytisk eller samtalsanalytisk modell. Istället har jag gett intervjuerna en mer jämbördig status med fältanteckningarna, där återgivningen varit mindre exakt och där jag inte enbart intresserat mig för vad som formulerades i ord utan även andra uttryck såsom rörelser, blickar eller lukter, vilket är centralt inom etnografisk metod.

Jag började med att analysera transkriberingarna och fältanteckningarna genom att relativt förbehållslöst generera teman. På det stadiet var tematiseringen inriktad mot vad man talar om eller vilka aspekter av miljön som lyfts fram som särskilt viktiga. Detta är ett första steg i den analys av meningsskapande praktiker som Gubrium och Holstein beskriver (Gubrium & Holstein 1997, s. 14f, 2003, s. 230f). Först därefter riktade jag analysen mot hur, det vill säga hur de teman jag tagit fram, exempelvis rum eller arbetstider, sattes i relation till varandra och därmed användes för att skapa gränser för mening och innebörd. Analysen övergår då från vad som verkar vara viktiga resurser för att tydliggöra det unika med miljön, till hur de resurserna används och hur uttrycken görs. I de följande kapitlen beskriver jag hur aspekter såsom tid, rum, jargong, känslokontroll och nära relationer blir viktiga resurser för hur maskulinitet och homosocialitet konstrueras inom yrket.

I det följande presenteras utdrag ur fältanteckningarna i den löpande texten. Längre utdrag ur intervjuerna har lyfts ur den löpande texten och är markerade med indragna marginaler för att öka läsbarheten. Kortare citat på ett par meningar är inbakade i texten och när intervjuutdrag citeras i den löpande texten används citattecken. Citattecken används även när jag återger uttalanden och uttryck hämtade från fältanteckningarna. När fältanteckningarna presenteras benämns personer utifrån deras positioner och ålder, alltså exempelvis ”yngre brandman” och ”äldre brandman”. I intervjuutdragen används fiktiva personnamn. Intervjuutdragen är till viss del redigerade. Jag har utelämnat upprepningar, oavslutade ord, pauseringar och vissa talspråksuttryck som inte bedömts som nödvändiga för att återge innebörder i resonemang. I de fall som delar av resonemang eller delar av meningar utelämnats är det markerat med [...].

6

Tid och rum på stationen

Detta kapitel tar sin utgångspunkt i hur brandmännen jag följt presenterade sitt yrke och sin arbetsplats. Särskilt intresserar jag mig för att brandmännen menade att det i arbetslagen fanns en speciell form av gemenskap. Jag undersöker arbetstider och rumsligheter som gjorde sådan gemenskap möjlig och vad för sätt att vara tillsammans som de särskilt värdesatte. Min tanke är att kapitlet även ska fungera som en introduktion till miljön och som bakgrund till de övriga empiriska kapitlen.

Gemenskap inom brandmannayrket är något som berörs i tidigare studier. Göransson (2004), McCarl (1985), Chetkovich (1997) och Myers (2005) menar att yrket utmärks av en gemenskap som ställer höga krav på lojalitet. Det anses vara en förutsättning för att klara de uppdrag man ställs inför ute på olycksplatser. Studier av maskulinitet i brandmannayrket menar att den speciella gemenskapen i detta yrke inte bara kommer sig av att arbetsförhållandena är sådana, utan också av yrkets hjältestatus. Tracy och Scott (2006) liksom Baigent (2001) menar att män i detta yrke mäter sig med hjälteideal för att få bekräftelse på att de duger som brandmän. Det som gör brandmäns gemenskap speciell, menar de, är en ständig kamp om bekräftelse på maskulinitet. De lyfter fram hur resurser som verktyg, fordon och personalens fysiska styrka är centrala i en sådan kamp.

I likhet med studier som dessa har jag intresserat mig för vad som kan beskrivas som en speciell gemenskapsform inom yrket och om denna kan knytas till maskulinitet. Men snarare än att undersöka hur hjältestatus konstrueras lägger jag i detta kapitel tonvikten vid brandmäns mer all dagliga tillvaro. Jag tar främst utgångspunkt i de delarna av mitt material som nyanserade entydiga föreställningar om deras arbete som fartfyllt och ständigt risktagande. Tiden på stationen i väntan på larm, där yrkesrollen var mer oklar, menar jag kan vara väl så viktig för hur brandmän upprättade gemenskap.

Rundvandring på stationen

Även om räddningstjänsten rymmer en mängd andra befattningar än brandmän så är det kanske främst med brandmän och brandbekämpning som organisationen associeras. Detta förstärks inte minst av hur de byggnader, som organisationen inryms i, är utformade. En brandstation är i regel ganska lätt att urskilja från andra byggnader och kan fortsatt omtalas som en brandstation även om verksamheten flyttat någon annanstans. De byggnader som jag besökte under observationerna skilde sig åt exempelvis vad gäller antal plan, storlek och när de var byggda. Men gemensamt för dem alla var att fasaden dominerades av rader av höga portar. Bakom portarna skymtade utryckningsfordonen.

Att det var utryckningsfordon och brandbekämpning som stod i centrum för den verksamhet som inrymdes i lokalerna underströks redan i entrén. På de stationer jag besökte fanns där någon form av nostalgitställning. Som besökare kunde jag beskåda antika pumpar och vagnar. Här exponerades också samlingar av miniatyrbrandbilar och inramade foton av olika insatser vid kraftiga bränder. Utställningarna i entréerna manifesterade att verksamheten i byggnaderna hade en historia och att den historien i huvudsak handlade om att bekämpa bränder med hjälp av teknik och vatten. En annan påminnelse om att utryckningspersonalens verksamhet var central var den mer eller mindre påtagliga röklukt som spred sig från brandmännens larmställ till andra delar av byggnaderna.

Personalen i arbetslagen som arbetade med utryckning hade en mängd utrustning till sitt förfogande, men också flera olika slags utrymmen. Det kunde vara garage, verkstäder, slangvåttsrum, förrådsutrymmen, undervisningssalar, tvätthall, omklädningsrum, styrketräningsrum, gymnastiksal, övernattningsrum, duschar, TV-rum, lunchrum och olika övningslokaler för rökdyknings- och orienteringsövningar. Att hitta i detta myller av olika rum var inte helt lätt. Under mina besök på stationerna kom jag ganska snart att få guidade turer runt i lokalerna av någon i arbetslaget.

Genom att guidas runt fick jag kontakt med personalen och orienterade mig i lokalerna. Men guidningarna gav även värdefull inblick i hur arbetet som brandman presenterades och vad jag som besökare kunde förväntas vilja eller behöva veta. Även om de olika stationerna till viss del skilde sig åt rent arkitektoniskt, så var de rundvandringar jag fick vara med om i stort sett identiska rörelser mellan olika rum. Genom rörelserna mellan rummen och berättelserna om den teknik som var kopplad till dessa olika rum presenterades brandmäns arbete på ett snarlikt sätt på samtliga stationer jag besökt.

I linje med den betoning av utryckningsfordonen som manifesterades i byggnadernas fasader började rundvandringarna i vagnhallen, där fordonen var placerade. Det var fordonen och den teknik, som de var utrustade med som sattes i centrum, särskilt den så kallade släckbilen. Släckbilen var det fordon som man i regel åkte ut med och där merparten av personalen var placerad. Fram satt den som var tilldelad att vara chaufför under passet och vanligen också ett befäl, såvida inte befälen åkte i egen bil. Bak satt de som var rökdykare och reservrökdykare under arbetspasset.

Jag förevisades olika former av teknisk utrustning som fordonet var utrustat med, exempelvis kommunikationsradio, lufttuber och andningsmasker som de kunde ta på sig under färd. På utsidan av bilen fanns ett antal luckor med allehanda utrustning som slangar, munstycken, yxor och verktyg som används för att klippa i bilar för att få loss personer som skadats vid trafikolyckor. Jag fick utförliga genomgångar av denna utrustning och uppmanades att pröva på och känna hur tunga de olika verktygen var.

Vid några tillfällen demonstrerades jag även ett gosedjur, med kommentarer om att det ju kanske kunde verka lite apart i sammanhanget. Men de förklarade att gosedjuret, som kallades Flammy, kom väl till hands när det var barn inblandade på olycksplatserna. Uppvisningen av Flammy underströk att arbetet ute på olycksplatser inte enbart rörde sig om att rent instrumentellt reda upp situationen på en olycksplats. Arbetet handlade också om att lugna och trösta människor i utsatta situationer.

Guidningarna skedde på tu man hand av någon ur personalen. Men allt eftersom kom andra förbi och stannade upp för att delta i förevisningen eller bara titta på. Efter att jag fått noggranna genomgångar av släckbilen visades de andra fordonen i vagnhallen mer översiktligt. Utöver stegbil och tankbil fanns olika fordon och släp som var specialiserade på olika tillbud såsom kemisk olycka, oljespill, drunkningsolycka och skogsbrand. Därefter rörde vi oss vidare mot de utrymmen som låg i anslutning till vagnhallen. Här fanns personalens omklädningsrum med vars och ens larmställ. Jackor och hjälmar hängde i rader på krokar eller i enskilda skåp. Framför stod stövlar med de hängsleförsedda byxorna trädde över skaften. Genom att arrangera ställen på detta sätt, kunde de snabbt klä på sig när larmet gick.

Utöver omklädningsrum fanns olika förrådsutrymmen och verkstäder. När vi tittade in i de rummen berättade personen som guidade mig vad de olika verkstäderna var till för. Det kunde exempelvis vara underhåll av luftpaket och andningsmasker, påfyllning av pulversläckare eller avlänga bas-sänger för slangtvätt. Här stannade vi ofta upp en liten stund och i likhet med genomgången av utrustningen på släckbilen uppmanades jag att känna på och pröva att lyfta olika saker, som exempelvis lufttuber och slangväskor.

Ett annat rum som brukade ligga i nära anslutning till vagnhallen var befälens rum. De rummen utmärkte sig från de andra rummen. Där fanns bokhyllor med pärmar, skrivbord och datorer som underströk att befälen, till skillnad från brandmännen, arbetade med mer administrativa arbetsuppgifter. De rummen visades inte lika ingående. I vissa fall gick vi inte ens in i dessa rum utan det kommenterades bara att ”ja, och där sitter brandmästaren och förmannen”. Brandmännen däremot hade ingen särskild plats där de ”satt”, vilket efterhand visades sig vara en viktig skillnad.

Efter att vi hade gått igenom de utrymmen som låg i direkt anslutning till vagnhallen visades jag till delar av lokalerna som låg något mer avskilda. Jag förevisades bland annat bilverkstad och biltvättshall. De var placerade i närheten av vagnhallen. Oftast fanns där också verkstadsutrymmen för träarbeten. Brandmännen berättade att dessa delar av lokalerna även användes för mer privata ändamål. Där hände det att de tvättade och mekade med sina privatbilar, byggde kanoter eller renoverade gamla möbler och fönster.

Rundvandringarna fortsatte sedan till andra utrymmen, där gränserna mellan arbete och privatliv blev än mer oklara. Ordningföljden skilde sig något åt mellan stationerna, men det var i stort sett samma utrymmen som visades. Antingen togs jag först med till de rum som centrerades kring fysisk träning eller också till de rum som anslöt till kök och övernattningsrum. I köket fanns matlagingsmöjligheter och sittplatser för en större samling personer. Eventuellt fanns också uteplatser eller altaner med grillmöjligheter. I anslutning till köksdelen låg personalens övernattningsrum. På de stationer jag besökt sov de enskilt. Var och en i laget hade sitt rum, som man delade med personal på andra skift. I nära anslutning fanns TV-rum och tidningsrum med soffgrupper och fåtöljer. Denna möblering gav dessa delar av lokalerna en mer privat prägel.

De lokaler som centrerades kring fysisk träning var omklädningsrum med dusch och bastu, styrketräningslokaler och i vissa fall också en innebandyhall. När vi under rundvandringen nådde dessa utrymmen återkom engagemanget att ge detaljerade beskrivningar och att försöka få mig att praktiskt känna på träningsredskapen. I närheten av dessa lokaler fanns rum där de tvättade sina kläder. I likhet med köket och de rum som anslöt dit låg träningslokalerna lite avskilt och otillgängligt i förhållande till vagnhallen. I de fall då byggnaden hade mer än ett plan låg de på ett annat våningsplan.

I samband med att rundvandringarna rörde sig i de, som jag uppfattade det, mer privata delarna av lokalerna kom vi vid något tillfälle att närma oss gränser till andra typer av lokaler. Det var kontorsbetonade delar, där de som arbetade med exempelvis förebyggande verksamhet eller utredningar hade sina enskilda arbetsrum. Den personalens lokaler var väl avgränsade från

brandpersonalens lokaler, exempelvis genom att befinna sig på ett annat våningsplan. I vissa fall avslutades rundvandringarna med en ”extra” sväng i de delarna av byggnaden. Vid en av de stationer jag besökte avgränsades de lokalerna av stängda glasdörrar i änden av en korridor som krävde passerkort och kod för att öppnas. Vid det tillfället visades jag runt tillsammans med en annan besökare som kommenterade att ”Jaha, det är de delarna det ja?”. ”Ja”, svarade den guidande brandmannen med ett lite snett leende, ”där är man inte så ofta”.

Genom rundvandringarna lärde jag mig inte bara att rent konkret hitta i lokalerna. Jag har tolkat det som att jag också informerades om viktiga gränser för vad olika rum betydde och symboliserade i fråga om brandmäns arbete. Genom att börja i vagnhallen och fokusera den tekniska utrustning och de fordon som fanns där, betonades att brandmäns arbete handlade om att med hjälp av teknik reda upp svåra situationer. Uppvisningen underströk att det egentligen inte var på stationen som de utförde ”riktigt” jobb eller fick bekräftelse på sin kompetens, utan på de olycksplatser som kunde uppkomma utanför stationens väggar. Detta är något som förts fram i andra studier kring brandmän (Baigent 2001, Chetkovich 1997, McCarl 1985, Tracy & Scott 2006).

Samtidigt visade rundvandringarna att tillvaron på stationen var viktig för identiteten som brandman. Genom besöket i mer privata delar av lokalerna markerades att det vardagliga arbetet som brandman hade stora likheter med annat privat liv. Personalen åt, lagade mat, tittade på TV och övernattade ihop. Ibland på sommaren grillade de utomhus. Umgänget pekade på att det var ett speciellt yrke som krävde att arbetskamrater inte bara arbetade tillsammans, utan även levde privatliv ihop.

Rundvandringarna skissade också upp de yttre gränserna för vilka rum som hörde brandmännens arbete till och vilka som hörde till andra personalgrupper. Just kontorslokaler framställdes som något markant annorlunda. Där arbetades det med böcker, papper, pärmar och datorer. Och medan de som arbetade där hade sina enskilda arbetsplatser framställdes brandmännens arbete i högre grad som ett kollektivt arbete. Till skillnad från kontorsarbete var brandmännens arbete inte bara mer fysiskt tungt, smutsigt och farligt, det var också mer familjärt. Rundvandringarna visade hur rum såsom TV-rum, övernattningsrum, bastu och grillplats kunde användas för att understryka att detta var ett yrke som gav utrymme för mer privat och intim gemenskap än många andra yrken och arbetsplatser. Rundvandringarna ser jag som exempel på meningsskapande praktiker, där lokalerna blev viktiga resurser i framställningar av att det inom detta yrke ställdes särskilda krav på närhet och intimitet mellan arbetskamrater.

Arbetstid och annan tid

Genom rundvandringarna och personalens berättelser om sin arbetsplats fick jag en antydning om att överlappningen mellan arbetsliv och privatliv var viktigt för dem och deras känsla av att brandmannayrket är speciellt. Detta är i linje med andra studier av yrket. Desmond beskriver exempelvis hur yrkesidentiteten som skogsbrandman förutsatte att privat och offentligt, familj och arbetskamrater, fritid och arbetstid, flöt samman (Desmond 2006, s. 388, 2007, s. 55, se även McCarl 1976, s. 57). Studier som undersökt diskriminering har lyft fram att dessa diffusa gränser är centrala för hur yrket bevarats som förbehållet vita, heterosexuella män (Chetkovich 1997, s. 26, McWilliams 2007, s. 105, Myers 2005, s. 357, Ward & Winstanley 2005, s. 456, 2006, s. 206, Ward 2008, s. 146). De har beskrivit hur de privata sammanhangen på stationen ställer krav på likriktning, vilket gör det svårt för personer som uppfattas som annorlunda att stanna i yrket.

De brandmän jag mötte framhöll att det var viktigt för dem att de som brandmän tvingades att umgås med sina arbetskamrater i arbetslagen under obehagliga arbetstider. Stig sade att ”vi lever så nära inpå varandra, man jobbar helger och dygn ihop och julafton och nyårsafton”. Han menade att det därför var viktigt ”att kunna jämka och komma överens och vara ungefär samma sorts människor som jobbar ihop”. Andra jag intervjuade kunde understryka att laget blev som en familj. Bengt menade exempelvis att ”man blir som en familj i och med att man sover ihop och äter ihop och jobbar ihop”. För dem stod gemenskapen i arbetslagen för en trygghet och en stark bekräftelse på tillhörighet eftersom man levde nära inpå varandra nästan som i en familj. Som Stig antyder var en förutsättning för sådana relationer att man var ”samma sorts människor”. Att vara lika fördes fram som en följd av såväl som en förutsättning för den närhet som arbetstiderna medförde.

För de brandmän jag följt verkade gränsen mellan privat och offentligt inte likställas med förvärvsarbete och fritid. Inom deras yrke, menade de, var sådana gränserna av nödvändighet mer flytande. Rummen på stationen fick olika betydelser beroende på vilken tid det var på dygnet, eller vilken veckodag det var. Att arbeta natt eller helg innebar att man förhöll sig till sitt arbete och sin arbetsplats på andra sätt än under dagpass och vardagar. De brandmän jag intervjuade använde olika benämningar för den arbetstid som hörde kvällen, natten och helgen till. Ove sa exempelvis att: ”man kallar det fri tid då på kvällar och helger”. Andra kunde tala om ”beredskapstid”, ”arbetsfri arbetstid”, ”arbetstid då man inte är i tjänst” eller helt enkelt ”den andra arbetstiden”. Det som utmärkte den formen av arbetstid var att gränsen mellan

privatliv och yrkesliv var svårare att definiera. Det var i den meningen som den beskrevs som en friare arbetstid.

Att det var skillnad mellan arbetstid och friare arbetstid verkade vara betydelsefullt för de brandmän jag följde. Det var något som kom på tal när de beskrev att yrket var speciellt och ställde höga krav på gemenskap mellan arbetskamrater. Torbjörn beskrev att det fanns tider under arbetspassen då de kunde syssla med privata projekt, som att laga privata bilar eller bygga kanoter. Det menade han var viktigt för att ”hålla ihop lagandan”:

Torbjörn: På tiden när vi inte har arbetstid har vi lite bilpyssel. Vi kanske grejar med våra egna bilar. Svetsar och så. Ja, det kan vara allt möjligt. Du har sett kanoterna där nere?

Mathias: Ja.

Torbjörn: Då hjälps de åt med det. Fast det är en grej för att hålla ihop lagandan. Det är inte alla jobb som kan ha sådan sysselsättning på arbetet om man säger så. För det är ju det att vi har viss arbetstid här. Och sen har vi viss beredskapstid, kan man väl kalla det, när vi måste vara här men inte behöver göra något stationsjobb och sådant. Och då svarar vi bara på larm. Och under tiden kan vi greja med sådant som vi...

Mathias: Själva..

Torbjörn: Ja, själva har med oss. Och det är en väldig fördel. Det är en av fördelarna med det här jobbet också.

Enligt Torbjörn var kanoterna och ”bilpyssel” en symbol för att det var en lite speciell arbetsplats. De symboliserade att det var skillnad mellan dagpassen då man hade arbetstid och kvällar och nätter då man hade beredskapstid. Jag antar att Torbjörn menade att man så klart hade beredskap även under dagtid. Skillnaden var att under beredskapstid hade personalen enbart ansvar för att svara på larm. Under det som kallades beredskapstid reducerades arbetet till sin mest elementära form: att vara till hands om det inträffade någon olycka. Utöver det var man fri att välja vad man sysselsatte sig med. Även när arbetstiden omtalades som beredskapstid hade den med andra ord betydelse av att vara en friare arbetstid.

Att vissa arbetstider kunde ses som friare framstod som betydelsefullt för gemenskapen i arbetslagen och känslan av yrkesstolthet. Men att berätta om dessa tider under intervjuer var en sak, att i praktiken visa upp arbetet under denna tid en annan. Vid några tillfällen var jag med under nattpass, men i huvudsak följde jag lagen under dagarna. Det berodde inte bara på att dagtid passade mig bättre, eftersom jag vanligtvis hade min arbetstid förlagd till dagtid. Det berodde också på att jag ganska snart blev införstådd med att

skillnaden mellan dag- och nattpass inte bara var en fråga om olika tider på dygnet utan också om två olika världar.

När jag besökte stationerna blev det tydligt för mig att det inte var lika självklart att få vara med under kvälls- och nattpass som under dagtid. Ett exempel var när jag under mitt första besök i ett av arbetslagen presenterades på den gemensamma samling som inledde arbetspasset. Jag hade presenterat mig kort, men inte sagt något om hur länge jag hade tänkt stanna. Efter en stund vände sig brandmästaren, som höll i samlingen, till mig och frågade hur länge jag skulle vara där. Arbetslaget arbetade dygnspass, så jag blev osäker och frågade om han menade hur många dagar eller just den dagen. En av de yngre brandmännen vände sig då mot mig och frågade ”Du ska väl inte vara här i kväll? Det är väl bara dagpasset eller?”. Jag svarade att det bara var under dagen jag hade tänkt vara med. Han vände sig då till de andra i laget och kommenterade i lite skämtsam ton att ”Ok, för jag tänkte på vem som skulle få sova skavfötters annars”. ”Ja det blir du då, sist in vet du väl!”, svarade en annan av brandmännen. En tredje vände sig åter mot mig och sa att ”fast det är ju på kvällen vi är som mest sociala!”. ”Ja, när vi har krupit ner i sovsäckarna!” fyllde någon i.

Påpekandet att det var skillnad på att ha besök under dagtid och under kvällstid har jag i efterhand tolkat som uttryck för att nattpassen var viktiga för att förstå gemenskapen mellan arbetskamrater och hur personalen identifierade sig med sitt yrke. De skämtsamma kommentarerna markerade att det fanns sammanhang till vilka besökare eller andra ”utomstående”, som exempelvis annan personal, hade begränsat tillträde. Kanske var det rent praktiskt behändigare att ha mig med under dagtid. Då hade de ju arbetstid. Men kommentarerna antydde i en skämtsam ton att det också handlade om vem som fick förtroende att delta i det umgänge som nattpassen möjliggjorde.

Jag hade strax innan presenterat mig och berättat varför jag ville följa arbetslaget. Jag hade då nämnt att jag var intresserad av samvaron och sociala aspekter i ett så mansdominerat yrke. Kommentaren om att det var på kvällen som de var ”som mest sociala” markerade på ett skämtsamt retsamt vis att det ju framförallt borde vara dessa andra sammanhang som jag skulle vara intresserad av att få inblick i. Den arbetsfria arbetstiden framstod som central för att göra skillnad mellan en ytlig och en mer ingående förståelse av yrket. Det var först när man välkomnades under dessa tider, i dessa rum, som man verkligen fick reda på vad brandmannayrket kunde innebära. Arbetstiden framstod som en omständighet som, särskilt i kombination med de innebörder av vissa rum som beskrevs ovan, var väsentlig för att göra tydligt att detta var ett yrke som ställde särskilda krav på att man som arbetstagare förutsattes vara beredd att dela en intim sfär med sina arbetskamrater.

Bakom kulisserna

Att ha tillträde till de tider och rum som gavs innebörd av att vara mer intima än andra, har jag funnit var viktigt för vem som gavs tillhörighet som brandman. Men att övernatta på stationen var lika lite som de brända hjälmar och slitna ställ som nämdes i inledningen ett bevis på att man var en ”riktig” brandman. När jag frågade Kent hur han såg på att en del fascinerats av yrket berättade han om ett räddningsvärn som bett om att få övernatta på stationen. Personalen hade gått med på det, men enligt Kent kunde han och ”gubbarna” på laget inte förstå varför någon ville lägga sin fritid på att göra något sådant. ”Bara för att få känna hur det känns att ligga och sova på en brandstation, känna atmosfären. Man börjar fundera hur folk är funtade alltså” sa han. Att övernatta på stationen kunde, likt detta att komma nära eld och rök, vara ett sätt för andra att få en känsla av vad yrket innebär, men avfärdas som löjeväckande av dem som hade det som sitt arbete. Att sova på stationen var inte i sig ett bevis på autenticitet, utan kunde likväl tas som uttryck för utanförskap när denna resurs användes på fel sätt. Rundvandringarna, att jag fick begränsat tillträde till nattpassen eller berättelsen om de ivriga frivilliga i räddningsvärnets visade på olika sätt hur övernattningsrummen och nattskiften var resurser för att uttrycka tillhörighet som brandman.

Att arbetsplatsen och arbetstiden skiftade mening kan med Goffmans terminologi beskrivas i termer av olika regioner i brandmannayrket. Sätten att visa upp lokalerna eller tala om arbetstiden visade att under nattpassen skulle relationerna vara mer avspända och mer förtroliga än under dagtid. Dagpassen framstod som mer formella, med större krav på att personalen tydligt sysselsatte sig med arbetsuppgifter. Att jag kunde delta under dagtid men hade mer begränsat tillträde till den friare arbetstiden kan ses som ett led i hur dessa uppdelningar fungerade i att definiera gemenskap. Det är exempel på vad Goffman beskriver som strategier för att stärka känsla av grupp-tillhörighet genom ”att hindra publiken från att kika in bakom kulisserna och hindra utomstående från att ta del av ett framträdande som inte är avsett för dem” (Goffman 2006a, s. 207).

Främre och bakre regioner associeras kanske tydligast med olika rumsligheter, men kan även förstås som uppdelningar av tid. I en studie av sjukhuspersonal diskuterar den amerikanska sociologen Eviatar Zerubavel hur det var tid snarare än rum som definierade gränserna mellan bakre och främre regioner. Sjuksköterskorna värnade om skarpa gränser för sin arbetstid och kunde därmed tydliggöra att de inte var i tjänst även om de rumsligt vistades i sjukhusmiljön och var iförda sina arbetskläder. På så sätt var det tid snarare än rum och arbetskläder som markerade gränsen mellan deras privatliv och

deras yrkesroll (Zerubavel 1979, s. 47ff). På liknande sätt beskriver Anna-Liisa Närvänen i sin avhandling om temporalitet i vårddyrken hur personalen gjorde åtskillnad mellan privat och professionell tid inom ramen för sin arbetstid. Det som skilde den privata från den professionella tiden var att de då inte var lika tillgängliga för patienterna (Närvänen 1994, s. 221, se även Närvänen 2003). På samma sätt var tid viktig som gränsdragning för de arbetslag med brandmän som jag besökt. Olika tider stod för mer eller mindre privata sammanhang även inom ramen för deras arbetstid.

Att jag följde det dagliga arbetet på stationen var redan det i viss mån att ”kika in bakom kulisserna”. Det var ju snarare under insatser ute i samhället som brandmännen befann sig på scenen och på trovärdiga sätt iscensatte sin yrkesroll. På så vis kunde jag i viss utsträckning inkluderas i ett ”vi” under rundvandringarna på station, när det talades om att ”vi” väntade på att det blev larm. Men som utomstående innebar min närvaro, liksom andra besökare, att också stationen omvandlades till en form av främre region. Närvaron ställde krav på att man tog ansvar för att dramatisera sitt arbete, alltså på ett tydligt sätt iscensätta sig som brandmän.

Poängen med Goffmans terminologi främre och bakre regioner menar jag är att det är föreställningar om tillhörighet som förändrar och upprättar dessa regioner. Innebörden av nattpass eller övernattningsrum är inte statiska, utan beroende av vem som vistas där och vilken status denne tillskrivs. Att på ett självklart sätt delta i rörelser mellan främre och bakre regioner blir i detta perspektiv en central mekanism för konstruktion av tillhörighet. En ”autentisk”, eller riktig, brandman behöver inte sträcka på sig för att få hjälmen svedd under brandsläckningsövningar, men inte heller be om lov eller sova skavfötters om natten för att känna atmosfären och de nära relationerna mellan brandmän. En överdriven fascination för vad som händer på stationen om natten gjordes i sig till uttryck för positionen som utomstående, även om det var tydligt att nattpassen och det faktum att de sov tillsammans hade en speciell innebörd för personalen. Som jag nämnt kunde de betona att kvälls- och nattpassen var särskilt viktiga för deras känsla av att arbetslaget var som en familj och att de levde nära inpå varandra.

Brandmannayrkets dramatiseringsproblem

Rundvandringarna visade hur brandmän har en uppsjö av attribut som gör tydligt vad yrket går ut på. Tracy och Scott lyfter exempelvis fram att slangar och brandbilar är viktiga statussymboler för brandmän (Tracy & Scott 2006). På liknande sätt diskuterar Baigent hur attribut som dessa är viktiga för

brandmäns möjligheter att tydliggöra nyttan med arbetet och få allmänhetens stöd för att motstå nedskärningar inom yrket (Baigent 2001). Men som McCarl påpekar är livet på stationen fjärran från föreställningar som finns om att brandmän enbart arbetar med att släcka bränder och rädda liv. Det är en idealisering som brandmän till vardags har svårt att leva upp till (McCarl 1985, s. 135).

Häri ligger vad Goffman benämner en form av dramatiseringsproblem (Goffman 2006a, s. 36f). Merparten av brandmäns arbetstid spenderas på stationen, vilket blir en form av bakre regioner i relation till de platser utanför väggarna där kompetensen och yrkeskunnandet på ett tydligt sätt kan dramatiseras och bekräftas. Att jag ville studera livet på stationen snarare än de tillfällen som svarade mot mer idealiserade föreställningar om yrket, innebär att jag intresserat mig för problematiken kring dramatisering av yrkeskompetens. För de brandmän jag följt var tillvaron på station långt ifrån meningslös, men hur denna del av arbetet skulle beskrivas var mindre självklart.

Som nämnts ovan kunde personalen vara tydlig med att det fanns tider då de inte var lika bekväma med att ha besök. Men det var mer oklart för mig om det också fanns liknande problem med vissa rum. Som jag beskrivit tidigare hände det att de i samband med en samling kommenterade att jag var välkommen under dagtid men inte under nattpassen. Däremot sadet det aldrig något om att det fanns rum som jag inte skulle vara välkommen till. Exempelvis stod dörrarna till personalens övernattningsrum öppna och jag fick inga påpekande om att jag inte fick kika in där under dagtid. Däremot kunde brandmännen kritisera varandra om de uppehöll sig i de rummen på dagen. Som anställda kunde de vistas där under kvällar och nätter, men under andra tider kunde de framstå som om man drog sig undan från arbete. De kunde skämtsamt kritisera arbetskamrater som under dagtid vilade på sina rum, eller som de uttryckte det ”tränade rodel”. I den meningen var gränserna mellan främre och bakre regioner mer en fråga om tid än om rum, i likhet med vad Zerubavel (1979) och Närvänen (1994) beskriver i sina studier. Rum såsom logement var tydligt arbetsrelaterade endast under nätter och kvällar som en plats där personalen producerade beredskap, men under dagtid var det mer problematiskt att uppehålla sig där.

Även om de rumsliga gränserna inte kommenterades kunde jag i vissa rum uppleva det som att jag trängde mig på. När jag rörde mig mellan olika rum kom jag att passera gränser mellan mer eller mindre professionella och privata rum. De mer professionella rummen var de rum där brandmän på ett tydligt sätt utförde någon form av sysslor som dramatiserade yrket. I dessa rum tydliggjordes att jag studerade dem som just brandmän. Men i de mer privata rummen, exempelvis när de tittade på TV eller spontant stannade upp

och förde privata samtal, tycktes det vara mer oklart vad det var jag studerade. Som forskare, intresserad av brandmäns arbete, passade jag bättre in i vissa sammanhang än i andra. Min närvaro aktualiserade med andra ord inte bara dramatiseringsproblem kring brandmäns arbete, utan även kring mitt arbete som forskare och observatör.

Vid ett tillfälle frågade ett av befälen lite oroligt hur jag tyckte att det gick och om jag trodde att jag fick ut något av det. Jag svarade att jag tyckte att det gick bra, men att det var svårt att veta mer exakt vad jag fick ut av det innan jag skrivit ut alla anteckningar. Han avbröt mitt svar och frågade: ”Ja, du tycker inte att det går långsamt då?”. Jag svarade att jag inte hade uppfattat det så och försökte få sagt något om att jag inte var där för att utvärdera deras arbete. Men jag blev återigen avbruten. ”Nej”, fortsatte han, ”när man kommer utifrån så, då kanske man tycker att det inte händer så mycket?”. På så sätt kunde jag indirekt få kommentarer om att min närvaro skapade bekymmer då alla rum och sätt att använda rummen inte lika självklart sågs som föremål för en studie av brandmäns arbete.

Ett annat exempel på sådana påpekanden var när det kom kommentarer om att jag fått vara med i sammanhang som kanske behövde förklaras närmare för att inte riskera att bli missförstådda. Ett exempel var när Torbjörn, som tidigare nämnts, frågade om jag lagt märke till att några ur personalen byggde kanoter i lokalerna. Kanoterna, förklarade han, symboliserade en av fördelarna med jobbet som brandman, alltså att de under vissa arbetstider kunde göra privata sysslor. Men det var viktigt, menade han, att förstå att det var ”en grej för att hålla ihop lagandan”. Det var inte bara för skojs skull, utan för att stärka lojalitet i arbetslagen. Att det pågick mer privata sysslor i lokalerna var inte speciellt för just den stationen utan något som jag mötte även på andra stationer. Det ingick i rundvandringarna på stationerna att visa och kommentera dessa sätt att använda rummen och arbetstiden.

Möjligheten till friare arbetstid och att använda lokalerna för privata ändamål framstod som viktigt för personalen. Det visade att yrket var ett speciellt yrke och att det inte enbart var ett jobb. Att vara brandman var något som upptog en stor del av ens liv, och yrkesrollen var nära knuten till att man som brandman hade oklara gränser mellan arbetsliv och privatliv. Samtidigt kan dessa aspekter av yrket användas för att misskreditera brandmän. McCarl ger i en studie exempel på att brandmän kunde uppleva det frustrerande att inte kunna värja sig mot stereotypa föreställningar om att brandmän bara sover och spelar kort mellan larmen (McCarl 1985, s. 131ff). På liknande sätt beskriver Ola Mårtensson hur chefers kritik av eller hot om inskränkning av brandpersonalens friare arbetstid kunde upplevas som kränkande och ge upphov till myteristämning i arbetslagen (Mårtensson 2005, s. 50).

När jag besökte arbetslagen hände det att personalen berättade att utomstående kunde ha svårt att förstå vad brandmän gör när det inte är larm. Vid ett tillfälle fick ett av befälen ta emot ett samtal från en upprörd privatperson. Vi befann oss utomhus och laget var upptaget med en övning. Det var en kall vinterdag och ganska mycket snö ute. När befälet hade avslutat samtalet berättade han upprört att det var någon som ville att de skulle komma och göra en isbana. När han hade svarat att de hade viktigare saker att göra, hade privatpersonen ifrågasatt vad brandmän gör när det inte är larm. ”Ja, så är det, vet du”, kommenterade befälet till mig, ”en del tror att vi bara sitter och spelar kort och inte gör något vettigt. De skulle få se vad vi gör, som att vara här ute och ha övning i 15 minusgrader”.

Att det verkade uppstå en osäkerhet kring hur jag uppfattade vissa aspekter av yrket och att jag vid upprepade tillfällen fick förklarat för mig att det endast för ett otränat öga framstod som om de inte gjorde något vettigt gjorde mig intresserad av vad dessa tider och rum innebar för relationerna i arbetslagen. Att förstå den djupare innebörd av dessa mer diffust produktiva rum och tider framstod som viktigt. Det var inte bara ett nödvändigt ont eller en baksida av det annars handgripliga arbetet, utan hade en djupare innebörd av att skapa en gemenskap som var intim på sätt som liknade ett familjeliv. De brandmän jag följde menade att det lade grunden för en god laganda och det, vilket jag utvecklar i nästa kapitel, i sin tur framhölls som en förutsättning för att möta de svåra situationer de kunde ställas inför på olycksplatser. Här nöjer jag mig med att konstatera att brandmännen poängterade att de var oroliga för att det fanns aspekter av deras arbetstid och arbetsrum som kunde kritiserats för att vara oproduktiva. Det i sig stärkte en skarp uppdelning mellan vi och andra där den som var förtrogen förstod nyttan också med dessa aspekter av arbetet.

Utifall någonting händer

Det var inte bara inför besökare som det uppstod dramatiseringsproblem, utan även inför andra personalgrupper inom räddningstjänsten. De brandmän jag följt kunde berätta att de upplevde att brandmännen och ledningen hade olika uppfattningar om vad som var nyttan med brandmäns arbete mellan larmen. En av de brandmän jag intervjuat som talade om detta var Filip. Han menade att ledningen inte förstod gränsdragningar kring arbetstid och friare arbetstid och enligt honom var det viktigt att han och hans arbetskamrater tänkte på hur de framstod inför dem. Genom att exempelvis inte ”sitta för mycket” eller fika för ofta under dagtid menade han att brandmännen kunde

få större förståelse från ledningen för att de förhöll sig på olika sätt till arbetsplatsen och till sitt arbete under olika tider på dygnet:

Filip: Nu har vi gjort en stor förändring. På lördag-söndag, då har vi alltid haft tjänst på lördag fram till tre och söndag fram till ett. Sen har det varit fri tid det som är över. Nu är det nytt schema. Så från måndag till söndag så jobbar du fram till åtta på kvällen. Och det är en stor grej. Det har varit mycket gap om detta. De gamla säger att söndag förr, det var verkligen en vilodag. Och ska man då komma in på jobbet en söndag och hålla på och jobba till åtta på kvällen, det gillar inte de. Så det är så mycket förändringar här att man känner att man inte vill stöta sig och sitta för mycket då, om man säger som att fika. Det är ändå mycket raster här. Det går i ett. Det är söndertrasat.

Mathias: Men fanns det något stöd för när man förde igenom det då med söndags...

Filip: Nej. Nej det var ledningsbeslut över huvud taget. Det var liksom inget att votera över utan det var bara så det skulle vara. Så det var ingenting med det. Men ändå kan jag tycka kanske, på något sätt, att vi är inte här för att producera någonting utan vi är här utifall någonting händer. Och om vi skulle stå och tvätta våra egna bilar på lördag eftermiddag, då åker vi på 90 sekunder ändå. Jag menar, det känns lite sådär att man jagar oss med blåslampa på något sätt. [...] Att man slänger på en arbetsuppgift bara för att fylla ut dagen. Så kan det kännas lite ibland mot ledningen. Då kan det irritera. Vi är här utifall att. Man är tillgänglig. Det är väldigt viktigt att man tänker på det. Att även ledningen tänker det och inte på att visa upp att "mina killar på stationen de jobbar till åtta varje kväll".

Enligt Filip kunde det uppstå konflikter mellan brandpersonalen och ledningen, eftersom brandmäns arbete tolkades olika. Att ledningen "slänger på en arbetsuppgift bara för att fylla ut dagen" uppfattades som en kritik av den innebörd som beredskap hade för personalen i arbetslagen. Här knöts gemenskapen i arbetslagen till positionen som underordnad och arbetare i relation till ledningen inom räddningstjänsten.

Liknande konflikter mellan olika personalgruppers definitioner av nyttan med en arbetsuppgift har beskrivits i studier på andra arbetsplatser. Etnologen Lena Martinsson beskriver exempelvis hur det uppstod konflikter mellan olika personalgrupper vid ett tryckeri. Tryckarna såg som sin uppgift att se till att tryckmaskinerna var igång och rullade på utan uppbrott. De kunde då befinna sig inom ett par meter från maskinen men ha beredskap ifall det skulle uppstå problem. Under den tiden kunde de exempelvis slå sig ner med en

dagstidning eller bok. I ledningens ögon tedde det sig emellertid som om tryckarna då inte utförde något arbete. Det som för tryckarna innebar beredskap att ingripa så snart produktionsprocessen stördes, uppfattade andra som improduktivt arbete (Martinsson 2006, s. 91). På liknande sätt beskriver Bergman att arbetet som operatör inom stålindustri och petrokemisk processindustri i grunden handlade om att producera beredskap för att snabbt kunna ingripa om det uppstod problem, vilket för en utomstående kunde te sig som om operatörerna inte gjorde något. Till skillnad från Martinsson fann Bergman att företagets ledning accepterade dessa förhållanden (Bergman 1995, s. 295).

I de arbetslag med brandmän jag följde verkade det finnas viss oro för att allmänhetens eller ledningens förtroende för arbetslagen inte var given. Trots att brandmännens arbete, till skillnad från arbetet i de industrier Martinsson och Bergman beskriver, inte innebar att påtagligen ”producera någonting”, talade de på liknande sätt om att det inte räckte med den egna övertygelsen om att de gjorde nytta utan de hade krav på sig att i andras ögon framstå som upptagna med att producera något. De beskrev i likhet med tryckarna i Martinssons studie en konflikt med ledningen kring definitioner av vad som var produktivt arbete. Det centrala i denna konflikt var olika syn på hur arbetstid och friare arbetstid var relaterade till varandra. Enligt Filip erkände inte ledningen den betydelse som den arbetsfria arbetstiden tillskrevs av personalen i arbetslagen.

Medan de under arbetstid hade specifika arbetsuppgifter, som att serva utrustningen eller öva på vissa arbetsmoment, menade brandmännen att den friare arbetstiden var produktiv på ett annat sätt, genom att den möjliggjorde mer privata och nära relationer. Tiden när man ”krupit ner i sovsäckarna” var produktiv i det avseendet att den möjliggjorde intimare gemenskap än på den uppgiftsinriktade arbetstiden, då arbetsplatsen mer liknade andra arbetsplatser. När ledningen inskränkte den friare arbetstiden, var det utifrån brandmännens perspektiv uttryck för att ledningen hade missförstått eller förbisett betydelsen av dessa nära relationer i arbetslagen, när det väl hände någonting.

Tid för sig själva

Som jag tidigare berört framhölls kontorsarbete som ett i många avseenden annorlunda arbete än brandmäns arbete. Kontorsanställda utförde andra former av arbete, i andra former av rum. Men i vissa avseenden framstod arbetstid som en väl så viktig distinktion. När jag intervjuade Stig frågade jag honom om skillnader mellan olika personalkategorier och möjligheterna för

brandmän att vidareutbilda sig. Han menade att den vidareutbildning som kunde komma ifråga var till befäl, alltså brandförman eller brandmästare. Men det var inte något han hade kunnat tänka sig. Han förklarade att han själv ”aldrig haft en känsla av [att vilja] det. Jag vill hellre vara en i gruppen bara som blir tilldelad att göra ett arbete än att dela ut själv”. Så långt verkade det enligt Stig framförallt vara fråga om skilda arbetsuppgifter.

Men när jag uppmuntrade honom att berätta mer om relationerna mellan olika personalgrupper framkom att jag missuppfattat en viktig gränsdragning. Det var inte skillnaden mellan att ”göra ett arbete” och att ”dela ut” som var det viktiga. Gränsen gick inte mellan befäl och brandmän utan mellan personalen i lagen som arbetade i skift och personalen som arbetade med dagtjänst:

Mathias: Men hamnar man lite utanför gruppen då, är man inte med som brandmästare och förmän...

Stig: Nej. Det är inte [det]. Det är klart att de söker väl dagtjänst, både förmän och brandmästare. Det är förebyggande och allt detta här. Men de som är på lag, lagbrandmästare och förmännen, vi är ett. Vi pratar med varandra precis som om alla är lika, har lika utbildning och är exakt likadana. Det är ingen skillnad alls.

Stig motsatte sig mitt antagande om att den som vidareutbildade sig skulle hamna utanför gemenskapen. Jag antog att befälen i arbetslagen, så som exempelvis Lysgaard beskrivit i sin studie av en industri, skulle få en mer illojal position i arbetslaget genom ett de har mer ansvar gentemot organisationen. Lysgaard konstaterar att ”arbeideren som utnevnes til formann, får i samme øyeblikk sitt kollektivmedlemskap avblåst” (Lysgaard 1961, s. 65, se även Goffman 2006a, s. 91). Men enligt Stig handlade det inte så mycket om vilken formell position i organisationshierarkin man hade. Det hade mer att göra med arbetstider. Till skillnad från relationerna till dem med dagtjänst, de som arbetade med ”förebyggande och allt detta här”, var relationerna mellan dem i lagen, enligt Stig, jämlika.

Tid framstod som en viktig resurs för återskapandet av en gemenskap, där alla är ”exakt likadana”. Arbetstiden kunde göra att befälen var ”exakt likadana” som övriga brandmän trots att de hade längre utbildning, högre lön och större ansvar för verksamheten gentemot ledningen. Medan Lysgaard beskriver en misstänksamhet mot dem i arbetslagen som vidareutbildade sig till befäl, fanns här snarare en misstänksamhet mot dem som sökte sig till andra arbetstider. Den som sökte sig till dagtidstjänster sökte sig bort från de gemenskaper som arbetslagens dygnsrytmer möjliggjorde. De sökte sig mot en typ av gemenskap som snarare hörde kontoren till.

Den friare arbetstiden symboliserade en särskild gemenskap och samhörighet mellan brandmän som skilde dem från andra personalgrupper. Men den ställde också krav. Det gjordes skillnad mellan mer eller mindre önskvärda sätt att förhålla sig, när man var för sig själva. Som Filip nämnde var man noga med att inte sitta ner och fika för mycket. Andra jag intervjuat lyfte fram att det var viktigt att visa initiativförmåga. De kunde tala nedlåtande om personer som inte engagerade sig i exempelvis konditionsträning eller praktiska sysslor. Henrik berättade att ”det finns de som sliter och lägger ner stort engagemang och så finns det de som bara gör vad de blir tillsagda men inte mer, de som bara följer med”. På liknande sätt beskrev Pontus ett annat lag han arbetat på så här: ”de ville helst vara kvar på station om det inte hände något och göra så lite som möjligt”.

Torbjörn var lite mer utförlig och beskrev hur han själv försökte ta ansvar för att sysselsätta sig under de tider då ingen annan ställde några direkta krav:

Torbjörn: Ja, jag gillar att gå och plocka och smågreja i stationen.

[...] Man ser grejer som behöver göras. I och med att det är så pass mycket tid här, speciellt på helger och kvällar. Så man vill göra något vettigt för att få tiden att gå helt enkelt [skratt]. Och då tycker man att man kan förbättra vissa saker. Det är ju för egen trivsel också. Att man ska trivas på stationen. Och vi prickas på schema för att hålla ordning i köket. Vi gör alla vardagliga sysslor som man gör hemma kan man säga. Med tvätt och städning och så. Alla hjälps åt. Till en viss del i alla fall. Sen är det lite mitt eget intresse kanske, att gå och greja. Det är ingen som säger till mig att jag ska göra det. En del kanske vill vila sig mer och ladda upp kanske (skratt), för alla kommande larmen! För man känner att även om man inte gör så mycket uppdrag så blir man trött. Det är en viss spänning kanske att gå och vänta på larm. För man vet aldrig var man kommer någonstans.

Torbjörn menade att det var mycket upp till en själv att sysselsätta sig med något vettigt under den friare arbetstiden. Jämfört med den initiativtagande brandmannen framstod den vilande brandmannen som väntade på larm som oprofessionell. Att ta initiativ och sysselsätta sig med något praktiskt kunde vara ett ideal eftersom det visade att man engagerade sig.

Men betoningen på att ta egna initiativ till träning och praktiska sysslor framhölls av andra som ett hot mot gemenskapen och lagandan. När jag frågade Bengt om lagen skilde sig åt, lyfte han fram att hans lag kanske borde fika mer:

Vårt lag har varit mera så, att när arbetstiden är slut på kvällen har några haft att göra ute i bilverkstaden. I och med att de är bilmekaniker [har de] alltid haft något projekt kanske med sin bil och varit där efter träningen på kvällen. Andra lag lägger större vikt vid att sitta vid TV:n hela laget och fika tillsammans. Det kanske vi har varit lite dåliga på i vårt lag. Efter träningen så är det lite upplöst, på kvällarna i alla fall.

Bengt menade att han inte lade någon värdering i skillnaden mellan att titta på TV tillsammans eller att ha egna projekt i verkstäderna. Men samtidigt markerade han att hans lag kanske egentligen borde samlas mer framför TV:n och fika tillsammans. Den friare arbetstiden lade grunden för en god laganda och det gällde därför att ta vara på den arbetstiden genom att göra saker tillsammans.

Den friare arbetstiden gavs betydelse, inte bara för att den gav utrymme för andra praktiker och sätt att förhålla sig till arbetsplatsen utan kanske framförallt för att den gav utrymme för andra sätt att vara tillsammans. När Torbjörn beskrev att han brukade ”plocka och smågreja” ville han se det som ett uttryck för andan att ”alla hjälps åt”, i kontrast till den vilande brandmannen som var mer fokuserade på att höja sin egen prestation. På motsvarande sätt menade Bengt att de borde vara mer varsamma om den friare arbetstiden som en möjlighet att samlas hela laget och vara tillsammans. När jag frågade Stig om arbetstiderna svarade han:

För laget tycker jag att det är en fördel att vi jobbar så mycket ihop och har långa pass ihop. På lördagar och så, då lagar vi mat ihop. På sommaren, om det är fint väder, så grillar vi. Så att jag tror att det är positivt.

Den friare arbetstiden och de långa arbetspassen framhölls som viktiga resurser för att definiera och upprätthålla gränser för samhörighet. Arbetstiderna i kombination med arbetsrum som inräknade TV-rum, bastu och grillplats gjorde det möjligt att understryka att man som brandman hade en speciell relation till sitt arbete och till sina arbetskamrater. Det var inte bara fråga om att arbeta obekväma arbetstider utan också om att låta arbetsliv och privatliv överlappa.

Genom sådana praktiker som att grilla, fika, titta på TV och basta tillsammans tedde sig arbetstiden, särskilt den friare delen, oumbärlig för att upprätthålla gemenskap där alla ”är exakt likadana” och ”samma sorts människor”, som Stig uttryckte. Men enligt Bengt förutsatte sådana krav på flytande gränser att där enbart var män:

Man känner varandra väl och vet precis. Det är lite speciellt. Man blir som en familj i och med att man sover ihop och äter ihop och jobbar ihop. De säger ju det att det skulle aldrig gå att ha damer som gjorde så. Men nu är de på väg in till oss lite smått. Då får vi se hur det går.

Bengts sätt att beskriva samhörigheten har stora likheter med de kärleksförklaringar till brödraskapet som Kiesling beskriver i sin studie av en studentförening med yngre män (Kiesling 2005, s. 710). De männen framhöll att de älskade gemenskapen med sina bröder i föreningen, eftersom de där kunde få vara sig själva och inte behövde förstå sig. På ungefär samma sätt verkade Bengt uppleva gemenskapen med männen i arbetslagen. Eftersom det bara var ”gubbar” kunde män få vara sig själva.

Medan annan forskning, exempelvis Baigent (2001) och Tracy och Scott (2006) har beskrivit hur utvecklingen av utrustning som andningsmasker och syrgastuber gjort det möjligt för män i yrket att stärka sin position som hjältar och fysiskt obevliga män, menar jag att den fria arbetstiden och de rum som så påtagligt främjar privatliv och fysisk intimitet inom ramen för arbetstiden är centrala för dessa mäns möjligheter att framträda som upptagna i ett starkt brödraskap. Även om brödraskapet inte lika uttryckligen knöts till att där bara vara män i de andra utdragen så värdesatte även exempelvis Stig och Torbjörn gemenskapen som en form av brödraskap, i bemärkelse av en grupp med en stark vi-känsla som ställde upp för varandra i alla lägen och inte hade något att dölja inför varandra.

Stationen och världen utanför

Livet på stationen sades vara viktigt för personalen i arbetslagen för att det skapade god laganda. Men det betonades att det inte var något självändamål. Det var en förutsättning för att personalen tillsammans skulle kunna lösa uppgifter ute på olycksplatser. Det var då som värdet av lagandan och de nära relationerna sattes på prov. Även om merparten av tiden spenderades på stationen, var det i förhållande till dessa yttre rumsligheter som arbetet definierades. ”Stationsjobben finns alltid”, menade Rolf, ”men det är de riktiga övningarna som man tycker är roligt, när man får komma ut och göra riktigt jobb”.

De flesta brandmän som jag mött betonade att det inte var arbetet på stationen som de såg som ”riktigt jobb”. Känslan av yrkes stolthet var nära förknippad med ovissheten om vilka situationer de kunde ställas inför utanför stationens väggar och vart de skulle tvingas bege sig under ett arbetspass.

Medan stationen stod för ordning och reda, framstod omvärlden som en oförutsägbar sfär:

Henrik: Det är inte det där vanliga sju-till-fyra-jobbet som många har. Att alla dagar är lika. Här vet man nästan aldrig när man går till jobbet vad som händer under dagen och så. Man har ett visst antal jobb som ska utföras, men man vet aldrig när det händer något. Så det är det som är lite tjustningen med jobbet, att aldrig veta vad som händer. Det är det som är spänningen i det hela.

När jag intervjuat och följt arbetet i arbetslagen har jag, i likhet med vad Baigent beskriver, förstått att det är det handgripliga räddandet av liv som sätts i centrum för brandmäns yrkesidentitet (Baigent 2001, s. 64). Även om brandmän inte daglig dags handgripligen räddar liv är det centrala i arbetet att, som Filip tidigare poängterade, vara tillgänglig när någonting händer. Men som Henrik antyder ovan var det inte heller oviktigt att helt enkelt få ”komma ut och röra på sig” utanför stationen, exempelvis att åka på övningar. Också att åka på falsklarm, vilka är mycket frekventa, kunde vara något som skapade spänning i arbetet. Pontus menade exempelvis att även om det är falsklarm, så innebär det att ”de rör på sig i vilket fall”.

Att stationen och det arbete som utfördes där varken räknades som ens egentliga arbetsplats eller ens riktiga arbete antyds även i fältanteckningarna. Vid ett tillfälle hade en SMO-elev och merparten av de andra i laget åkt på larm, medan resten av personalen och jag stannade på stationen. En av brandmännen berättade då för mig att denna SMO-elev hade haft sådan tur som fick vara med om så mycket. Det hade nämligen varit ett flertal larm under det senaste passet. Han fortsatte med att säga: ”För det är en del som inte får vara med om något. Och det är synd för det är ju det som är meningen med att de ska vara här på praktik, att de får vara med om något och känna på det.” Även om de hade praktiserat som brandmän i två månader, så hade de alltså ändå inte fått känna på det om de inte fått åka med på något larm.

Att det inte var verksamheten på stationen som definierade ens arbete utan vad man kunde hitta på eller utsättas för utanför stationsbyggnadens väggar blev också tydligt när arbetslaget hade besök av praoelever. Praoelevernas besök inleddes med att en av de yngre brandmännen höll en teoretisk genomgång i en av lektionssalarna på stationen. Han berättade bland annat om brandförlopp och hur brandsläckning gick till. Därefter fick praoeleverna låna larmställ och handgripligen prova på olika praktiska moment utomhus intill stationen. De fick exempelvis släcka en brinnande docka med brandfilt och släcka brand med handsläckare. Jag höll mig vid sidan av och gick efter en stund in på stationen för att anteckna eftersom det var minusgrader ute.

När de var färdiga hjälpte jag till att plocka i ordning. En av brandmännen kommenterade att jag hade missat chansen att ”få prova på”. Jag svarade att det inte gjorde så mycket, men att det ju verkade vara uppskattat av praoeleverna. De hade varit ganska uppspelta under övningarna. ”Ja”, svarade den yngre brandmannen, ”men i lektionssalen, där hängde de med huvudet, det tyckte de inte var roligt”. Den äldre brandmannen fyllde i att ”Ja, men de är ju i lektionssalen hela veckorna. Så det är viktigt att de får komma ut på lite praktik så här”.

De båda brandmännen fortsatte att diskutera vad praoeleverna skulle få göra resten av dagen. Eleverna skulle bland annat få testa att spruta vatten med slangarna och munstyckena. Den äldre brandmannen föreslog att de skulle använda tankbilen och ställa upp den i närheten av stationen, där det fanns ett vattendrag. ”Då kan de få testa att spruta lite ner där, det är ju lite häftigt” sa han. ”Ja det är en bra idé”, svarade den yngre brandmannen. På så sätt kunde besök av utomstående väcka engagemang för att på ett intressant sätt presentera arbetet. Att sitta i en lektionssal och få berättat för sig vad arbetet gick ut på antogs inte vara så uppskattat. Det som förväntades var att få göra något ”häftigt”. Som i exemplet ovan innebar det i regel något praktiskt moment, där man med hjälp av teknisk utrustning hanterade naturkrafter såsom eld eller vattenflöden.

Att detta att ha besök ställde särskilda krav på att aktivt arbeta med framställningar av yrket var mer eller mindre uttalat. På de samlingar som inledde arbetspassen talades det om att man hade ett antal veckor framför sig, då det brukade komma praoelever. Detta var en återkommande period på året och kallades för ”arbetsveckor”. Tanken med arbetsveckorna, förklarade de för mig, var att spara konkreta arbeten och gemensamma projekt till dessa veckor så att laget och praoeleverna kunde arbeta med något tillsammans. Det kunde annars lätt bli lite rörigt och splittrat. Då jag var där skulle de ägna arbetsveckorna åt att rusta upp och bygga om i den byggnad som de övade rökdykning i. Det fanns med andra ord rutiner för hur arbetet som brandman skulle kunna dramatiseras och hur det skulle bli möjligt för utomstående att praktisera i yrket.

Som jag varit inne på tidigare gjordes sannolikt även ansträngningar att inför mig presentera arbetet. Men betoningen vid att brandmäns tillvaro var nyckfull kom också till uttryck med mindre dramatiska medel. Exempel på det är att det var viktigt att jag anlände när laget påbörjade sitt pass, eftersom jag annars inte kunde vara säker på var de befann sig. För att vara säker på att få hänga med om det skulle bli larm, alltså hänga med när det ”händer något”, var det helt enkelt bäst att jag anlände när passet började.

Ett annat exempel är hur de påpekade att det, med tanke på arbetes nyckfulla karaktär, var viktigt att äta ofta. På ett av arbetslagen gjorde jag misstaget att inte äta något när de andra fikade. Det var förmiddag och nästan fullt runt bordet. Efter en liten stunds småprat vände sig brandmästaren i laget till mig. ”Ska du inte äta något?” frågade han och nickade menande mot att bordet framför mig var tomt, så när som på en kopp kaffe. ”Nej” svarade jag. ”Men man måste äta, vet du väl, det är viktigt att äta regelbundet”, fortsatte han. Jag förstod inte allvaret och svarade bara att jag var dålig på att äta ofta, att jag väntade till lunchen. SMO-eleven hade hört vad vi pratade om och sade: ”Jag har två äpplen om du vill ha?”. Jag svarade ”Nej tack, det är bra”. ”Nej, men ta dem nu, de ligger i kylen där” insisterade han. ”Nej tack, det är bra” upprepade jag igen. ”Ok, men det är bara att ta dem annars” fortsatte han. Jag drack mitt kaffe och lyssnade på de andra samtalen runt bordet. Efter en stund avbröt förmannen, som satt på bordets kortända längst bort från mig, i ett forcerat tonfall: ”Har du inget att äta Mathias?”. ”Nej”, svarade jag, ”jag nöjer mig med kaffe”. SMO-eleven sade återigen att jag kunde ta ett äpple av honom och jag tackade nej. En av brandmännen, som satt på samma sida om bordet som jag, böjde sig bakåt för att se mig: ”Mathias, jag har en extra macka, du kan ta den om du vill”. ”Nej tack, det är bra” svarade jag igen. ”Men jag har två äpplen alltså, det är bara att ta ett om du vill” försökte SMO-eleven en tredje gång.

Jag blev osäker på om det hela var någon slags tråkning eller varför alla var så angelägna om att jag skulle äta, trots att jag var så tydlig med att jag inte ville ha något. När förmannen på kortändan insisterade ”Kom igen, var inte blyg nu” gav jag med mig. ”Ja, ja”, svarade jag, ”jag kan väl ta ett äpple då”. Så snart jag fått äpplet av SMO-eleven och börjat äta förklarade förmannen att, ”Ja det är bra, man måste äta vet du. Rätt vad det är kanske larmet går och då kan det dröja innan man kan äta nästa gång”. Därefter tog jag med mig mat. Genom att äta regelbundet bekräftade jag att jag var införstådd med att den lugna och trygga tillvaron på stationen var flyktig. När som helst kunde det hända ”något”.

Rum där det händer något

När jag följde arbetslagen fick jag vid några tillfällen vara med när de svarade på larm. Förutom falsklarm var det fråga om trafikolyckor, gräs- och skogsbrand, nödställda djur, gaslarm och rökutveckling i bostäder. I samband med dessa tillfällen hörde jag kommentarer och frågor som antydde att det var det jag antogs vilja få vara med om, när jag besökte arbetslagen. Trots att

jag inte var i arbetslagen så länge, fick jag åka med på några larm och enligt personalen hade jag tur som fick vara med när det ”hände något”. De kunde skämtsamt fråga ”Jaha, vad önskar du dig för larm idag då?”, när jag återvände till arbetslaget efter att vid det förra arbetspasset varit med på en utryckning som kunde ses som lite ”häftig”. Ett annat exempel var när jag under min första dag i ett arbetslag åkte med två räddningsmän på ett larm om gräsbrand. I bilen på väg till olycksplatsen var de mycket exalterade över att äntligen kanske få åka på ett ”riktigt” larm. De tyckte att jag hade ”en jävla tur” som fick åka på ett riktigt larm redan första dagen, medan de hade fått ”vänta i fyra veckor!”.

Vid några tillfällen när det blev larm åkte jag med i släckbilen tillsammans med den ordinarie personalen. Stämningen var något mer dämpad än då jag var tillsammans med de uppspelta räddningsmännen. Medan relationen i bilen med räddningsmännen var stirrig, var den i släckbilen återhållsam och avslappnad. Här gavs ett intryck av att man hade kontroll över läget och att det var en situation man var van vid. Men även den rutinerade personalen kunde framhålla att utryckningarna innebar äventyr och spänning. Utryckningarna gjorde det möjligt för personalen att ta egna beslut om hur olika problem kunde lösas. Utryckningarna gjorde det också möjligt att manifesteras att de kunde ta sig vissa friheter som annars inte var möjliga, eftersom deras uppdrag var att rädda liv och komma till undsättning i nödsituationer. Det kunde ge upphov till absurda situationer.

Vid ett tillfälle var jag med på ett larm om en misstänkt gasläcka. Vi åkte i två bilar och körde väldigt fort, betydligt fortare än vid de automatlarm som jag varit med om tidigare. Vid detta larm hade en privatperson ringt och uppgett att det luktade gas i ett villaområde. Den bil jag åkte i kom fram som andra bil och när vi skulle köra in i området blev det uppenbart att vägarna var alldeles för smala. Bilen framför fortsatte ändå och körde ner en vägslykt. Sedan fortsatte den med ena hjulet i några av husens häckar som blev helt förstörda. När vi såg det utbrast lite smått förskräckta skratt. Vår chaufför bestämde sig för att stanna för att inte göra ännu mer skada. Bilen framför fortsatte.

Från vår bil såg det ut som om det var någon form av vägarbete längre fram. Personalen i bilen började spekulera i om vägarbetarna kanske råkat gräva av någon ledning. En av brandmännen hoppade ut för att kolla läget men kom snart tillbaka. Det visade sig att det var inne i ett av husen som det eventuellt luktade lite gas. Någon från gasverket skulle komma dit och kontrollera vad det kunde vara. Eftersom det inte fanns något mer att göra, skulle vi vända tillbaka till stationen.

Bilen framför kunde inte komma längre fram på vägen utan började backa. Vi började också backa och lite längre bak fanns en ficka där det gick att vända. En av brandmännen gick ut för att kontrollera om det fanns plats. Men i all iver att vända bilen missade chauffören vinkningarna om att han inte kunde backa längre. Istället fortsatte han upp i ytterligare en av villornas häckar. Brandmannen, som gått ut för att hjälpa till, kom tillbaka och slet upp dörren. ”Vad fan, såg du inte att jag vinkade?”, ropade han, ”Vi står en meter upp i häcken där nu!”. Han satte sig i bilen igen och vi körde ut från området för att lämna vägen fri för den andra bilen. På vägen hem småpratade brandmännen lite om vad som hänt. De skämtade om att de skulle fråga brandmästaren, som satt i den andra bilen och ansvarade för vad som hänt, om han hört att det skulle införas häcksaxar på bilen.

Tillfällen som dessa underströk att personalen kunde få vara med om ovanliga situationer. Utryckningarna skapade utrymme för handlingar som under andra omständigheter skulle vara mer tveksamma. I de dagliga samtalen i arbetslagen kunde personalen ofta referera till dessa tillfällen och berätta om olika komiska eller absurda händelser, likaväl som man berättade om djupt tragiska händelser. I en rad studier har sociologen Gary Alan Fine uppmärksammat hur en skämtsam jargong skapar känsla av samhörighet genom att knyta samman händelser över tid, vilket han talar om som en form av traditionalisering (Fine 1984, s. 92). Med underlag från studier av exempelvis restaurangpersonal (Fine 1996), juniorbasebollspelare (Fine 1979, 1987), svampplockare och meteorologer (Fine & De Soucey 2005, Fine 2006), fantasy-rollspelare och ett gäng av tonårstjejer (Fine 1984) diskuterar han hur skämt kan förstärka kontinuitet och gemensamma minnen. Skämt är i denna mening inte enbart tillfälliga eller situationella utan skapar gemensamma referenspunkter och historier som kan återberättas i olika sammanhang. Det är enligt Fine en viktig form av meningsskapande praktik som upprätthåller gemenskap och tillhörighet (Fine 1984, s. 98, Fine & De Soucey 2005, s. 8, Fine 2006, s. 6).

För de brandmän jag följde framstod möjligheten till traditionalisering vara starkt knuten till de tillfällen då det ”hände något”. När personalen stannade upp för att småprata i de olika rummen på stationen så handlade samtalen ofta om uttryckningar de varit ute på eller om hur specifika personer betett sig vid olika insatser. Att få vara med när ”någonting händer”, eller att helt enkelt få komma ut och röra på sig som i fallet med falsklarmet om gasolycka, var betydelsefullt eftersom det gav tillgång till bra berättelser. Genom dessa knöts arbetslagets tillvaro på stationen samman med de rum och tider utanför stationen, som gjorde livet på station i väntan på larm meningsfullt. Berättelserna stärkte känslan av tillhörighet i en gemenskap där man sluts

samman genom att dela ett gemensamt uppdrag och gemensamma erfarenheter.

Avslutning

I detta kapitel har jag beskrivit de speciella förutsättningar som råder inom brandmannayrket, så som de tagit sig uttryck på de arbetslag jag besökt. Utryckningar och insatser på olycksplatser står för en förhållandevis begränsad del av arbetstiden och som jag visat var det strävan att skapa beredskap för dessa tillfällen som fyllde brandmännen med en känsla av meningsfullhet. De framhöll att det som lockade dem med yrket var att det var ett varierat och spännande arbete. Ingen arbetsdag var den andra lik, och de visste aldrig vad som kunde hända eller vilka arbetsuppgifter de kunde ställas inför. De uttryckte detta genom att betona hur de rörde sig mellan två olika världar. Medan stationen stod för trygghet och var en plats dit de kunde dra sig tillbaka, framstod omvärlden som nyckfull och som beroende av deras hjälp. Det var i relation till omvärldens krav som livet på stationen gavs innebörd.

Att de brandmän jag följt delade erfarenheter av att röra sig mellan beredskapen på station och det handgripliga arbetet ute på olycksplatser framstod som centralt för skapandet av en särskild sorts gemenskap. Det gällde att ha en god laganda för att kunna uthärda väntan på stationen så väl som för att kunna samarbeta i de tidspressade och stressade situationer de kunde ställas inför på olycksplatser. Den särskilda innebörd som gemenskapen gavs kunde uttryckas som att de kom nära inpå varandra, var som en ”familj” eller var ”samma sorts människor”.

Arbetets krav på tekniska och fysiska kompetenser kunde visas upp och iscensättas genom praktiska moment eller genom uppvisning av verktyg och träningslokaler. Men det var svårare att demonstrera vad som krävdes för att välkomnas i den familjära gemenskapen. Det kunde inte demonstreras på ett lika påtagligt sätt som att släcka en brinnande docka med en filt. Ett sätt som personalen åskådliggjorde denna intima gemenskap var att betona att det fanns vissa tider och rum där de var mer privata och för sig själva.

När brandmännen presenterade sitt yrke och vad de värdesatte med arbetet hänvisade de inte bara till de dramatiska situationer de kunde ställas inför, såsom framhållits i brittiska och amerikanska studier av Baigent (2001), Chetkovich (1997) och Tracy och Scott (2006). De betonade också att det vardagliga arbetet liknade privatliv, fritidsliv och familjeliv. De framhöll att de trivdes eftersom de levde så nära inpå varandra, vilket symboliserades av praktiker som att de bastade, duschade, sov, tittade på TV, grillade och laga-

de mat tillsammans. Det som möjliggjorde sådana praktiker var att de under perioder formellt sett var sysslösa. Att denna sysslöshet så starkt stod i kontrast till de fartfyllda, handgripliga och livsavgörande arbeten de utförde när larmet gick, förstärkte ytterligare detta intryck.

Att män i detta yrke värdesatte gemenskapen med sina arbetskamrater, eftersom den stod för en form av intimitet, menar jag är intressant i relation till annan forskning kring homosocialitet, där gemenskap mellan män ställs i kontrast till intimitet (Cockburn 1991) eller där intimitet i första hand kopplas samman med kontroll och disciplinering (Bird 1996, Britton 1990, Fundberg 2003, Kimmel 1994, Lindgren 1999). I en av sina fabriksstudier hävdar Cockburn att männens gemenskap inte bara utmärker sig i en skarp uppdelning mellan sociala och sexuella relationer utan också som en vänskap som saknar intimitet (Cockburn 1991, s. 189). Genom att knyta intimitet till vänskap öppnar hon för att intimitet inte är liktydigt med fysisk närhet eller sexuell kontakt, utan har en vidare betydelse av tillit, ömsesidighet och beroende. Men medan vänskapen mellan de män Cockburn följt saknade dessa dimensioner av intimitet fann jag att sådan fanns och att den värdesattes av brandmännen. De framhöll att de levde som en familj, där familj framstod som en metafor för en gemenskap med hög grad av tillit, ömsesidighet och beroende (se även Hollstein & Gubrium 1994, s. 234f). Denna innebörd av intimitet och nära relationer stod inte i kontrast till homosocialitet. En av dem kunde till och med hävda att det kanske var just tack vare att där bara var män som man kunde ha denna nära gemenskap, frågan var vad som skulle hända om det kom damer.

Andra studier av homosocialitet beskriver att män gärna vill få sin gemenskap att framstå som otvungen och tillitsfull men att det under ytan finns konflikter och konkurrens (Lindgren 1999, s. 101). Att det kan finnas konflikter och att den otvungna samvaron inte var given utvecklas mer i de följande kapitlen, där jag visar hur gemenskapen på olika sätt villkoras. I detta kapitel har jag visat att brandmän inte behöver betona samhörighet som män för att framhålla att de ingick i en form av brödraskap i likhet med det Kiesling (2005) beskriver. Som brandmän hade de en mängd andra resurser än enbart kön att tillgå för att upprätthålla en sådan speciellt intim gemenskap. De kunde helt enkelt hänvisa till att eftersom man spenderade långa arbetspass ihop i rum där man kom varandra nära så krävdes en sådan form av intim gemenskap i deras yrke. Men som jag mer ingående visar i de följande kapitlen tycks inte arbetsförhållandena i sig garantera en sådan gemenskap. Tiderna och rummen möjliggjorde intim gemenskap, men för att fullt ut nyttja den möjligheten förutsattes att de som befann sig där alla var män.

7

Betydelser av en skämtsam jargong

Detta kapitel ägnas åt den skämtsamma jargong som präglade umgänget i arbetslagen. Uttryck för sådan jargong har redan berörts i föregående kapitel, exempelvis att de skämtsamt påpekade att vissa arbetskamrater körde så vårdslöst att de kanske borde köpa in häcksaxar som utrustning. I detta kapitel undersöks hur sådana uttryck kan förstås som meningsskapande praktiker som upprätthåller samhörighet och känslan av att de som befinner sig i lagen är "samma sorts människor". I föregående kapitel beskrev jag hur brandmännen menade att arbetstiden och utrymmena på stationerna gav dem en känsla av att de levde nära inpå varandra. I detta kapitel beskriver jag hur en brutalt skämtsam jargong kunde fylla en liknande funktion.

Tidigare studier av brandmän beskriver vikten av att kunna leverera och ta emot misskrediterande kommentarer för att räknas som en bra arbetskamrat (Archer 1999, s. 100, McCarl 1984, s. 408, 1985, s. 177, Myers 2005, s. 345). I några studier hävdas också att sådan jargong inte bara skapar samhörighet mellan brandmän, utan upprätthåller dessa som en gemenskap förbehållen män ur arbetarklass (Baigent 2001, s. 83, Desmond 2007, s. 99f, se även Chetkovich 1997, s. 32ff). Den jargong de beskriver har likheter med andra studier av arbetarklassmän (se Collinson 1988, 1992, Willis 1991). Kapitlet undersöker om den jargong som präglade umgänget mellan brandmännen på de lag jag följt på liknande sätt knöts till en position som man och arbetare. Jag diskuterar hur en sådan koppling i så fall kunde uttrycka att det gällde att vara en speciell sorts man för att få vara med i de nära relationer som arbetsförhållandena inom detta yrke möjliggjorde.

En rå men hjärtlig ton

När jag besökte arbetslagen förväntade jag mig att samvaron där skulle präglas av en speciell skämtsam jargong. Det var så som jag kände mig bekant med miljön från min uppväxt, men också från vad jag mötte i andras studier av yrkeskulturen. Enligt en rapport från Räddningsverket talade personal inom räddningstjänsten om en ”rå men hjärtlig” jargong. Rapporten handlade om jämställdhet och tog upp jargongen som exempel på hinder för kvinnor i yrket. Författarna menade att det troligen inte uppmuntrade kvinnor att söka jobb, när det i en anställningsannons kunde stå att: ”Detta får du som brandman. Jobba i ett härligt kamratgäng, där tonen är rå men hjärtlig” (Andersson 1997b, s. 10).

När jag intervjuade brandmän fick jag bekräftat att jargongen omtalades som ”rå men hjärtlig”. I likhet med vad som beskrivits i andra studier lyfte de fram att jargongen symboliserade något speciellt med yrket och hade betydelse för deras känsla av yrkesstolthet. Rolf beskrev exempelvis att han fastnade för yrket, när han fick upp ögonen för att det var en ”ny värld” med ”en speciell jargong och öppenhet och rått men hjärtligt som man trivdes i”. Conny menade att ”det är väl så i stort sett i hela brandkårssverige, att vi har ju väldigt hård attityd egentligen” och att ”vi är lite tuffa på ett skämtsamt sätt, det är mycket kasta skit och sådant där”.

Hur jargongen kunde ta sig uttryck blev jag varse under observationerna. Som besökare på stationen bemöttes jag visserligen inte av någon särskilt utpräglad ”rå men hjärtlig” jargong. Men det hände att personalen skämtade om att jag inte verkade göra något vettigt utan bara stod och tittade på när andra jobbade. De kunde retsamt konstatera att ”jaha, står du här och hänger”. När jag följde andra besökare i arbetslagen, särskilt praktikanter som räddningsmän och SMO-elever, blev det tydligt att kommentarerna till mig var ganska milda. Praktikanterna fick hantera betydligt mer brutala skämtsamma kommentarer och svar när de prövade sig fram och försökte hävda sina kunskaper. Personalen var inte sen med att kommentera praktikanternas tillkortakommanden och ständiga misslyckanden. Hur de än gav sig i kast med olika uppgifter verkade de dömas som odugliga och fick höra att de borde veta bättre.

Hur bemötandet kunde te sig blev tydligt i ett av arbetslagen, där två värnpliktiga gjorde sin praktik som räddningsmän. De åkte i en egen bil när det blev larm och brukade få skäll för att de hamnade på efterkälken och anlände för sent. När de lyckades hålla samma tempo som den ordinarie personalen fick de likväl skäll, men då för att de kört för fort. Ibland visade det sig att jargongen inte heller behövde vara verbal. Att avstå från att kom-

mentera kunde vara väl så talande. När SMO-eleven på ett annat lag kom med förslag på lösningar, som han lärt sig på utbildningen, kunde det bemötas med dryga blickar och demonstrativ tystnad. Det framstod som om hans förslag var så löjliga att de inte ens var värda att kommentera.

Det skilda bemötandet av praktikanterna och mig gjorde mig nyfiken på om jargongen fungerade som ett sätt att göra skillnad mellan olika former av relationer. Att jag inte bemöttes på samma sätt hade kanske att göra med att jag inte gjorde anspråk på att vara särskilt kompetent på något av de praktiska arbetsmomenten. Jag hade heller inte synpunkter på hur personalen kunde lösa problem på andra sätt än de brukade. Om jag hade haft det, hade min relation till personalen och min position under observationerna sannolikt blivit en annan. Istället bemöttes jag oftast på ett trevligt sätt. Personalen tog sig tid att förklara olika moment och situationer för mig.

I kontrast till personalens trevliga bemötande av mig verkade det brutalt skämtsamma bemötandet av praktikanterna öppna upp för en annan typ av relation. Vid ett tillfälle förklarade en av förmännen lite ursäktande för mig att jargongen kanske kunde verka hård, men att det inte var illa menat. Han sa att han ville kontrollera hur jag uppfattade det, eftersom han förstod att ”det kanske kunde låta lite konstigt när man kom utifrån”. Det stärkte min nyfikenhet på om inte detta att komma ”utifrån” sågs som liktydigt med att uppfatta umgänget som ”konstigt”. För att övergå från att vara någon som kom utifrån till att bli någon som fick tillträde till gemenskapen gällde det att förstå vad som var det hjärtliga och inte bara det råa. I likhet med de mer privata rummen och tiderna var den speciella jargongen en markering av att detta var ett yrke som ställde särskilda krav på relationerna mellan arbetskamrater.

Det hände också att praktikanterna förklarade för mig hur jag borde förstå det tuffa bemötandet. Vid ett tillfälle följde jag med en av räddningsmännen som skulle forsla en motorförsedd kärra, kallad ”järnhäst”. Laget förberedde en övning och vi skulle forsla kärran från stationen till ett område där de brukade ha övningar. Eftersom kärran gick långsammare än de andra fordonen hade vi begett oss iväg före de andra. När vi kommit en bit på väg blev vi osäkra på hur långt vi skulle gå, så vi stängde av motorn för att invänta de andra. Efter en liten stund kom den andre räddningsmannen körande i en pickup. Han vevade ner rutan och ropade upprört att vi hade gått alldeles för långt och att vi skulle gå tillbaka. Men när vi försökte starta järnhästen gick det inte att få i växeln och det lät som om något höll på att gå sönder.

Stämningen blev irriterad och de båda räddningsmännen började skrika åt varandra. Den ordinarie personalen kom åkande i släckbilen och de körde upp tätt bakom pickupen och stressade på räddningsmannen i den att flytta på

sig. När de kom upp jämsides med oss vevade en av brandmännen ned vindrutan och ropade i en irriterad ton: ”Vad håller ni på med? Varför har ni gått så långt? Det är ju där nere vi ska vara!”. Det framstod som om vi verkligen hade ställt till det. Räddningsmannen som jag följt med svarade att vi hade fattat fel och att vi nu inte kunde få igång motorn. Brandmannen bara suckade som svar och medan han vevade upp rutan igen gjorde han tecken åt chauffören att vända tillbaka. Från en av de bakre sidorutorna skymtade en annan brandman som stirrade på oss, medan han demonstrativt skakade på huvudet. ”Jaha, det här kommer man få höra” kommenterade räddningsmannen. Jag blev överrumplad av det otrevliga bemötandet och frågade irriterat räddningsmannen vad det var frågan om. Han verkade förstå att jag undrade, men förklarade att det inte skulle tas så hårt. ”De bara skojar”, sa han, ”men det är så hela tiden, det får man ta.”

Vi stod kvar och gjorde några misslyckade försök att få igång motorn. Efter en liten stund kom en av brandmännen gående med bestämda steg på vägen. Han gick fram till järnhästen och la på ett bestämt och hårdhänt sätt i växeln. ”Hur gjorde du?” frågade räddningsmannen förvånad. ”Du måste tänka lite”, svarade brandmannen, ”det räcker inte att gå upp på morgonen, du måste vakna också”. Räddningsmannen skrattade lite nervöst och slängde en blick till mig som för att säga ”Ja, nu ser du”.

När jag senare intervjuade de båda räddningsmännen om hur de såg på det hårda bemötande de fick, blev det tydligt att för dem betydde det mycket. Det var en bekräftelse på att de blivit accepterade, och gjorde att de kände tillhörighet i en form av gemenskap som de menade sig känna igen. Det råa och subtilt skämtsamma bemötandet gjorde att relationerna framstod som exklusiva och interna. Det visade sig att de var förberedda på och hoppades bli bemötta så:

Mathias: Men de har kört rätt hårt med er?

Tobias: Jo, det är väl klart. Men det visste man om! Det känner jag att det hade ju jag med gjort. Det gör jag hemma, typ i hockeyn, när det är yngre som kommer. Så det hade man räknat med. Man hade nästan blivit förvånad om det inte hade varit något sådant.

Niklas: Jag tror att hade man inte kommit överens med dem så hade de inte gjort det heller, om man säger så. Om de inte trivdes med oss. Så det känns som ett erkännande på något sätt, att få skit. För det är ju ändå med glimten i ögat, hoppas jag. Det sa de till oss på utbildningen, att om de accepterar er så kommer ni råka ut för en del saker.

De återkommande beskrivningarna av en speciellt brutalt skämtsamt jargong mellan brandmän gjorde mig intresserad av hur den gavs innebörd som sym-

bol för yrkesgemenskap. En rå men hjärtlig jargong har, som nämnts, fått stå som symbol i anställningsannonser för att locka folk att söka tjänster och enligt räddningsmännen upplystes de av lärarna på dåvarande Räddningsverkets skolor att den skulle komma att prägla räddningsmännens praktik, ifall de blev accepterade. Jargongen gjorde samvaron i arbetslagen till en speciell miljö, eller en ”ny värld” som Rolf uttryckte det, som lätt kunde misstolkas om man inte var beredd. För att känna tillhörighet gällde det att inte misstolka utan att kunna ”ta skit”.

Av räddningsmännens berättelser framgår att den skämtsamt brutala jargongen uppfattas vara normal för gemenskapen mellan brandmän. De visar också hur den föreställningen gör något med miljön. Om exempelvis räddningsmännen inte utsatts för en brutalt skämtsamt jargong skulle det enligt denna logik tas som uttryck för att de inte accepterats, snarare än att jargongen inte präglade brandmännens gemenskap på det arbetslag de hade sin praktik. Det kan ses som ett exempel på W. I. Thomas konstaterande att ”if men define situations as real, they are real in their consequences” (W. I. Thomas citerad i Goffman 1986, s. 1). Här finns också risk att forskning, som likt verksamma i yrket hävdar att jargongen är ett specifikt och naturligt inslag för detta yrke, bidrar till att förstärka snarare än problematisera denna koppling (se exempelvis Archer 1999, McCarl 1984, 1985, Myers 2005). Jag menar att det blir viktigare att undersöka vilka former av gemenskapande praktiker jargongen möjliggör och för vem den görs till något normalt, än att ställa frågan huruvida jargongen är specifik för detta yrke. Som exempelvis Chetkovich poängterar bemöttes inte kvinnor i yrket med samma tuffa attityd som män, vilket särskilt stärkte deras utanförskap då de inte fick samma möjligheter till erkännande (Chetkovich 1997, s. 174).

Jargong som homosocial gemenskap

Betydelsen av en rå men hjärtlig jargong i relation till nya rekryter inom brandmannayrket har belysts i flera studier. Chetkovich och Myers beskriver exempelvis hur nya aspiranter tvingades till en försynt och vaksam hållning. De betonar att det brutala skämtandet och pikandet lärde aspiranterna att kontrollera sina känslor och inte brusa upp, vilket var viktiga egenskaper i arbetet (Chetkovich 1997, s. 32, Myers 2005, s. 376). Desmond menar att jargongen snarare var ett sätt att bekräfta samhörighet utifrån uppväxtvillkor. För de säsongsarbetande skogsbrandmän han följde betydde jargongen mycket, eftersom den befäste samhörighet, ”consensual intimacy”, mellan män med arbetarbakgrund, uppväxta på landet (Desmond 2007, s. 99). Enligt

Desmond förklarade denna känsla av hemmahörighet varför de unga männen ställde upp på ett så farligt och livshotande arbete (Desmond 2006, s. 409, 2007, s. 266).

Den råa men hjärtliga jargongen i de arbetslag jag följt verkade på liknande sätt ha betydelse för känslan av samhörighet. Behandlingen av praktikanterna kunde framstå som nedbrytande och hotfull, men beskrevs av de båda räddningsmännen snarare som ett erkännande. De framhöll att det gjorde att de kände igen sig, eftersom de lärt sig att hantera jargongen ”hemma” eller ”i hockeyn”. När jag intervjuade brandmännen i laget beskrev de på liknande sätt hur den tuffa jargongen var betydelsefull för dem och att den kopplade ihop samvaron i arbetslagen med andra miljöer, såsom idrotten. De beskrev hur jargongen gav dem en känsla av trivsel och ”öppenhet”, som exempelvis Rolf uttryckte det. Kent beskrev att arbetet erbjöd en form av gemenskap som han kände sig hemma i och sökte, vilket betydde mycket för honom:

Kent: [Brandmannayrket] är perfekt för en kille som är intresserad av att träna och håller på med dykeriet och allt som finns. Jag spelade fotboll innan jag började på brandkåren. Och det är lite samma grej, med gemenskapen i omklädningsrummet efteråt. Som i mitt fall med deltid, när vi övade. Spelade även fotboll i korpen och hocky-bocky på vintrarna och så. Det blir lite samma grej. När man blir för gammal för att vara med i fotbollslaget, för det blir man rätt kvickt, vid 30-35 någonstans där, då blir detta samma grej. Det är samma tjöt här som det är i omklädningsrummet på ett fotbollslag till exempel. Det är väl den biten som också är viktig, tycker jag. Och det är samma här, man går nära inpå varandra hela tiden.

För Kent var det viktigt att arbetet som brandman gav tillträde till en speciell gemenskap där man ”går nära inpå varandra hela tiden”. Han menade att jargongen var ett viktigt uttryck för denna form av närhet. Att jargongen kopplas samman med just omklädningsrum och idrott var kanske inte så konstigt med tanke på att arbetet ställer krav på god fysisk kondition. Men miljöerna liknar varandra även i det att det i båda fallen var fråga om enkönade sammanhang. Jargongen knöts då inte bara till idrotten och omklädningsrummet, utan också till enkönade miljöer. Betoningen av omklädningsrummet, inte bara idrott i allmänhet, var kanske inte heller obetydlig i det avseendet.

Fundberg (2003) skriver, utifrån sin studie av pojkfotboll, att omklädningsrummet kan ses som en viktig symbol för en ”intim zon” som är villkorad av kön. Han menar att omklädningsrummet är en zon, där pojkar fostras

till män genom att lära sig hur män förväntas förhålla sig till sina egna och andras nakna kroppar. I de homosociala relationer, som dessa rum garanterar, förväntas man umgås på ett mer otvunget sätt och göra saker som annars är otillåtet. Omklädningsrummet är i det avseendet en rumslig avgränsning som markerar att här förväntas personer av samma kön känna samhörighet och söka intima avsexualiserade relationer med andra av samma kön. Fundberg beskriver, med hänvisning till Goffman, hur omklädningsrummet är ”fotbollens backstage, men maskulinitetens frontstage” (Fundberg 2003, s. 77). Med det menar han att det var i omklädningsrummet, snarare än på fotbollsplan, som pojkarna tvingades reflektera över hur de skulle framträda som män.

De brandmän jag träffat beskrev jargongen som uttryck för en särskild form av intimitet och närhet. Den stod för en form av umgänge som enbart var möjlig i relationer mellan män. Kent menade ju att en ”kille” borde känna sig lika hemma inom brandkåren som i omklädningsrummet på ett fotbollslag, eftersom det var samma jargong. Pontus var än mer direkt, i fråga om att knyta jargongen till relationer mellan män. Han beskrev jargongen som en sorts test, som gjorde klart vilka personer som hörde hemma och inte. Det tuffa bemötandet, menade han, var en följd av och därmed också en garanti för att ”det är ju bara gubbar här”:

Jag tror att när man söker sig hit så är man nog en sådan som tål det. Och tål man inte det så känner man det direkt att ‘Det här är inte min grej’. Det är nog en viss sorts människor som söker sig hit på något sätt. [...] Det är som en rit. Att klarar man av det så är det OK. Sedan har vi sådana som inte tål det heller, som bara klarar av att ge skit och inte ta emot. Då får man vara lite mer försiktig, det är bara så [skratt]. Det har man upptäckt. Men hade vi inte haft den jargongen så hade det varit tråkigt att gå här. Det hade inte varit roligt att gå till jobbet då. Bara gå här och mumla för sig själv och inte kunna slänga käft. Det är en stor del av jobbet, tror jag. Många tycker det, tror jag. Det är goa gubbar som kan häva ur sig lite granna. Så hon där hemma undrar väl vad man sysslar med [skratt]. När hon har varit med och man slänger käft som sjutton. Men det är nog en av grejerna som gör yrket.

Mathias: Men du slänger inte käft med henne lika ofta då?

Pontus: Nej, man är lite snällare med henne. Nej, man slänger väl käft där också.

Mathias: Men är det något tror du som är speciellt för yrket?

Pontus: I och med att det är bara gubbar här. Jag tror att det blir nog lätt så då. När man sommarjobbade på parken [...], det var inga käringar där heller och det var ungefär samma stuk där nere då. Inte lika mycket, i och med att de inte var så tätt ihop hela tiden.

Pontus beskriver jargongen som specifikt manlig och menar att den är viktig för hans känsla av trivsel. Även om det fanns arbetskamrater som man fick tänka sig för med, var normen enligt honom att man skulle kunna ”häva ur sig” och ”slänga käft” på sätt som inte var möjligt med ”hon där hemma”. Likt de hyllningar till brödrskapet som Kiesling beskriver (Kiesling 2005, s. 710) tycktes han mena att de homosociala relationerna till männen i arbetslagen var intima och förtroliga på andra sätt än i könsblandade relationer.

I intervjun med Pontus blev det särskilt tydligt hur jargongen, med utgångspunkt i Connells modell, kan ses som uttryck för en konfiguration av hegemonisk maskulinitet. Jargongen beskrevs som en rit som sorterade ut inte bara ”kärringar” utan också de ”gubbar” som ”inte tål det”. Det var inte bara kvinnor som exkluderades genom denna rit utan även de män som inte var av rätt ”sort”, det vill säga som inte kände sig hemma i denna typ av ”tjöt”. Sådana män förväntades söka sig någon annanstans. Detta kan knytas till hur Kent och de båda räddningsmännen menade att det gagnade de män som tidigare sysslat med lagidrott och där lärt sig uppskatta ett sådant umgänge.

I detta perspektiv gavs jargongen innebörd som en form av exkluderande relationer som upprätthöll hierarkier mellan män och kvinnor såväl som mellan olika typer av män. Förmågan att ”ta skit” framstod som ideal, som en form av hegemonisk maskulinitet. Att det fanns män som inte kunde ”ta skit” gavs innebörd som undantag som bekräftade regeln. Genom dessa innebörder av jargongen knöts yrket till manliga kroppar med vissa biografier, det vill säga män som sedan tidigare var bekanta med denna sorts umgänge.

En säkerhetsventil?

Att ”slänga käft” och ha en form av jargong där man ”går nära inpå varandra” var ett självklart inslag i umgänget i arbetslagen, menade de brandmän jag följt. De behövde inte se det som något problem att vissa kanske lämnade yrket för att de inte trivdes med ett sådant umgänge, utan det var i så fall helt enkelt uttryck för att det var en person som inte hörde hemma där. Att jargongen fick sådan status har att göra med att den, likt de privata rum och tider som diskuteras i föregående kapitel, skapade utrymme för nära relationer som de menade var viktigt för att kunna utföra arbetet. Den råa men hjärtliga jargongen gjorde det inte bara roligt att gå till jobbet, utan beskrevs också som en form av säkerhet. Att sträva efter ett så oförställt umgänge som möjligt och gå ”nära inpå” var viktigt för att kunna stötta varandra efter svåra olyckor, menade de.

Även om det på senare år förts in rutiner för att hantera traumatiska upplevelser, betonade de brandmän jag intervjuat, att för dem var det framförallt tack vare deras nära relationer till arbetskamraterna som det var möjligt att förhålla sig till sådana händelser. De underströk att de hanterade känslorna efter sådana händelser genom samtal med de arbetskamrater som de räknade som nära, i sina privata rum i deras ”hem” på stationen, i duschen och bastun:

Bengt: Efter en olycka så åker man hem [dvs. hem till stationen] och duschar och så sitter man i bastun och pratar. Den biten är mycket värd alltså, bastun efter ett larm. Även om det är trafikolycka eller vad det är, det är värt mycket. [...] Är man ledig så kanske man går hit och pratar, badar bastu och pratar en kväll. Och det är också värt mycket. Att få prata med nästa lag som jobbar dagen efter. För de har hört att vi var ute på en olycka, men vet inte så mycket. Så då kan man gå in och få prata av sig lite grann. För att tiga är inte heller bra om man mår dåligt. Att bara gå och hålla det för sig själv. Utan det måste ventileras på något vis.

Att åka hem till station och basta tillsammans underströks som en viktig säkerhetsventil. Att vara med i de rummen under de omständigheterna gav en stark vi-känsla. När jag frågade Ulf om tragiska upplevelser svarade han att ”då är det gott att ha gubbarna i laget”. Sedan markerade han att ”vi behöver liksom inget utifrån, utan är det svåra grejer så sätter vi oss ner och pratar igenom det”.

Men ”vi” visade sig inte nödvändigtvis vara enbart de som ingår i arbetslaget. Även andra parter som handgripligen varit involverade på olycksplatsen kunde ingå i detta vi och räknas som ”arbetskompisar” som man delade ett ”grovt” och ”eget snack” med, till exempel ambulanspersonal och polis:

Ulf: Händer det något så samlas man, ofta med ambulansen och polisen och så. Man fikar och pratar. Och det är ju verkligen internt snack. Det är ingenting som folk utifrån ska höra. I synnerhet inte anhöriga. Men det är vårt sätt att skydda oss och behandla det snabbt. Och det fungerar väldigt bra.

Mathias: Vad menar du med att inte anhöriga skulle...

Ulf: Nej det är väl grovt snack. Det är vårt. Man kan prata slafsigheter om man säger. Det är sånt som inte ska höras. Men det är ett sätt att ta det själv också. För man måste få prata av sig på något sätt, och till sina arbetskompisar kan man säga det på sitt eget språk, så som man har upplevt det.

I relation till de svåra upplevelser som arbetet kunde innebära talade brandmännen om behovet av bakre regioner. Det var umgänget i bastun, fikarummet och det egna språket som gav dem trygghet och möjlighet att återhämta sig. De sfärerna gjorde att de kunde hantera de arbetsuppgifter de kunde ställas inför på olycksplatser, i de främre regionerna. Det som skilde dessa regioner åt verkade inte främst handla om räddningstjänsten som organisation utan vilka professionella som handgripligen varit engagerade ute på olycksplatser. I likhet med vad Göransson beskriver om brandmäns lärande var det de praktiska erfarenheterna som gjorde skillnad, snarare än formella regelverk (Göransson 2004, s. 200f). Endast de som delade de främre regionerna kunde också dela de bakre.

Personal inom räddningstjänsten med uppgift att stödja arbetslagen vid svåra upplevelser kunde i vissa avseenden räknas som utomstående som inkräktade på personalens bakre regioner, eftersom de inte varit med på plats. Henrik berättade att räddningstjänsten började arbeta mer professionellt med psykologiska aspekter av arbetet under 1990-talet. Det hade införts så kallade POSOM-grupper (Psykiskt Och Socialt OMhändertagande). Han tyckte att det var en bra utveckling, men berättade också att det kunde uppstå konflikter, när sådana grupper upplevdes inkräkta på personalens behov av att samla sig tillsammans med andra som själva varit med om samma upplevelser:

Henrik: Jag kommer inte ihåg om det var POSOM eller vad det var. Men det var en sådan här grupp. Då kom de ut och talade med oss efteråt när vi satt ute och åt i matsalen. Kom fram till bordet och frågade hur vi hade upplevt det. Och det kanske inte heller är helt rätt sätt. När du får lite lugn och ro, när du har varit ute och sett flera döda personer och ska komma in och ska sätta dig och äta, få i dig lite mat och sen gå ut och fortsätta. Att då få någon som kommer och sitter och undrar hur man upplevt det. Då var det precis som att man ville säga att gå in och titta själv hur ledsamt det ser ut.

De brandmän jag intervjuat förhöll sig på olika sätt till möjligheten att få professionell hjälp ”utifrån”. Torbjörn sade sig aldrig ha deltagit i de grupper som arbetsgivarna ordnade. Han förlitade sig istället på sina arbetskamrater och för honom var det en viktig skillnad mellan de olika formerna av samtal. För honom var den skämtsamma tonen arbetskamrater emellan en viktig ”skyddsmekanism”:

Vi har en grupp nu på senare år, debriefing kallas det. [...] Men jag har faktiskt aldrig varit på de samtalen. Jag har aldrig känt behovet av att prata med någon så, faktiskt. Det är klart att vissa bilder sitter kanske

kvar. Men jag tycker jag glömmer, det bara försvinner. Om man har varit med om något så kanske man tänker på det några dygn. Det kanske beror på hur man är i form själv också. Sen pratar vi lite på jobbet, sitter i köket och pratar om hur det var och så där. Hur det såg ut och hur det kom sig och allt sådant där. Så det blir lite snack runt omkring det. Och det är väl någon typ av bearbetning. Plus att man skojar ibland om vissa grejer också. Det låter väldigt rätt för någon som inte är med i vår jargong. Fast det är liksom inget skoj egentligen. Det är väl en sådan här skyddsmekanism tror jag, man flamsar bort det.

Att kunna skämta med sina arbetskamrater framstod för Torbjörn som något markant annorlunda än att föra samtal med folk ”utifrån”. Den som var ”med i vår jargong”, eller som hade samma insikt om jargongen som de, förväntades förstå att det var ett effektivt sätt att förhålla sig professionellt, att hålla yrkesmässig distans och inte bli för personligt engagerad. Att skämta på sätt som för utomstående kan te sig makabert gör det möjligt att, som McCarl och Myers skriver, normalisera dessa erfarenheter och skapa känslomässig distans (McCarl 1985, s. 199, Myers, s. 364).

I likhet med de privata och intimare tider och rum som beskrivs i föregående kapitel gjorde personalen distinktion mellan mer eller mindre privata sätt att samtala och bearbeta svåra upplevelser. De nära relationerna i lagen var en försäkran om att de kunde få stöd och bekräftelse av sina arbetskamrater som gått igenom samma eller liknande saker, menade de. Arbetskamraterna kunde hjälpa en att genom en skämtsam ton inta distans och att inte bli för personligt engagerad. De informella och interna sätten att umgås och interagera blev på så sätt särskilt viktiga även om det i utomståendes ögon kunde uppfattas som konstigt, eller som Torbjörn uttryckte det, som ”flams”.

Att skämtsamhet, eller så kallad galghumor, kan vara ett sätt att hantera svåra upplevelser har beskrivits i andra studier (Obrdlik 1942). Rose Laub Coser beskriver utifrån etnografiska studier på ett sjukhus hur humor fungerade som en form av ”safety-valve” (Coser 1959, s. 180). I studier av arbete inom industrin beskriver Donald Roy (1960), Willis (1991) och Collinson (1988) hur humor hjälpte arbetarna att hantera stress och frustration. Samtidigt finns, som Collinson påpekar, en viss risk att romantisera humorn som en lösning på problem (Collinson 1988, s. 184).

För de brandmän jag följt var det kanske inte så mycket fråga om att jargongen i sig var en säkerhetsventil. Snarare var jargongen viktig som uttryck för känslan av nära gemenskap i arbetslagen. Att kunna tala om saker på ”sitt eget språk” med sina arbetskamrater var enligt dem något markant annorlunda än att tala med ”utomstående”. I det perspektivet kunde det framstå som ett hot, eller som en brist, att behöva tala med utomstående. Den hjälp som

erbjöds ”utifrån” kunde, i likhet med vad Lysgaard beskriver, framstå som hot om infiltration (Lysgaard 1961, s. 164). Kontakter med utomstående accepterades under förutsättning att de inte förringade eller undergrävde de former av trygghet som de nära relationerna mellan arbetskamrater erbjöd.

När jag frågade Pontus hur man hanterade upplevelser från svåra olyckor svarade han direkt kort och gott:

Pontus: Jargongen. Den gör mycket. Om vi hade haft något stabilt [arbete på en svår olycka] innan du hade kommit hit så hade du nog reagerat lite på hur man talar om det här. Det kan låta rätt bisarrt för någon som kommer utifrån, tror jag. Nu är inte vårt lag så, men det finns andra lag. För att släppa på trycket så häver man ur sig något sådant där då. Men det är ingenting man häver ur sig utanför väggarna utan det är ju med dem man jobbat med på olyckan. Men det är nog en stor ventil, just jargongen.

Jargongen föreföll vara betydelsefull för brandmännen som en form av säkerhetsventil. Men den hade inte i sig en förlösande effekt, menar jag. Att jargongen fick sådan status hade snarare att göra med att den stärkte deras känsla av nära relationer och samhörighet. När jargongen beskrevs som en form av säkerhetsventil var det i bemärkelsen av en intim samvaro mellan de män som arbetade praktiskt ute på olycksplatser. Jargongen var därför en central meningsskapande praktik som upprätthöll homosocialitet inte bara mellan män, utan mellan dem som utförde handgripligt arbete ute på olycksplatser.

När jargongen fick status som en säkerhetsventil för dem som handgripligen arbetat på olycksplatser kunde samhörigheten mellan brandmän vidgas till att inkludera andra professioner. Men det skedde på bekostnad av samhörigheten med andra personalgrupper inom räddningstjänsten. De män jag mött talade om en stark vilja att lösa det ”själva” och inte behöva hjälp ”utifrån”. Men med ambulans och polis kunde man häva ur sig saker ”innanför väggarna”, väggar som samtidigt stängde ute andra inom räddningstjänsten.

Problem med jämställdhet

Studier av brandmannayrket har beskrivit hur de gemenskaper som upprättades genom att värna en tuff jargong är förbehållna män (Archer 1999, s. 100, Baigent 2001, s. 82f, Chetkovich 1997, s. 62). Merparten av dessa studier framhåller att det dessutom är fråga om vissa män, exempelvis heterosexuella

män (Ward & Winstanley 2005, s. 456f, Ward 2008, s. 112), vita män (McCarl 1985, s. 102, McWilliams 2007, s. 114), män ur arbetarklass (Baigent 2001, s. 82f) eller män uppväxta på landet (Desmond 2006, s. 409, 2007, s. 99). Som tidigare nämnts menar Wright att lesbiska brandmän, i högre grad än heterosexuella kvinnor i yrket, kunde få sin tillhörighet bekräftad genom en skämtsamt hotfull jargong, kanske tack vare stereotypa föreställningar om att lesbiska kvinnor skulle vara manhaftiga (Wright 2008, s. 111, se även Chetkovich 1997, s. 79, Ward & Winstanley 2006, s. 202).

Studier som dessa pekar på att den råa men hjärtliga jargongen är central för att ingjuta en känsla av tillhörighet, men att det är en tillhörighet som vilar på normer om att en brandman idealt sett är en vit, heterosexuell arbetarklassman. Som jag nämnt var sådana normer framträdande också i relationer mellan de brandmän jag följt. Deras arbetslag var homogena. De brandmän jag mötte var alla vita och etniskt svenska män. I de fall då de positionerade sig ifråga om klass eller sexualitet var det som arbetare och heterosexuella. Men även om deras arbetslag i dessa bemärkelser var homogena kunde de kritisera jargongen som en alltför intern och exkluderande praktik. Just jargongen var en aspekt av deras arbetsmiljö som de själva kunde markera distans till och kritisera när den sågs som uttryck för något manligt ideal, eller vad jag ovan beskrivit som en form av hegemonisk brandmannamaskulinitet.

I flera av intervjuerna fördes jargongen på tal när de förklarade varför de välkomnade fler kvinnor i yrket. De intervjuade menade att med kvinnor som arbetskamrater skulle det bli ett annat sätt att umgås och en annan form av gemenskap. Medan till exempel Pontus ville bevara en homosocial samvaro, där män kunde ”slänga käft” med varandra, hävdade andra att det var ett problem att arbetslagen enbart bestod av män och därför präglades av en viss jargong. Ulf menade att det sätt man umgicks på män emellan kanske inte var så professionellt. Med könsblandade arbetslag kunde de få bättre ”disciplin” och ”lite naturligt hyfs”:

Det här gubbväldet behöver luckras upp liksom. För vi blir kärringar vi också när vi blir för många gubbar, om man använder det som ett uttryck eller skällsord då. [...] Det kanske blir lite bättre hyfs på oss också. Man får tänka sig för lite grann kanske. Utan att ha fördomar. Man kan säga samma sak till en kille som till en tjej, men det gör man ju egentligen inte. Man kanske får hålla in lite av det grova snacket. Och det kanske bara är nyttigt att få lite disciplin på det. Annars går man här och pratar hur som helst och så kommer man ut i samhället och pratar likadant och det är nog inte bra. Att man får lite naturligt hyfs här också.

Flera av de intervjuade tog upp jargongen när jag ställde frågor om jämställdhet och brandmannayrket som ett mansdominerat yrke. Genom att framställa det som om jargongen bara skulle vara möjlig i relationer mellan män blev det tydligt vad som skilde en könsblandad arbetsplats från en samkönad. Stig menade exempelvis att ”det är ju en jädra manlig värld, man går här och pratar sitt språk” och att om kvinnor anställdes så skulle ”den där grabbigheten och manligheten som ofta blir kanske bli lite mer dämpad”. Torbjörn menade att ”det blir en viss jargong om det bara är killar” och kvinnor i arbetslaget skulle innebära att ”man får tänka sig för vad man säger”.

Hur ”grabbighet” och ”en jädra manlig värld” kunde ta sig uttryck illustrerades även under observationerna. Vid ett tillfälle berättade en av brandmännen för mig och de andra hur en av ”gubbarna” fått syn på en räddningsdocka som låg på golvet i stationshallen. Han hade kastat sig över den och ”började jucka”. Som jag uppfattade beskrivningen var det hela gjort på skämt. Men det som gjorde historien värd att återberätta var att den juckande brandmannen blivit sedd av en kvinna som arbetade på stationen, ”så det blev ju rätt pinsamt”.

Att tala om en speciell jargong mellan ”killar” eller ”gubbar” gjorde det begripligt att så få kvinnor arbetade i yrket. Det konkretiserade också vad som skulle kunna bli annorlunda om kvinnor började arbeta som brandmän på stationen. Mina frågor om jämställdhet och varför så få kvinnor arbetade i yrket uppmuntrade de intervjuade att befästa föreställningar om att män har särskilda sätt att umgås med varandra. När de antog att de skulle behöva ”tänka” mer på vad de sa eller få ”naturligt hyfs” om de arbetade med kvinnor, framstod det som om de därmed också skulle förlora den form av gemenskap, som de i andra sammanhang betonade så starkt: de egna sfärerna där de var för sig själva och kunde bete sig lite som de ville. Det framstod som att de skulle förlora de bakre regionerna som gemenskapen med andra män garanterade. Kanske var det detta Bengt i föregående kapitel avsåg när han menade att han inte visste hur det skulle gå med det familjelika livet om ”damer” skulle börja arbeta på laget.

När brandmännen i intervjuerna funderade över hur det skulle vara att få fler kvinnor i yrket, verkade tanken på jämställdhet stärka, snarare än undergräva, tanken om att en man kanske kan umgås med kvinnor men egentligen bör känna sig mer tillfreds i gemenskap med andra män (se även Kiesling 2005, s. 710, Sedgwick 1985, s. 45). När de jämförde hur könsblandade arbetslag skulle skilja sig från samkönade så föreföll det otänkbart att en kvinna, eller mer precist en feminin kvinna för att påminna om Wrights (2008) poäng, skulle röra sig med en liknande jargong. Genom att betona att en rå men hjärtlig ton hörde hemma i homosociala relationer mellan män, framstod

jargongen som ett tydligt exempel på vad som skulle gå förlorat som följd av en ökad andel kvinnor i yrket.

Men att jämföra hur de berättade om relationerna till sina faktiska arbetskamrater i lagen, som alla var män, med hur de svarade på en mer hypotetisk fråga om hur relationerna skulle förändras om kvinnor anställdes på stationen är inte oproblematiskt. När jag ställde frågor om jämställdhet verkade det uppmuntra till en snävare definition av jargongen och jargongens betydelse. Från att ha framstått som något högst väsentligt för känslan av samhörighet, reducerades jargongen till plumpa kommentarer. Det var fråga om ”grabbighet” och ”grovt snack” och jargongen framstod därmed som ett ansträngt, snarare än avspänt, sätt att umgås. I detta sammanhang kunde de hävda att jargongen var en avart, något som behövde avlägsnas för att inte undergräva yrkets goda anseende. Därmed verkade det som om mina frågor om jämställdhet uppmuntrade till en mer distanserad hållning och att samtalen inte längre handlade om de former av gemenskap som hade betydelse för deras känsla av yrkesstolthet och yrkeskunnande. De mer nyanserade betydelserna av jargongen som uttryck för samhörighet och intimare zoner var enbart möjliga när de beskrev sina relationer till faktiska arbetskamrater och när det togs för givet att det enbart var fråga om män.

Medan det kan ligga nära till hands att lyfta fram verbala dueller och strävan att inte visa sig sårbar som uttryck för hegemonisk maskulinitet, så som tidigare forskning gjort, menar jag att likväl möjligheten att inta distans till och föra fram kritik av sådana ideal blir centralt för hur män återskapas som norm. Brandmännen jag följt distanserade sig från och kritiserade vad som kan föras fram som en hegemonisk brandmannamaskulinitet utan att för den skull utmana män som norm.

Hotad konsensus

Som nämnts ovan beskrev brandmännen att det fanns tillfällen då de behövde tänka på att den brutalt skämtsamma jargongen kunde missuppfattas av andra, det vill säga av kvinnor överlag eller av män utifrån. Jargongen kan ses som en form av meningsskapande praktik som inkluderar och exkluderar, det vill säga som upprätthåller distinktioner mellan dem som hörde hemma i arbetslagen och dem som inte gjorde det. Men det verkade också finnas tillfällen då personer kunde misstolka och ta åt sig fastän de räknades in i gemenskapen. Det sågs då inte som uttryck för en personlig egenskap, vilket det gjorde i relation till kvinnor och män som inte kunde ”ta skit”, utan som

symptom på att villkoren förändrats och att tilliten mellan arbetskamraterna därför inte var lika given.

När jag intervjuade Conny berättade han att det några år tidigare hade varit tal om uppsägningar av brandmän på stationen. När arbetskamraterna försökte skämta med varandra om det, kom det snarare att blotta osäkerheten än att överbrygga den:

Conny: En kille sa till en annan kille, som skulle åka till brandskolan och läsa, att ”det är väl ingen idé att du åker dit för du ska ändå sluta”. Och det är klart att det var att slå en slägga på stortån på honom. Han tog väldigt illa vid sig. Och han sa det att det var ju inget illa ment. Men där trampade han på en öm punkt. Och det är klart att händer det sådana saker så får man rätta till det.

Mathias: Men det var meningen som ett skämt eller?

Conny: Ja, ja, ja. Det var ju inget, utan att det var liksom bara något som flög ur honom då i debattens hetta. Och då märker man direkt att ”här är en kille som tar vid sig vid sådant här”. Och då får man lägga av med det eller prata med honom och förklara hur det fungerar. Det är bara så.

När omständigheterna var osäkra var det inte lika givet att det raa framstod som hjärtligt. Under de omständigheterna var man tvungen att förklara och ursäktat det som annars på ett självklart sätt skulle framgått som skämtsamt. I den meningen hade den raa men hjärtliga jargongen en funktion av att bekräfta om relationerna var jämbördiga och trygga. Den raa men hjärtliga jargongen fordrade, som Conny tydliggjorde, att man inte skulle behöva ”förklara hur det fungerar”. Att lära sig jargongen och att bli en arbetskamrat framstod, som jag tidigare varit inne på, som i stort sett samma sak.

I kontakten med räddningsmännen, där den raa men hjärtliga jargongen var som mest utpräglad, var det tydligt hur personalen kunde gå ganska långt innan de kände sig tvingade att tydligt förklara hur det skämtsamt brutala bemötandet skulle förstås. Vid ett tillfälle höll laget en rökdykningsövning. Brandmännen, räddningsmännen och jag skulle parvis söka upp och släpa ut två dockor i fullkroppsmo­dell från en rökfylld övningsbyggnad. Men eftersom man haft problem med att få upp en tillräckligt hög temperatur där inne, skulle var och en dessutom såga av en cirka två decimeter tjock stock för att få högre kroppstemperatur. De två räddningsmännen fick problem med det momentet. Vi som stod utanför hörde att de höll på att såga, men det tog tid.

Två av brandmännen gick in till slut för att se efter vad de hade för sig och snart kom en av räddningsmännen ut. Han slet av sig masken och verkade väldigt arg och utmattad. En av brandmännen följde honom hack i häl och

tjatade med ett retsamt tonfall: ”Vart har du träbiten då? Va? Hörru, vart är den?”. Räddningsmannen svarade inte. Senare kom så den andra räddningsmannen ut med den andre brandmannen efter sig. Den senare började tjata i samma retsamma tonfall som den förste brandmannen: ”Ja, vart är biten? Är du arg eller? Är du det? Är du det? Nej, är du arg? Är du det? Är du arg?”. Till slut kunde inte räddningsmannen hålla sig längre. Han skrek upprört ”Den ligger i skogen någonstans åt helvete åt det hållet!” och pekade ut i skogen. ”Ja”, svarade en av brandmännen, ”jag kan tänka mig att du skickade iväg den en bra bit in i skogen”, medan den andre brandmannen gick bort för att leta upp den.

Räddningsmännen lade av sig luftpaketen och satte sig för att pusta ut. Jag frågade dem vad som hänt och de berättade att den ene av dem blivit tvungen att såga av stocken på snedden, vilket tog längre tid och betydligt mer kraft. Brandmannen som tidigare hetsat dem i en retsam ton lyssnade på vad de sa och sa till slut i en mildare ton: ”Ja, men du får ju inte bli så arg, då går det inte, vet du väl. Du måste låta sågen göra jobbet”. När den andre brandmannen letat upp den snett avsågade stumpen i skogen kom han triumferande tillbaka med den. ”Vad fan”, sa han till räddningsmannen, ”du tog ju i så du kunde kräkas där på slutet när du var så förbannad. Det var inte konstigt att det blev så här fel”.

Hetsandet av räddningsmännen är ytterligare ett exempel på hur den ordinarie personalen tog fasta på deras tillkortakommanden. Men vid detta tillfälle tappade den ene av räddningsmännen modet och sade ifrån. Det verkade inte som om han i det sammanhanget var i stånd att uppfatta det ”hjärtliga”. De båda brandmännen som hetsade på fick förklara att anledningen till att de retsamt hetsade honom var för att han skulle lära sig vikten av att behålla sitt lugn och inte tappa kontrollen. En dryg månad senare visade det sig att personalen i laget hade sparat stumpen i hemlighet. De använde den som fot till en miniatyrflaggstång, som de gav i avskedspresent till räddningsmannen. På foten hade personalen satt en egenhändigt graverad mässingsskylt med texten ”Jag kom, jag såg, jag sågade”.

Den brutalt skämtsamma jargongens funktion som en inkluderande praktik blev särskilt tydlig i brandmännens kontakt med de båda räddningsmännen. Bemötandet av dem visade hur skämtsamhet, som Tom Burns uttrycker det, blir en form av ”short cut to consensus” (Burns 1953, s. 657). Som värnpliktiga hade de en tydlig position i relation till personalen, den av att vara novis. Att förstå att påpekandena av deras tillkortakommanden var skämtsamma var ett uttryck för detta. Som jag tidigare nämnt beskrev de det som förutsättningen för sin känsla av inkludering.

När jag vistades på stationen föreföll det som om den konsensus som kunde uppnås mellan den ordinarie personalen och räddningsmännen var svårare att åstadkomma i förhållande till SMO-eleven. Eftersom denne hade en längre formell utbildning än den anställda personalen var det inte lika givet att han skulle finna sig i en position som novis. I förhållande till honom kunde dock personalen mer eller mindre skämtsamt markera att den kunskap som SMO-utbildningen gav vägde ganska lätt i sammanhanget. Vid ett tillfälle då en av brandmännen i laget höll på att klä på sig kommenterade SMO-eleven personalens ställ. SMO-eleven förklarade att de hade haft andra typer av larmställ, när de övade på skolan. De var så bra, sa han, för de var utrustade med en livrem som de kunde säkra med livlina. Den typen av larmställ som brandmannen höll på att ta på sig krävde istället att man tog på sig en separat livrem utöver det vanliga stället. Brandmannens respons på den informationen var att titta på honom med tom blick och låtsas se oförstående ut. Sen skakade han på huvudet och gick iväg. Som detta exempel visar var det inte alltid så tydligt vad som var det hjärtliga, samtidigt som SMO-eleven verkade förväntas ta det som en del av en skämtsam jargong.

Dylika bemötanden upprepade sig vid olika tillfällen när SMO-eleven kom med förslag på lösningar utifrån vad han lärt sig på utbildningen. Även om det oftast var i en skämtsam ton, så understryker detta att det var osäkert hur SMO-eleven skulle kunna upprätta en relation med personalen, där de kunde utbyta idéer och tankar om arbetet. Medan det skämtsamma bemötandet av räddningsmännen skapade konsensus kring att det var fråga om relationer mellan seniora och noviser var innebörden en annan i förhållande till SMO-eleven. Här var skämten i högre grad ett uttryck för konsensus om att det fanns konkurrerande uppfattningar om vad slags kunskap och kompetens som arbetet krävde.

Skämtsamt förlöjligande kommentarer om tron på formell utbildning kunde också fällas mellan de ordinarie brandmännen. Vid ett tillfälle pratade jag med en brandman, medan han monterade andningsmasker som han tvättat. Det var en uppgift han hade särskilt ansvar för eftersom han hade särskild utbildning för det. Medan vi stod där kom en annan av brandmännen in. Han började fingerfärdigt plocka ihop en andningsmask samtidigt som han demonstrativt ställde frågor om hur han skulle göra, ”jag har ju inte utbildning så jag vet ju inte”. Uppenbarligen hade han lång erfarenhet av att göra det arbetet, men inte samma formella rätt att utföra det sedan det införts krav på utbildning för det.

Som jag tidigare varit inne på föreföll förmännen och brandmästarna i brandmännens arbetslag inte vara uteslutna ur kollektivet i samma avseende som förmännen i Lysgaards studie (Lysgaard 1961, s. 65). Så länge de arbe-

tade i laget och delade lagets dygnsrytmer föreföll deras tillhörighet vara garanterad. Men det hände att de fick bemöta gliringar som snarare markerade skillnad än samhörighet med brandmännen. På de stationer jag besökt fick jag låna begagnade ställ av brandmännen. När brandmästaren på ett av arbetslagen skulle leta upp ett ställ åt mig, bad han en av brandmännen om hjälp. Brandmannen svarade i skämtsamt ton att jag väl kunde ta något av befälens ställ istället. Brandmästarnas ställ skilde sig från brandmännens, de hade en annan färg på hjälmen och befälstiteln framgick med stora bokstäver på både jacka och hjälm. Brandmännens ställ var mer anonyma. Jag lade först inte någon vikt vid kommentaren, mer än att det ju var ett skämt om att jag självklart inte kunde ha ställ på mig som kunde få folk att tro att jag var ett befäl. När jag senare var med på en uttryckning på en trafikolycka blev det påtagligt att det var lika absurt att jag skulle bli tagen för brandman. Kommentaren om ställen sades skämtsamt men var samtidigt en syrlig kommentar om att befälet antog att det inte var lika noga vem som togs för brandman som vem som togs för befäl på en olycksplats.

Befälen kunde också få pikar som i en skämtsamt ton betonade att brandmännen i arbetslagen var misstänksamma inför motiven att vidareutbilda sig eller aspirera på högre positioner inom organisationen. Brandmännen kunde markera att de som vidareutbildat sig därmed inte längre arbetade lika handgripligt ute på olycksplatser. De gjorde inte längre ”riktigt jobb” och kunde i den andan positioneras som ”andra”. När brandmännen efter en rökdykningsövning packade i ordning luftpaketen frågade en av dem retoriskt brandmästaren: ”Saknar du inte detta, va?”. Han syftade på att man som brandmästare inte längre rökdykte utan istället ledde arbetet utifrån via radiotrafik. Vid ett annat tillfälle gjorde en av brandmännen klart för en nyanländ räddningsman att det var skillnad mellan brandmän och deras befäl. ”Ja, det viktigaste, det är detta” sa han uppförande till räddningsmannen och pekade på förmannen som stod bredvid, ”han där, han är förman så han är inget att bry sig om. Och likadant med brandmästarna, dem ska man inte lyssna på heller. Du vet, det är så här, vi klarar oss utan dem, men de klarar sig inte utan oss”.

När jag vistades på stationen och även när jag intervjuade brandmännen blev det tydligt att skämtsamma kommentarer som dessa markerade att det var skillnad mellan dem som ”gjorde jobbet” och dem som bestämde. Det brutalt skämtsamma bemötandet visade på en meningsskapande praktik som differentierade även mellan dem som delade dygnsarbete och rörelser mellan station och världen utanför. Räddningsmännen hade att finna sig i rollen som novis gentemot de ”riktiga” brandmännen. SMO-eleven fick finna sig i att positioneras som någon vars kunskap inte givet erkändes som intressant av ”riktiga” brandmän. Befälen, slutligen, fick finna sig i brandmännens fram-

ställningar om att de kunde klara sig själva utan dem. För att inte framstå som någon som misstolkade, utan kunde se det hjärtliga i det råa, förutsattes att de också fann sig i att positioneras som annorlunda i relation till brandmännen.

Vi på golvet

Jag menar att den jargong som kallades rå men hjärtlig stärker homosocialitet mellan männen. Den beskrevs av brandmännen som ett uttryck för att relationerna i arbetslagen var förtroliga och nära, eftersom där enbart var män. Att släppa in kvinnor i de gemenskaper som dessa män var vana vid uppfattades som en förändring som skulle medföra att gemenskapen blev en annan. Med kvinnor i arbetslaget skulle det inte vara lika möjligt att uttrycka sig på sitt eget språk utan de skulle då, befarade de, behöva tänka på vad de sa.

Att jargongen bidrog till att upprätthålla en manlig homosocialitet blir än tydligare när man ser brandmännens sätt att tala om jargongen som uttryck för en arbetargemenskap, en klassgemenskap. Som nämnts ovan värnade brandmännen om nära relationer mellan män som förstod att detta var ett fysiskt påfrestande kroppsarbete som krävde praktiskt handlag och erfarenhet snarare än teoretiska kunskaper. Att ha förmåga att ”slänga käft” framstod i viss mån som en form av klassidentifikation, i likhet med hur exempelvis Willis (1991) och Collinson (1988, 1992) beskriver det. I denna mening kunde det också ske glidningar som tycktes förringa relevansen av kön. Men jargongens betydelse som klassmarkör hindrar inte att den har relevans för manlig homosocialitet, då identifikation som arbetare är knuten till maskulinitet (Cockburn 1991a, s. 205f, Skeggs 2000, s. 120).

När jag intervjuade Conny knöt han indirekt jargongen till att vara ”på golvet”. Enligt honom kunde man inte förvänta sig att personer högre upp i hierarkin kunde ”kasta skit”. Men det fanns personer högre upp som själva varit ”på golvet” och därför var införstådda med den speciella jargongen. Genom att ”kasta skit” med sådana personer kunde de få en känsla av att relationerna var nära, trots att dessa rört sig bort från den gemenskap där den formen av umgänge egentligen hörde hemma:

Conny: Vi har egna led. Att man har börjat här nere och gått uppför. Och det fungerar jäkligt bra. För de kan jargongen också då. Så det möter ju inget hinder. Utan man kan kasta skit på dem och de kan kasta tillbaka.

Mathias: Men mot ledningen och så, hur möts...

Conny: Nej, vi är ändå så tajta genom att vi umgås med ledningen. Det är skillnad mot [en station i en större stad]. Där umgås ju inte ledningen

med brandmännen. Utan brandmännen är på golvet och så sitter de där uppe och tittar på dem ungefär. Nej, vi dricker kaffe, vi äter frukost och vi äter middag ihop. Och det är väldigt bra att det är så. Då är hela kåren tajt egentligen. Jag menar, vi kastar ju skit på [stations/personalchefen] och han ger tillbaka. Här kanske man är lite, lite försiktigare. Men det kommer gliringar till honom också. Och han ger tillbaka. [En annan chef] har ju varit en vanlig brandman från början också. Och det var ett monster alltså som jobbade inom räddningstjänsten. Ja, han var totalt helt tokig ibland alltså. [...] När jag jobbade som vikarie, att inte de slog ihjäl mig där nere. Han och en kille till jobbade ihop. De kunde komma in klockan ett på natten på mitt rum och ta tag i fotändan på sängen och ställa den precis rätt upp mot väggen när jag låg i den [skratt]. De tog inte hänsyn till någonting.

Så som Conny framställde det var jargongen en form av umgänge som gjorde det möjligt att överbygga formella gränser och hierarkier. Genom att ”kasta skit” var det möjligt att betona att vissa av ens överordnade också arbetat som ”vanlig brandman” och därför i viss mån fortfarande var det. Det kan jämföras med hur jag tidigare beskrev att Stig betonade att brandmän och befäl som följde arbetslagens dygnsrytmer ”pratar med varandra precis som om alla är lika, har lika utbildning och är exakt likadana”. Att ”kasta skit” föreföll vara ett kraftfullt verktyg för att upprätthålla konsensus mellan dem som var eller varit arbetare och överbygga de ”väggar” som i andra sammanhang lyftes fram som ofrånkomliga.

Som jag tidigare tagit upp sågs jargongen som något som band samman miljön i arbetslagen med den gemenskap och samvaro som man förväntades ha erfarenheter av inom hockey, handboll eller fotboll. Men jargongen knöts också till andra mansdominerade arbetaryrken. Pontus menade att det fanns en liknande jargong inom militären och där han arbetat på parkförvaltningen. Ulf kunde tala om att de hade en liknande jargong inom polis och ambulans. Kent knöt det till sina erfarenheter av att arbeta på byggen. Han befarade att det skulle bli svårt att bevara rådande jargong om kvinnor anställdes på stationen, men motsatte sig samtidigt en beskrivning av jargongen som särskilt manlig. Snarare verkade han mena att jargongen utmärkte arbetsplatser som är starkt enkönade, det vill säga som uttryck för homosocialitet:

Kent: Har du varit på en kvinnlig arbetsplats och hört?

Mathias: Nej, men jag har hört andra...

Kent: De pratar fan i mig värre än vad gubbar gör alltså. Så det är ju inget. Men jag tror, om det kommer in en karl där på ett ställe som det bara jobbar tjejer så blir det annat också. Det bara är så. Tror jag. Och

många gånger kan det vara positivt. Jag skulle tycka det var trevligt. För det märkte jag själv när jag började på kommunen. När man har gått på ett bygge blir man ju, inte asocial, men man blir inte en social människa egentligen. Utan du bara gör det. Du bygger ditt hus, från början till slut, du åker hem. Och det är ju samma, det är också ett jädra tjöt på gubbarna där. Men att komma in, som när jag började på kommunen då, på socialförvaltningen och alla förvaltningar där, det går inte att gå och köra den stilen där. Då undrar de ”Vad fan är du för en jävla konstig människa? Var kommer du ifrån?” Utan där fick man hälsa och vara trevlig och säga ”Goddag, hej! Nu ska vi hjälpas åt. Nu kommer jag för att hjälpa dig”. Det blir en helt annan grej. Vi kom jättebra överens till slut. Från början var det två olika världar som möttes.

Kent värjde sig mot att jargongen skulle vara något som hade med manlighet att göra. Snarare hade det att göra med huruvida det var fråga om könsblandade arbetsplatser eller inte. Han menade att i enkönade miljöer utvecklas ett intensivt sätt att umgås, ett ”jädra tjöt”, som inte är gångbart i könsblandade miljöer. Men att det för Kent var fråga om två olika världar, där han i den ena riskerade att framstå som en ”jävla konstig människa”, var samtidigt kopplat till klass. Det ”jädra tjötet” på bygget var ju inte asocialt i brandmannasammanhanget, snarare tvärtom. Det som gjorde det asocialt var att det inte var gångbart i andra miljöer, där det var viktigare att ”hälsa och vara trevlig”. Förvaltningarna på kommunen framstod som en mer tjänstemannamässig arbetsplats som hade andra uppförandekoder.

Sättet att tala om skillnader mellan sociala och asociala människor har likheter med vad Skeggs i sin studie av en grupp arbetarklasskvinnor beskriver i termer av respektabilitet. Respektabilitet menar hon är ”ett av de mest utmärkande tecknen på klasstillhörighet” liksom ”en av de viktigaste mekanismerna för att göra vissa grupper till ‘de andra’ och patologisera dem” (Skeggs 2000, s. 9). Hon lyfter fram att klasskillnad uttrycks som skillnader mellan vem som kan och inte kan göra anspråk på respektabilitet. Med anknytning till Skeggs kan den sociala förmåga som Kent menade utvecklas i könsblandade sammanhang framstå som mer respektabel. Ulfs tal om ”bättre hyfs” kan tolkas på ett liknande sätt. Att anställa kvinnor som brandmän framstår i det perspektivet som ett sätt att också göra brandmän mer respektabla (se även Ericson 2010).

Enligt Kent och Ulf var det önskvärt med kvinnor i arbetslagen, eftersom det kunde tvinga männen att utveckla andra sociala förmågor. Men underförstått förutsatte det att de kvinnor som anställdes inte sökte samma former av gemenskap som män och inte bidrog till att upprätthålla den jargong som rådde mellan män, utan ställde krav på ”bättre hyfs”. Studier kring kvinnor i

yrket pekar på att sådana förväntningar kan begränsa kvinnors handlingsutrymme. Wright beskriver exempelvis, som tidigare nämnts, hur kvinnor som föll in i rådande jargong lättare kunde etablera nära relationer till sina manliga arbetskamrater, men att de därmed också fick finna sig i att betraktas som lesbiska och/eller manhaftiga kvinnor. De kvinnor som identifierades som heterosexuella och/eller som eftersträvade en feminin framtoning hade betydligt svårare att få sin tillhörighet bekräftad genom en grov jargong (Wright 2008, s. 111).

Den råa men hjärtliga jargongen menar jag inte symboliserade maskulinitet i sig eller att vara arbetare i sig. Istället gavs dessa positioner, klass och kön, innebörd i relation till vartannat. Jargongen knöts inte till homosocial gemenskap i allmänhet eller till arbetarmiljöer i allmänhet, utan framstod som mest normalt i enkönade arbetarklassmiljöer. Sådan jargong kunde komma till uttryck även i andra sammanhang, men det var undantag. Conny kunde ju berätta om chefer som kunde ”kasta skit”, men att det då var uttryck för att de tidigare varit på golvet. Kent kunde prata om att det var samma jargong på arbetsplatser där det enbart var kvinnor och att sådan jargong alltså inte nödvändigtvis var något som hörde män till.

Kvinnor på arbetslaget kunde i det perspektivet vara inte bara ett hot mot maskulinitet utan också mot positionen som arbetare. De brandmän jag intervjuat verkade föreställa sig att kvinnor som sökte sig till yrket var annorlunda inte bara ifråga om kön, utan även ifråga om klass. När jag intervjuade Pontus drogs det till sin spets. Han sa sig vara tveksam till motiven till att det skulle behövas fler kvinnor som brandmän. När han försökte förklara hur han tänkte kom han till slut till en punkt där han inte höll med sig själv. ”Nej”, utbrast han, ”nu låter jag som en jävla antifeminist!”. Han betonade att det fanns ”tjejer man kan slänga käft med också”, men det var inte de personerna som han uppfattade skulle rekryteras för att uppnå ökad jämställdhet. Istället befarade han att det var fråga om att rekrytera en ”nippe-tippa”:

Pontus: Jag vet tjejer man kan slänga käft med också. Men det hade nog på något sätt blivit lite annat, tror jag. Om det är någon som passar direkt så hade det ju gått snabbare att komma tillbaka till någorlunda samma [sätt att umgås]. Men kommer det en nippe-tippa som...

Mathias: En nippe-tippa?

Pontus: Ja, en liten fin tös, som klarar alla testerna och är jättebra och så där. Då kanske det hade blivit lite svårare att få ett fungerande lag, tror jag. Just det här att det ska passa för henne. Och sen är det ju ett rätt så testosteronstint gäng som är här uppe (skratt). Det är bara så. Så det får vara en som verkligen kan bita ifrån och köpa att det är som det är. För som sagt, det hade ju varit tråkigt om man inte hade haft det här tjötet.

Pontus underströk med termen ”nippe-tippa” att han menade att det var skillnad mellan olika former av kvinnor. En ”nippe-tippa” stod för ett kvinnoideal som en kvinna skulle ha svårt att leva upp till som brandman. Men en kvinna som slängde käft skulle inte uppleva hinder som brandman. Genom att göra skillnad mellan olika kvinnor kunde Pontus framhålla att han inte vände sig mot jämställdhet överlag, utan att det tycktes föra med sig vissa ideal kring hur män och kvinnor ska vara. Han var kritisk till jämställdhet, om det påbjöd könsideal som han själv, hans arbetskamrater och en del av hans kvinnliga bekanta inte identifierade sig med. Han tycktes efterfråga en syn på jämställdhet, som inte utgick från att fler kvinnor i yrket skulle ge män bättre ”hyfs”, så som Ulf uttryckte det.

Men Pontus resonemang kan också ses som ett uttryck för vad Cockburn benämner ”male hegemony”, det vill säga att kvinnors rätt till inflytande underordnas mäns krav på att motstå överordnades krav på förändring (Cockburn 1991a, s. 205f). För Pontus var inte jämställdhet något problem, så länge det inte ifrågasatte den gemenskap som jargongen var en del av. Även om han, till skillnad från Ulf och Kent, försvarade en ”orespektabel” jargong, så har resonemangen beröringspunkter i det att kvinnor framstod som representanter för något annorlunda, inte bara ifråga om kön utan också vad gäller klass. För att uppnå jämställdhet skulle de förbereda sig på att arbeta med vissa kvinnor som förutsattes ställa krav på ett trevligare och mer ”socialt” bemötande, även om de menade att detta att ”slänga käft” inte var utmärkande endast för män. Genom att förutsätta att kvinnor skulle ställa sådana krav kunde jämställdhet framstå hota intern jargong och försvåra de sätt man bekräftade konsensus mellan dem som befann sig ”på golvet”.

Avslutning

I detta kapitel har jag beskrivit vilka innebörder en rå men hjärtlig jargong hade för relationerna mellan de brandmän jag följt. Jag har beskrivit hur jargongen, i likhet med de gränser i tid och rum som jag tog upp i föregående kapitel, hade betydelse för brandmännens betoning av att relationerna dem emellan var särskilt nära. Att ”slänga käft”, ”ta skit” och ”gå nära inpå varandra hela tiden” menade brandmännen var ett sätt att umgås som gav dem en känsla av att höra hemma och få vara sig själva. Jargongen uttryckte en stark gemenskap och tydliga gränser mellan sammanhang, då personalen var för sig själv eller i närvaro av ”andra”, eller folk ”utifrån”. Denna gemenskap återupprättades gång på gång, genom att arbetskamrater utsatte varandra för ett rått bemötande som underförstått betydde det motsatta, alltså ett hjärtligt

erkännande av samhörighet och tillit. Det var först när förtroendet mellan arbetskamrater inte var givet som man kunde tvingas att i ord förklara vad som var det hjärtliga. Jargongen var ett sätt för var och en att bekräfta ett djupt förtroende för varandra, vilket var en viktig tillgång när de ställdes inför svåra uppdrag utanför stationens väggar. Liksom de privata rummen och tiderna kopplades jargongen på så sätt till uttryckningar, där det ”hände något”.

När jargongen sades ligga till grund för nära relationer aktualiserades frågor om kön och huruvida närheten brandmännen emellan förutsatte att där enbart var män. De intervjuade kunde anta att om kvinnor anställdes på deras arbetslag skulle jargongen bli mer dämpad och försiktig. Jargongen skilde män som grupp från kvinnor som grupp. Men jargongen var heller inte utmärkande för alla män, även inom gruppen män fanns olikheter. Med hänvisning till sin speciella jargong underströk brandmännen skillnaden mellan dem som arbetade handgripligen ute på olycksplatser och andra personalgrupper inom räddningstjänsten som var tjänstemän. De som inte arbetade handgripligen ute på olycksplatser hade inte tillträde till de bakre rummen och tiderna och de delade heller inte samma språk. De förväntades inte kunna ”ta” den humor som präglade relationerna mellan brandmän. Denna betydelse av jargongen underströks ytterligare när brandmännen beskrev att de tjänstemän som tidigare varit ”på golvet” ändå kunde ”ta” jargongen, trots att de rört sig mot andra positioner i organisationen. De som tidigare delat brandmännens bakre regioner hade fortfarande visst tillträde dit.

Vikten av att kunna ”ta skit” och ”kasta skit” för att känna tillhörighet i arbetslagen kan med utgångspunkt i Connells (2005) maskulinitetsteori ses som ett effektivt sätt att upprätthålla exkludering av andra typer av män liksom av kvinnor. Det är en av slutsatserna i Baigents studie av brandmän. Han menar att de verbala duellerna mellan män i detta yrke kan ses som maktstrider mellan män om vem som bäst kan mäta sig med ett maskulint ideal såsom att en man skall vara aggressiv, orädd och handlingskraftig (Baigent 2001, s. 33). Detta menar han är en konfiguration av maskulinitet där arbetarklassmaskulinitet uppbär hegemoni, det vill säga gör uteslutning av kvinnor och andra män legitim.

De brandmän jag följt kunde instämma i att en sådan typ av kritik var rimlig. Det kunde lätt bli lite för grabbigt när det bara var ”gubbar”, menade de. Men det var inte en sådan jargong i sig som de menade att de attraherades av. Det som de värdesatte var snarare en känsla av oförställdhet som sådan jargong kunde skapa. De antog att kvinnor kunde röra sig med en liknande jargong, när det bara var kvinnor, och intygade att jargongen mellan kvinnor till och med kunde vara ännu grövre än mellan män. En grov jargong var

enligt den logiken inte uttryck för maskulinitet utan för homosocialitet. Med kvinnor förväntades umgänget bli ett annat, inte för att det skulle vara specifikt manligt eller kvinnligt, utan för att sådana relationer helt enkelt ska vara olika på något sätt.

De brandmän jag mött värderade jargongen på olika sätt. Några ville bevara den grova jargong som kunde bli mellan män, medan andra menade att en ”grabbig” jargong var ett onödigt inslag som man likaväl kunde var utan. En tredje uppfattningen var att jargongen lätt kunde bli grov i homosociala relationer, oavsett om de det var män eller kvinnor, och att man inte skulle lägga någon större vikt vid det. Gemensamt för de olika uppfattningarna är att de bidrar till att upprätthålla den form av tabubeläggande av likhet mellan kvinnor och män som Rubin (1997) beskriver. Kvinnor och män förväntades vara annorlunda, även om det var oklart vad exakt skillnaden bestod i.

Med detta som bakgrund kan konstruktion av maskulinitet, såsom en strikt uppdelning mellan manligt och kvinnligt, upprätthållas inte bara genom försvar av en särskilt grov eller grabbig jargong mellan män. Maskulinitet konstrueras också som åtskillnad mellan å ena sidan de män som ägnar sig åt en grabbig jargong, å andra sidan de män som är medvetna om att det är lätt hänt att det mellan män blir en viss jargong men som har vett att lägga band på sig i vissa sammanhang. Det förra kan betraktas som ett mer traditionellt mansideal, det senare som uttryck för idealet om den ”nye mannen” (Hondagneu-Sotelo & Messner 1994, s. 215, Nordberg 2005, s. 62ff, Whitehead 2002, s. 154). Upprätthållandet av ett mer reflexivt mansideal snarare än ett traditionellt mansideal skulle eventuellt kunna vara ett annat sätt att legitimeras varför kvinnor exkluderas i detta yrke. Även då brandmännen motsatte sig en benämning av jargongen som särskilt manlig, så upprätthöll de skillnad genom att utgå från att män egentligen uppskattade jargongen, medan kvinnor som ville ”slänga käft” med män hörde till undantagen. En kvinna skulle, som en av dem uttryckte det, få ”köpa att det är som det är” och inte i likhet med män känna sig hemma.

I detta kapitel har jag tagit upp att den intima gemenskapen i arbetslagen inte formades av sig själv på grund av arbetsförhållandena, utan var något brandmännen också upprätthöll genom en viss jargong. Genom att skämta med varandra fick de bekräftelse på att relationerna var otvungna och tillitsfulla. Samtidigt var det möjligt att det uppstod missförstånd. Det fanns tillfällen då det hjärtliga i det råa inte gick fram, vilket de särskilt befarade skulle bli ett problem om det inte längre bara var män i laget. Att också män kunde ta illa vid sig accepterades till en viss gräns. Det sågs som tillfälliga missförstånd som kunde förklaras av yttre omständigheter, exempelvis hot om uppsägningar. Om det inte gick att finna några sådana förklaringar var alternati-

vet att sådana män kunde ”välja” att söka sig till andra yrken eller positioner. Därmed blev det också svårt att skilja mellan vad som hörde yrket till och vad som hörde kön till. Den brutalt skämtsamma jargongen framstod som en inkluderings och exkluderingsmekanism som upprätthöll särskilda idéer om både yrket och vem som hörde hemma där.

8

Manlighet och kompetens

I detta kapitel utgår jag från frågor om hur yrkets association till manlighet uppfattas och värderas av brandmännen jag följt. Associationen till manlighet kan sättas i samband med att arbetet bedöms som farligt och kräver muskelstyrka såväl som praktiskt handlag med tunga verktyg. Som tidigare nämnts har annan forskning kring brandmän lyft fram att förhållanden som dessa värderas högt av män i yrket. Baigent (2001) och Tracy och Scott (2006) menar exempelvis att brandmännen värdesätter de arbetsmoment som innebär spänning och risktagande och att de ses som en form av manlighetsprov.

I kapitlet undersöker jag om de brandmän jag följt på likartad sätt beskriver att sådana arbetsmoment gav dem utrymme att mäta sig mot mansideal. Jag tar upp material som stödjer sådana paralleller till tidigare studier, men lyfter också fram att jag fann att det var mer motstridigt än tidigare studier visar. Som jag visade i kapitel sex nyanserades entydiga hjältebilder när jag följde arbetslagen. I det andra empiriska kapitlet, kapitel sju, tog jag upp att brandmännen kunde motsätta sig beskrivningar av deras gemenskap som särskilt maskulin, trots att de värdesatte att det bara var män i lagen. I detta kapitel intresserar jag mig för brandmännens syn på omgivningens föreställningar om brandmän som särskilt maskulina och heroiska män. Vidare undersöks hur detta ställs i kontrast mot deras egna uppfattningar om vad som utgör en bra brandman och arbetskamrat.

Rökdykning och behov av mäns muskler

I rapporter från Statens Räddningsverk och JämO konstateras att det råder en utbredd misstro mot kvinnors förutsättningar att arbeta som brandmän inom räddningstjänsten (se kapitel två). Men då det saknas vetenskapliga belägg för att enbart män klarar av brandmäns arbete, och kraven dessutom varierar mellan olika räddningstjänster, går det inte att utesluta att föreställningen om

könsskillnader i sig varit ett centralt hinder för anställningen av kvinnor som brandmän (Andersson 1997b, s. 11, Gavhed m.fl. 1998, s. 1f, JämO 2003, s. 2, JämO 2007 s. 6). Enligt JämO innebar frågan om kvinnor som brandmän att: ”föreställningar om vad som är kvinnligt och manligt ställdes [...] på sin spets” (JämO 2007, s. 3).

Att tanken på kvinnor som brandmän var kontroversiell blev tydligt i den debatt om jämställdhet som fördes på några av branschtidningarnas debattsidor, vilket jag redovisat i en tidigare studie (Ericson 2004). Det verkar som om en man på ett självklart sätt kan göra anspråk på att vara en kompetent brandman, medan kvinnor i yrket antingen ses som avvikande kvinnor eller som avvikande brandmän. Ett återkommande argument för att anställa kvinnor har just varit att kvinnor ska tillföra något annorlunda och förändra såväl yrkesbeskrivningar som arbetet, exempelvis mer förebyggande arbete eller betona yrkets omsorgsinriktning (Ericson 2004, 2010, JämO 2007, s. 3).

De brandmän jag följt talade på liknande sätt om skillnader mellan kvinnors och mäns möjligheter att utföra brandmäns arbete. En del menade att könsskillnader ifråga om fysisk styrka är ofrånkomliga och att det därför är givet att kvinnor utestängs från yrket. Vid ett tillfälle under mina besök i arbetslagen uppmuntrade en av brandmännen mig att känna hur tunga väskorna med slang var. ”Ta en slangväska i var hand och gå runt här så får du känna, så är den där undersökningen gjord sen” sa han. Genom att känna slangväskornas tyngd skulle jag, enligt honom, få svar på mina frågor om varför det var ett så mansdominerat yrke.

Det arbetsmoment som framför andra anses definiera vad arbetet ställer för krav är rökdykning. Som tidigare nämnts är det enligt arbetarskyddsstyrelsen ”den farligaste arbetsuppgift vi tillåter i Sverige och också ett av de mest fysiskt krävande” (AFS 2007:7, s. 21). De minimikrav arbetarskyddsstyrelsen utformat är baserade på medicinska undersökningar av arbetsmomentet rökdykning och gäller nationellt för operativt arbete som brandman. Minimikraven anger att rökdykning är ett farligt och fysiskt krävande arbetsmoment och det är främst rökdykning som anges som förklaring till varför yrket är mansdominerat (Andersson 1997b, s. 7, Ericson 2004, s. 69, Gavhed m.fl. 1998, s. 1).

Att rökdykning är viktigt för hur brandmän identifierar sig med sitt yrke har beskrivits i andra studier. Chetkovich beskriver hur nya rekryter bedömdes utifrån hur de betedde sig vid rökdykning (Chetkovich 1997, s. 91) och McCarl talar om att rökdykning var attraktivt, eftersom det var där det hände något, ”where the action is” (McCarl 1985, s. 73). I Baigents (2001) studie får rökdykning en central betydelse för hur han menar att arbetet som brandman knyts till maskulinitet. Han beskriver hur de män han följt såg detta

arbetsmoment som en form av prövningar som gjorde det möjligt för dem att identifiera sig som speciella män, både gentemot kvinnor och mot andra män. Rökdykning beskrivs av Baigent som en form av mandomsprov. Han beskriver hur brandmännen bedömde varandras möjligheter att ta sig så nära eld-härden som möjligt och utmana de faror som arbetsmomentet innebar. Genom att rökdyka kunde de mäta sig med och återskapa befintliga stereotypa föreställningar om att brandmän är särskilt fysiskt starka män som tar risker för att rädda andras liv (Baigent 2001, s. 57). Att rökdykning och möjligheten att ta sig in i brinnande byggnader är centralt för att yrket kodas som maskulint är en poäng som också Tracy och Scott för fram (Tracy & Scott 2006, s. 25). Baigents poäng är att brandmän är angelägna om att återskapa dessa föreställningar om yrket, eftersom det förstärker deras autonomi i förhållande till överordnade och gör det möjligt att få stöd från allmänheten när det exempelvis uppstår hot om nedskärningar av brandpersonal. Han menar att det är värnandet om allmänhetens föreställningar om brandmän som särskilt maskulina män, som motiverar män i yrket att göra motstånd mot såväl säkrare arbetsmetoder som fler kvinnor i yrket (Baigent 2001, s. 128f).

Att rökdyka verkade ha en särskild betydelse även för brandmännen jag följt. De kunde tala om rökdykning som ett spänningsmoment och som en utmaning, eller som ett tydligt exempel på när ”någonting händer”, som diskuterades i kapitel sex. Betydelsen av rökdykning blev särskilt tydlig när de beskrev vad som skilde brandmän från andra personalgrupper. I likhet med vad McCarl och Baigent beskriver gjorde de skillnad mellan brandmän som rökdykte och andra, som arbetade på kontor under dagtid och vars arbete hade mer administrativ karaktär (McCarl 1985, s. 79, Baigent 2001, s. 8). Rökdykning gjorde också skillnad gentemot befälen i laget. Så här förklarade Stig sin syn på saken när jag frågade honom om han haft någon tanke på att bli befäl:

Jag vill ut och arbeta och vara den som blir tillsagd att ”Nu gör vi det här”. Förmännen får visserligen rökdyka också. Men brandmästarna tappar hela tiden det där jag sökte, då när jag började. Det som jag fortfarande tycker är spänningsmomenten, att rökdyka. De gångerna man rökdyker, det är den största kicken, det är det roligaste. Att få krypa in någonstans där det brinner och det är rökfyllt, det är spänningsmomentet. Och det tappar man.

Stig beskrev rökdykning som tjusningen med arbetet som brandman. Han kunde inte förstå varför någon skulle vilja söka andra tjänster. Som jag skrivit i föregående kapitel hände det att brandmännen fällde kommentarer

till befälen om att det var obegripligt varför de sökt sig till tjänster, där de inte längre fick rökdyka.

Ulf beskrev i likhet med Stig att han inte kunde tänka sig att jobba som befäl, eftersom man då inte rökdykte. Men han ville inte tala om det som något roligt, eller ett spänningsmoment, som Stig gjorde. Enligt honom handlade det främst om att ”vara med i fronten” och ”göra grejerna”:

Mathias: Men du har inte funderat på att utbilda dig till förman eller så?

Ulf: Nej, jag vill vara rökdykare. Jag vill köra bilarna och göra grejerna. Jag vill inte vara någon som står där och pekar med hela handen. Det kommer inte för mig. Visst kan jag rycka in som det om det behövs för stunden om man säger. Det kan jag väl göra. Men jag vill göra alla tjänster. Det tycker liksom jag är grejen.

Mathias: Det är det som känns roligast?

Ulf: Ja, händer det något så är det rätt skoj. Eller skoj? Det kanske var fel uttryckt. Men det känns bra att vara med i fronten och göra det som behövs. Det gör det verkligen.

Stig och Ulf beskrev rökdykning som det som var ”grejen” eller ”kicken” med att arbeta som brandman. I likhet med vad annan forskning visat föreföll rökdykning ses som en kärnfull arbetsuppgift för identiteten som brandman. Att rökdyka var en viktig skillnad mot andra, exempelvis befälen.

Baigent menar att rökdykning var ett sätt för brandmän att framstå som orädda och risktagande och därigenom återskapa föreställningar om brandmän som särskilt manliga män (Baigent 2001, s. 126). De brandmän jag intervjuat var mer försiktiga. Även om de talade om rökdykning som ”kicken” eller att man då var ”i fronten”, så motsvarar det inte det hyllande av brandmän som ”smoke-eaters” som Baigent lyfter fram. Däremot talade de om en oro för att ambitionen att öka andelen kvinnor skulle innebära att anställningstesterna ifrågasattes och att de skulle förändras. De menade att de tester som tillämpades var grunden för deras förtroende för sina arbetskamrater och att det var fråga om den egna säkerheten. De befarade att kraven måste sänkas för att man skulle kunna anställa fler kvinnor och utgick från att de tester som tillämpades motsvarade de krav arbetet ställde. Om testerna motsvarade arbetskraven och sorterade bort kvinnor, föreföll det som om arbetet krävde en form av fysisk styrka som enbart män skulle kunna uppbåda.

Yrkets koppling till manlighet var därför inte kopplad enbart till rökdykning, som i Baigents (2001) eller Tracy och Scotts (2006) fall, utan i lika hög grad till anställningskraven. Anställningskrav och rökdykning hängde ihop, de motiverade och definierade varandra. Men kopplingen mellan anställningskrav och rökdykningens krav var inte självklar. Såväl deltidsanställda

som heltidsanställda brandmän rökdyker och testas årligen enligt AFS, samtidigt som de övriga anställningskraven varierar betydligt mellan heltid och deltid liksom mellan olika räddningstjänster. Momentet rökdykning kan alltså inte i sig förklara varför kvinnor haft svårare att få anställning på heltid än på deltid, eller i storstäderna jämfört med mindre orter (Ericson 2004). Det som framförallt sorterat ut kvinnor är de andra typer av test som tillämpas utöver det test arbetarskyddsstyrelsen kräver. De kommuner, där konkurrensen om tjänster är stor, har tvingats till alltmer specifika kravprofiler, vilket främjat män (JämO 2007, s. 6).

De jag intervjuade menade att det var viktigt att anställningskraven inte ändrades bara för att kunna anställa fler kvinnor som brandmän. De utgick från att anställningskraven var skäliga och menade att de inte skulle ha samma förtroende för nyanställda om anställningskraven, som en jämställdhetsåtgärd, ändrades. Men i andra delar av intervjuerna gavs anställningskraven mindre betydelse som grund för detta förtroende. Istället för formella anställningskrav kunde man då betona informella prövningar och framhålla att förtroende var något som utvecklades i relationerna mellan arbetskamrater i det praktiska arbetet.

När jag intervjuade Conny berättade han att han tidigare arbetat med en kvinna i arbetslaget. Att hon hade klarat testerna betydde inte att hon fick förtroende:

Conny: Ja, jo, hon har väl klarat de här testerna. Men än så länge så har hon inte kunnat bevisa något för oss, för det har aldrig hänt något när hon har varit här. Så hon har ju inte varit med om något.

Rekryteringstesterna och rökdykning fungerade som resurser i brandmännens framställning av vad arbetet gick ut på och krävde. Men den betydelse som rekryteringstesterna och rökdykning tillskrevs var inte given. Som Conny antyder var frågan om förtroende mellan arbetskamrater mer komplex än så. Att framhålla rekryteringstesterna och rökdykning verkade framförallt vara ett sätt att tydliggöra för utomstående att förtroendet för arbetskamraterna var viktigt. Det var en form av framställning som hörde till främre regioner. Men förtroende handlade också om annat. För att få förtroende som en bra arbetskamrat gällde det att få en mer initierad förståelse av hur man skulle förhålla sig när ”någonting händer”, vilket var en kunskap som knöts till arbetslagens bakre regioner.

När jag intervjuade Henrik gav han uttryck för en form av dubbel standard, där de formella testerna tillmättes större betydelse i förhållande till kvinnor än till män. I relation till ens manliga arbetskamrater, de man delade

de bakre regionerna med, var han förvissad om att ens säkerhet inte garanterades av rekryteringstesterna, utan av lojalitet och samarbete:

Henrik: Jag tycker det att de [kvinnor] ska ju göra samma uppgifter, så testerna ska vara samma. För när jag ska gå in och göra en insats, och jag inte skulle klara det och jag skadar mig där inne, då förväntar jag mig att hon ska kunna ta ut mig, likaväl som jag förväntar mig att den killen jag går in med ska kunna ta ut mig. Så vi borde klara samma jobb, jag tycker det. Men sen är det inte säkert att alla killar kan få ut en heller. Men jag tror att när det väl händer så finns det en liten kick, lite styrka att ta ut. Och oftast kan man få hjälp av någon mer så småningom.

Hearn och Collinson påpekar att mäns hegemoni upprätthålls även om det inte tycks vara fråga om att män konsekvent sluter upp kring gemensamma ideal (Collinson & Hearn 2005, s. 303). Vad som lyfts fram som ideal kan variera mellan olika sammanhang för att fylla olika funktioner menar de, vilket också Lindgren påpekar i sin studie av kirurger (Lindgren 1999, s. 101). De skilda innebörder som brandmännen tillskrev rökdykning menar jag kan ses som uttryck för detta. De brandmän jag följt var inte särskilt konsekventa i sina beskrivningar av vad som krävdes för att de skulle lita på en arbetskamrat när de rökdykte. Att klara de formella kraven var ju inte nog, enligt Conny. Inte heller var det enligt Henrik ett absolut krav att ”alla killar kan få ut en heller”. Däremot kunde de hänvisa till de kraven för att hävda att orsakerna till att så få kvinnor fått anställning var obestridliga.

Även om männen jag följt inte hyllade rökdykning som ett mandomsprov, på det sätt exempelvis Baigent beskriver, var arbetsmomentet väsentligt för hur män upprättades som norm i yrket. När det var underförstått att de relaterade till män kunde de tillåta sig att vara mer nyanserade, än när de beskrev kvinnor de arbetat med eller kunde tänkas arbeta tillsammans med. Som Hearn (2004), Whitehead (2002) och Demetriou (2001) beskriver kan just möjligheten att på så sätt växla perspektiv, det vill säga nyansera snarare än konsekvent försvara ett ideal, ses som väl så viktigt för konstruktion av maskulinitet och upprätthållandet av män som norm (Hearn 2004, s. 60, Whitehead 2002, s. 209f, Demetriou 2001, s. 355, se även Collinson & Hearn 2005, s. 300ff).

En lugnare stil

Som jag diskuterat i tidigare kapitel kunde det vara ett problem för brandmännen att i allt för hög grad identifiera sig med rökdykning och när det ”hände något”, eftersom det underbyggde en typ av föreställningar om brandmäns arbete, som de i praktiken sällan hade möjlighet att leva upp till. De tydliga bilderna av brandmän som bekämpar bränder hade en baksida, då de väckte frågor om vad brandmän gör för nytta mellan larmen. På liknande sätt kunde antagandet att fysisk styrka är centralt för brandmäns kompetens vara något som de själva i praktiken hade svårt att leva upp till.

När Torbjörn berättade om varför han skulle vara tveksam till att arbeta med en kvinna var det just med tanke på rökdykning. Han resonerade kring varför han hade svårt att föreställa sig en ”kvinnlig” kvinna som rökdykte och kom fram till att en kvinna som rökdykte på samma sätt som en man, därmed skulle vara en manlig kvinna. Samtidigt blev det tydligt att denna koppling mellan manlighet, muskelstyrka och rökdykning var något som han själv inte levde upp till:

Torbjörn: Om man ska gå in i rökfyllda utrymmen och värme och lyfta avsvimmade personer ut från något utrymme, de [kvinnor] har något annat arbetssätt har jag fått för mig. Men det är klart att de kanske hade lyckats med det. Med träning och så.

Mathias: Men hur tänkte du då, ett annat arbetssätt?

Torbjörn: Ja, om man tänker sig kvinnor. Man vill att de ska vara lik-som mer kvinnliga. Sen finns det kvinnor som är väldigt lika män kanske också. Jag tänker på kulstöterskor och så. Stora och robusta. Sen behövs det smidiga också förstås. Jag är själv rätt liten egentligen om man säger.

Mathias: Ingen kulstöterska?

Torbjörn: Nej.

Torbjörn återkom under intervjun till att han inte motsvarade de stereotypa förväntningarna om att en brandman ska vara särskilt muskulös. Men när han försökte förklara varför han var tveksam till att ha en kvinna som arbetskamarat, hänvisade han till just dessa stereotypa förväntningar om att arbetet som brandman kräver en särskild manlig muskelstyrka, trots att han själv inte ansåg sig leva upp till det idealet. Det var snarare vältränade kvinnor som motsvarade dessa förväntningar, än han själv som ju var ”rätt liten”.

Merparten av de brandmän jag intervjuade lyfte, i likhet med Torbjörn, fram sig själva som exempel på att de flesta brandmän inte var särskilt mus-

kulösa. Ulf, exempelvis, menade att han gärna såg fler kvinnor i yrket, eftersom han var kritisk till att behöva mäta sig med förväntningarna om att brandmän skulle vara särskilt muskulösa män:

Se på mig, jag är väl ingen som tar av mig i bar överkropp och blir en skyltdocka precis. Och det räcker. Jag klarar mig ändå. Man behöver inte vara ett muskelberg. Det kanske finns andra delar som behövs också. Lite lagom enveten, det kommer man långt på.

Ulf kände inte igen sig i ett brandmannaideal som betonade muskler eller fysisk styrka. Det var en förväntning han var kritisk till, en kritik han menade sig dela med sina arbetskamrater. Mot slutet av intervjun konstaterade han att ”det är nog ingen här som försöker vara ett sådant ideal, det tror jag inte. Skulle någon vara det, så skulle man nog ta ur den det ganska fort.”

Flera av dem jag intervjuat talade på liknande sätt om att det var viktigt att kunna inta distans till sådana föreställningar för att få förtroende och ses som en bra arbetskamrat. Ingen av deras arbetskamrater saknade en sådan distans, menade de. Brandmän utan sådan distans befann sig i så fall på andra ställen. Conny beskrev personer på andra stationer som försökte göra sig ”märkvärdiga”, men att ”här på station tror jag inte att det har förekommit att någon drar sig för bröstet”. Filip gjorde en liknande skillnad mellan å ena sidan de egna arbetskamraterna som var mer sansade och å andra sidan arbetslag på andra stationer som höll sig med en mer stöddig attityd:

Filip: Det är inga He-Men som jobbar som brandmän. Inte överallt i alla fall. Utan man får förstå att vi är vanliga människor vi med.

Mathias: Men det finns He-Men?

Filip: Det finns ju det. Det finns verkligen det. Som verkligen går in för sitt yrke till 210 % liksom. Men de är lätträknade. Det har man märkt när man har läst och träffat massa av folk.

Mathias: Men det är inte folk här då eller?

Filip: Nej, det finns inga direkta sådana här som är tokiga i sitt yrke, som lever dygnet runt med det. Men man har hört andra exempel där hela arbetslag tränar som tokiga. Är stora som hästar och rakade på huvudet och tror att de är någon sorts elitgrupp.

Mathias: Som du har träffat på skolorna då?

Filip: Nej. Men jag vet att i [större stad] finns det gäng som är jäkligt tajta. Arbetsgäng där det är mycket yngre folk. Och visst, de är duktiga. De övar grymt mycket och de äter taggråd till frukost om man säger. De är riktigt så där. Men det är inte många som är sådana. Det är ett få-

tal. Jag menar resten är Svenssons. Det är bara så. Fast de är jätteduktiga, lugna människor.

De brandmän jag följt värjde sig mot att brandmän skulle vara en speciell sorts människor eller män. Enligt dem var det snarare fråga om att vara, som Filip uttryckte det, ”vanliga människor”. Samtidigt bekräftade de att det fanns andra brandmän på andra ställen som stod för en annan inställning. I kontrast till dessa ”andra” framhöll de sig själva som mer sansade och lugna.

Genom att ställa muskler mot lugn påpekade de att det i praktiken var fråga om andra former av kompetenser. Den som förstod vikten av lugn och att kunna kontrollera sina känslor visade prov på en mer initierad förståelse än en övertro på muskler:

Ulf: Det räcker inte med bra kondition. Krafterna tar ju slut om man är nervös, om man säger så. Det tar nog mer kraft än själva arbetet till slut. Nej, så man får vara sansad och ha respekt för saker och ting naturligtvis. Man får inte vara som folk tror i allmänhet, att brandmän är helt orädda för höjder och helt orädda för allting. Rädda kanske vi inte är, men man har väldigt respekt. Man ser ju farorna också. Att se saker realistiskt, så som det är. Att detta är farligt, men det går att klara om man gör det på rätt sätt.

Genom att framhålla vikten av att inte hetsa upp sig i onödan fick muskelkraft mindre betydelse. Istället för att vara stark i fråga om att ha muskler knöts kompetens till att kunna kontrollera sina känslor och att tänka rätt. Genom att tala om vikten av att hålla sig lugn blev det möjligt att göra anspråk på en annan sorts kompetens som inte lika självklart kunde sättas på prov i standardiserade tester eller genom kravprofiler baserade på vissa arbetsmoment. Snarare än att vara en egenskap som en person kunde träna upp på egen hand, såsom fysisk styrka, så var lugnet och kunskapen om vad som var ”rätt sätt” något som utvecklades i relationerna mellan arbetskamrater och genom praktisk erfarenhet.

Att förstå vikten av att inte hetsa upp sig framstod som en mer initierad förståelse av vad slags kompetens som arbetet krävde. Som sådan var den viktig för deras känsla av yrkes stolthet och tillhörighet. När jag intervjuade Stig, framhöll han att de i hans lag hade en ”lugnare stil”. Han jämförde sitt lag med ett annat arbetslag, som han menade var raka motsatsen:

Vi har märkt det att första och andra laget, vi jobbar på ett helt annat sätt. Vi har mer en lugnare stil. Tredje och fjärde laget, framförallt tredje laget, är sådana lag att när de kommer ut så är det en uppstressad si-

tuation. De gapar och skriker mycket. Vi tycker istället att när man kommer ut så ska man lugna ner sig lite grann. ”Hur ska vi göra?”. ”Hur ska vi lägga upp detta nu så att det blir ett bra resultat?”. Men så förekommer det inte där. Utan det är gapande och skrikande. De tränar mycket bodybuilding och det är en viss stil på killarna.

Medan de jag intervjuat kunde tala om vikten av fysisk styrka när de talade om anställningskraven, kunde de i andra sammanhang understryka att betoningen av muskler var ett hot mot deras uppfattning om kompetens. De kunde, som Stig, framställa det som oseriöst att förlita sig till muskler. Att själva ha kontroll och göra på ”rätt sätt” kontrasterades mot att vara upptagen med att ”ha en viss stil” och lätt tappa kontrollen. Det var inte muskelkraft som garanterade att man lyckades bra med uppgifter man ställdes inför utan istället att man, tack vare erfarenhet, kom fram till en bra lösning tillsammans.

Brandmännens beskrivningar av sig själva som lugna, i kontrast till stereotypa muskulösa brandmän har likheter med vad Nordberg, i sin studie av män i kvinnodominerade yrken, beskriver som upprätthållande av en distinktion mellan en stereotyp och en reflexiv form av manlighet (Nordberg 2005, s. 330). Genom att tala om andra brandmän som kämpade för att försöka leva upp till stereotypa ideal om att brandmän måste vara muskulösa män, positionerade de sig själva som företrädare för en mer reflexiv hållning till såväl manlighet som vad det var för egenskaper som krävdes i deras arbete. I kontrast till dem som försökte vara en ”elitgrupp” framstod den lugna stilen, den som byggde på känslokontroll, som ett mer oförställt och kompetent förhållningssätt. Upprätthållandet av en sådan distinktion mellan en ansträngd och en lugn manlighet hade betydelse för vem som räknades som en bra arbetskamrat. För att få tillträde till gemenskapen i arbetslagen gällde det att inta en reflexiv hållning till att de som brandmän kunde antas behöva vara särskilt muskulösa män.

Riskabla framställningar

De brandmän jag intervjuat talade inte bara om vissa specifika arbetskamrater eller arbetslag som försökte framstå som märkvärdiga män. De kunde också tala om en allmänt spridd föreställning om yrket, som de i olika sammanhang konfronterades med och hade att förhålla sig till. Att brandmannayrket omges av en viss könskodad aura beskrivs utförligt i andra studier. Dahlén (1996), Cooper (1995) och McWilliams (2007) beskriver exempelvis hur yrket hyllades i filmer, sånger och affischer under sent 1800-tal och tidigt 1900-tal. Brandmannen lyftes fram som en rakryggad och handlingskraftig man som

tack vare muskelkraft, hög moral och modern teknik betjänade samhället på ett föredömligt sätt. Lorentzi (1997) beskriver, utifrån några fall hämtade från barnböcker och spelfilmer, att samtida framställningar av yrket har liknande drag. Som Sargent (2002), Chetkovich (2004) och Faludi (2007) påpekat blev bilden av brandmannen en viktig symbol efter attackerna mot World Trade Center. Brandmannen användes som symbol för ett heroiskt och patriotiskt manlighetsideal.

Jag intresserar mig för hur brandmännen förhöll sig till att stereotyper om brandmän kunde framstå som en form av genuskitsch, det vill säga som vagt parodiska eller medvetet överdrivna uttryck för föreställningar om manlighet. Ulrika Lorentzi beskriver hur den svenska filmen *Adam och Eva* inleds med en scen, där karaktären Adam som brandman räddar Eva ur ett brinnande hus (Lorentzi 1997). I en tidigare studie har jag beskrivit hur bilder av brandmän använts som uttryck för maskulinitet och sexualiserade manliga kroppar i TV-serier som *Fråga Olle*, *Roomservice*, *Nilecity 105,6* och *Sex and the city* (Ericson 2004). De sätt som brandmän framställs där kan sättas i samband med de framställningar som gjorts i brandmannakalendrar som produceras av och till förmån för brandmän. I Sverige finns ett flertal olika kalendrar som produceras av brandmän vid olika kårer och som säljs exempelvis till förmån för brandmännens skadefond, idrottsföreningar eller välgörenhetsorganisationer. Där poserar muskulösa brandmän mer eller mindre avklätt med olika yrkesattribut och iscensätter föreställningar om brandmän som särskilt maskulina och attraktiva män.

När jag i intervjuerna ställde frågor om varför yrket föreställs som manligt berättade flera av brandmännen att det inte var så konstigt, just med tanke på kalendern. De kunde också nämna parodieringarna på kalendern i humorprogrammet *Nilecity 105, 6*. Ett annat exempel de tog upp var rockgruppen Brandsta City Släckers som medverkade i melodifestivalen 2002 och 2003. Gruppens medlemmar arbetade till vardags som brandmän och framträdde, likt brandmännen i kalendrarna och *Nilecity 105,6*, med bara överkroppar och olika yrkesattribut, såsom lufttuber och andningsmasker. De brandmän jag träffat var ambivalenta till bruket av dessa typer av stereotypa föreställningar om brandmän. De kunde, i likhet med vad Baigent (2001) beskriver, tala om dessa föreställningar som en resurs för att få förtroende och anseende. Men de kunde också beskriva det som obekvämt, då det inte var tydligt vad avsikterna med framställningarna var eller hur det togs emot. När det framstod som om man personligen och privat utnyttjade stereotyperna betraktades det som ett allvarligt svek.

När jag intervjuade Henrik berättade han att personalen på stationen brukade låna ut kläder till barn och vuxna som ville ”spela *Nilecity* och Brandsta

City Släckers”. Han tyckte att det var roligt att yrket fick uppmärksamhet, men att det var riskabelt eftersom det kunde verka ”fjompigt”:

Henrik: Vi har sådana här småkläder till barn som dagisklasserna får ha på sig. De är uppsydda precis som våra kläder. De får ha på sig dem och spruta lite vatten och så. Det har många barn varit och lånat. Sen är det även vuxna som varit här och lånat våra vanliga kläder, extrakläder. Både för att spela *Nilecity* och Brandsta City Släckers. Så det har blivit lite uppsving. Men sen om det är till fördel eller nackdel för jobbet i sig. Det är nog mer en nackdel kanske. Jag vet inte.

Mathias: Hur då menar du?

Henrik: Lönemässigt så kanske det känns mer fjompigt. Att ”Det kanske är så de betar sig där”. Sanningen ligger ju inte riktigt där.

Mathias: Hur menar du nu?

Henrik: Som den här leken med att de kommer ut och sjunger med andningsskydd och med kläderna och detta. Det känns lite mer barnsligt. Det kanske inte är någon fördel i en lönediskussion.

Enligt Henrik var det roligt att folk intresserade sig för yrket och han hade tillagt att han själv tyckte att exempelvis serien *Nilecity* var underhållande. Men samtidigt som han kunde förstå behållningen med sådana framställningar av brandmän, så var han orolig för att det gav en oseriös bild av yrket och att det kunde försvåra för personalen att förhandla sina löner. Ett liknande resonemang återkom i intervjun med Ulf. Han menade att när brandmän föreställdes som någon sorts ”övermänniskor” så var det svårt att förhandla upp lönerna. Det understödde en attityd mot dem som han sammanfattade som att ”bara man får bli brandman så lever man och blir mätt på det”.

Några av de intervjuade verkade ogilla hur rockgruppen framträdde i melodifestivalen, eftersom det fanns en outtalad regel om att inte utnyttja föreställningar om yrket för egen vinning eller i privata sammanhang. Ove berättade att han irriterat sig på brandmän som tyckt att ”det är lite märkvärdigt” att arbeta som brandman och menade att det finns ”folk som har sprungit omkring i uniform hemma, gått på stan på fritiden och så bara för att visa upp sig, visa att de jobbar på brandkåren”. Pontus var ännu mer specifik och berättade att det fanns de som utnyttjat sitt yrke som brandmän för att ragga på krogen:

Pontus: En del tycker att det är väldigt fräckt att säga det på krogen att man är brandman. Det är för jävla löjligt egentligen. Men en del tycker att det är jättetufft. Det är en liten förlängare för en del. Springa runt med kläder där det står brandkåren på och så. Men det är snarare att för-

löjliga yrket. För många tycker det att ”Brandmän, det är”, som jag sa förut, ”ett gubbdagis, de sitter och spelar kort och gör ingenting”. Och om det sen springer runt en liten fjant och det står brandkåren på ryggen och betar sig konstigt, det är inte särskilt bra. Bara som det här på melodifestivalen.

Mathias: Brandsta City Släckers?

Pontus: Yes. Det var väl inte alla som tyckte att det var så där jättebra att de sprang omkring där med brandkläder. Okej att de sagt att de var brandmän och att de spelade där och gjorde någon låt. Det är helt okej. Men att de parodierade lite granna då på...

Mathias: På yrket?

Pontus: Ja, på yrket där då. Och folk har ju fortfarande en viss respekt eller beundran för yrket, som vi måste ha. Det går ju inte annars.

Mathias: Hur menar du då?

Pontus: Ja, att de ser upp till en. Att när man kommer, så vet de att vi är där för att hjälpa dem. Men om de sprungit runt på TV och löjlat sig, då kommer det att ”Va fan, brandmän, vad kan de egentligen?”. Att vi inte får det bemötandet när vi kommer ut som vi behöver. Att de känner att vi är här för att hjälpa dem, och inte ”Här kommer det ett par pajaser som tror att de kan allting”. Det tror jag kan skada.

Även om Pontus var mer positiv till att yrket associerades med manlighet än flera av de andra brandmännen jag intervjuat, kunde han instämma i att det var en riskabel association. I likhet med exempelvis Ulf, Henrik och Ove framhöll han att det gällde att vara vaksam på hur yrket associerades till manlighet, eftersom det kunde ligga till grund för en kritik av dem som yrkesmän. De var angelägna om att inte bidra till framställningar av att de och andra män blivit brandmän bara för att kunna hävda sig som särskilt manliga män. De former av maskulina brandmän, som exempelvis rockgruppen eller andra kollegor i yrket försökte framställa sig som, kunde upplevas som ett hot mot de sätt att vara man och brandman som de intervjuade menade att de och deras, förutsatt manliga, arbetskamrater strävade efter.

Att ifrågasätta eller utmana föreställningarna om att en brandman bör vara en speciellt manlig man verkade inte helt enkelt. När jag intervjuade Kent berättade han hur han på en fest fått bemöta spydiga kommentarer om att brandmän försökte göra sig märkvärdiga och fick försvara hur det kom sig att han kunde arbeta som brandman, när han inte motsvarade några sådana ideal:

Kent: Jag var på fest och då fick jag höra det att ”En brandman ska inte se ut som du. En brandman ska vara stor och stark”. ”Nehej? Hur ska man se ut då? Ska man se ut på något speciellt sätt? Är det fel på mitt

utseende eller vad menar du?” Jag fattade ju vad han menade. Men det var liksom ”Nej de brukar vara större så där va” [Kent visar med gester någon som spänner sig]. ”Ja, ja. En del jobbar med muskler och en del jobbar med insidan vet du”. [...]

Mathias: Men var det ett skämt det där på festen?

Kent: Nej, nej. Han sa det på allvar till mig. ”Fan, brandmän de är alltid så där jädra stora och vältränade”. Eller han sa att ”De brukar inte se ut så”. Så sa han. ”Jasså, är det något fel på mitt utseende?” sa jag då. ”Nej, nej, jag menade inte så!”.

Kents berättelse om kommentaren på festen visade hur han bara genom att nämna sitt yrke associerades med en form av stereotyp manlighet. Det spelade ingen roll att han inte gett intryck av att försöka motsvara något sådant ideal. Samtidigt illustrerade han vad han såg som ett kompetent sätt att bemöta sådan kritik. Han motsatte sig positionen som en stereotyp man och kunde göra anspråk på att vara en mer reflexiv man, som jobbade med ”insidan” snarare än försökte vara ”stor och stark”.

Om man tar avstamp i Connells (2005) modell kring hegemonisk maskulinitet tycks det i detta sammanhang inte vara självklart vilka uttryck för maskulinitet som har en dominerande position. Att en brandman ska vara en ”stor och stark” man eller ”He-Man” som Filip uttryckte det, kunde i vissa avseenden framstå som en hegemonisk maskulinitet. Men i andra sammanhang kunde sådana ideal framstå som en underordnad eller marginaliserad form av maskulinitet. Det vore missvisande att hävda att de män jag följt dyrkade de tydliga kopplingarna till maskulinitet på sätt som exempelvis Lindgren (1999) beskriver i sin studie av läkare. Snarare intog brandmännen distans till sådana ideal och menade att i deras ögon vore det allt för ansträngt och konstlat att försöka motsvara dem. Det var inte ett hegemoniskt ideal i relationerna dem emellan utan påtvingades brandmän utifrån, exempelvis av förskolebarn och människor man mötte på fester eller av forskare som jag, som kom och bad dem beskriva hur de förhöll sig till sådana stereotyper.

Brandmännen jag mött kunde berätta att de irriterades över att de, tack vare sådana stereotyper om deras yrke, lätt kunde stämpas som män som försökte göra sig ”märkvärdiga” eller som män som var alltför ängsliga i sina ansträngningar att försöka leva upp till manlighetsideal som ”övermänniskor”. De verkade vara angelägna om att inte uppfattas som låsta vid sådana ideal. Istället kunde de framhålla att de själva och de som de räknade som bra arbetskamrater kunde inta distans till sådana föreställningar. Ulf hävdade, som tidigare nämnts, att de inte skulle vara sena att ”ta ur” sina arbetskamrater sådana idéer. Att göra ansträngningar för att uppnå något sådant ideal var

snarare tecken på utanförskap, i likhet med deltidarnas brända hjälmar som nämndes i inledningen till avhandlingen.

Taktfulla anspelningar

Som framgår ovan vände sig de brandmän jag intervjuat mot föreställningar om att de som brandmän var särskilt manliga män, i bemärkelsen att vara muskulösa eller några ”skyltdockor”, som en av dem uttryckte det. De menade att det gav en alltför ytlig bild av deras kompetens och att den som var mer initierad förstod risken med att bekräfta sådana förväntningar. Men under såväl intervjuerna som observationerna uppstod situationer som pekade mot att en initierad förståelse var mer ambivalent än så. För att räknas som en bra arbetskamrat och kompetent brandman gällde det att vara flexibel och på ett taktfullt sätt kunna växla mellan att distansera sig från att vara speciella män och att göra anspråk på detta.

Taktfullhet är ett begrepp jag lånar från Goffmans arbeten. Han menar att taktfullhet, eller ”tact”, är en form av social kompetens som innebär ”the capacity to avoid causing oneself or others embarrassment” (Goffman 1967, s.103, se även Goffman 2006a, s. 77ff, 2006b, s. 121). Han menar att taktfullhet är viktigt i möten mellan människor, eftersom det är i dessa situationer vi får begrepp om oss själva och världen. För att kunna mötas och interagera måste deltagare skapa sig en uppfattning om vilka bemötanden och framställningar som situationen påbjuder. Han uttrycker det som att:

För att *vara* en viss individ räcker det alltså inte enbart med att man besitter de erforderliga attributen utan man måste också upprätthålla de normer för uppförande som ens sociala grupp förbinder med dem (Goffman 2006a, s. 71).

Taktfullhet handlar med andra ord om upprätthållandet av social ordning och bibehållandet av vissa verklighetsdefinitioner. En person som agerar på ett taktfullt sätt får förtroende och blir respekterad, medan den som inte gör det blir betraktad som falsk, illojal eller, i extremfall, som mentalsjuk och ett hot mot samhällsordningen (Goffman 2006b s. 118, 1966, s. 3, 2007, s. 115ff).

På liknande sätt menar jag att de brandmän jag följt uttryckte normer för hur de som män och brandmän skulle förhålla sig till att deras yrke ansågs särskilt manligt och vad som var ett lojalt sätt att hantera yrkets associering till manlighet. För samtidigt som de i vissa sammanhang kritiserade sådana förväntningar och även kritiserade de kolleger som utnyttjade dem, kunde de i andra sammanhang försvara associationen med stereotypa former av man-

lighet. De stereotypa bilderna av brandmän var något som det gällde att förhålla sig på rätt sätt till. De sågs inte som ett ideal, utan som en motbild. Bilderna hade betydelse för dem, inte som en definition av vad de var, utan som något de kunde ”spela på”. Även om de intog distans till stereotyperna var de angelägna om att inte helt göra sig av med möjligheten att kunna använda dem.

Vid ett tillfälle var jag med under släckningsarbetet av en gräsbrand och noterade då hur brandmännen kunde leka med olika stereotypa bilder. När en av dem höll på att väta ner ett gräsparti, som fortfarande pyrde, kunde arbetskamraterna skämtsamt uppmana att: ”Hörru, du ska bära slangen så här vet du”, och visade med gester hur han skulle ha den över axeln istället för vid höften, ”det är mer macho”. ”Ja, och i bar överkropp då gärna” fyllde någon i. ”Ja, och så får du smeta in lite sot i ansiktet också. Och ha den där looken vet du”, fortsatte de, ”lite sug i blicken så”. Brandmannen de skämtade med drog lite på mungiporna, men följde inte deras råd. Kommentarer om hur man skulle bära slangen för att bli macho framställdes som något löjeväckande, liksom det skulle vara oseriöst att försöka leva upp till sådana ideal. Men kommentarerna markerade samtidigt att idealen egentligen kanske inte var så fjärran. Det hade räckt att bära slangen lite annorlunda, smeta lite sot i ansiktet och inta en annan blick, så hade det realiserats.

Den ambivalenta hållningen till machostämpeln blev särskilt angelägen i intervjuerna, eftersom mina frågor gjorde tydligt att jag inte riktigt förstått vad denna ambivalens hade för betydelse för dem. När Kent under intervjun berättade om kommentaren på festen om att han inte såg tillräckligt stor och stark ut för att vara brandman så associerade jag till ett annat exempel. Jag berättade för honom om en kalender där brandmän från en deltidsstation poserade på sätt som ironiserade över de vältränade mansideal som den ”rik-tiga” kalendern byggde på. Jag tyckte det var en parallell till hur Kent ifrågasatt machobilden av brandmän på festen. Men Kent gick då i försvar och gjorde klart för mig att jag missuppfattat honom, om jag antog att han entydigt var kritisk till att andra utnyttjade sådana föreställningar i kalendern. ”Det går ju till ett välgörande ändamål, det är ju vår försäkring”, menade han, ”och kan man spela på det, likaväl som tjejer kan spela på sina bröst, så kan de som ser bra ut dra in lite pengar, så är väl det bara bra. Sen får man väl tycka vad man vill om metoderna.” Även om Kent menade att han var kritisk till idealen, så uteslöt detta inte att i vissa sammanhang utnyttja dem.

Sättet att växla mellan att ifrågasätta och stödja stereotypa föreställningar om manlighet har likheter med vad Lindgren (1996, 1999) beskriver i sin studie av homosociala sammanslutningar bland manliga läkare. Lindgren menar att de slöt sig samman i lojala relationer genom att värna om en

gemensam idealbild som innebar att en läkare förutsattes vara en man. Hon menar att idealet fungerade som en form av fantombild som männen i olika sammanhang kunde göra anspråk på. Fantombilderna gav män en stabil position i organisationen och utrymme att agera som de ville i olika situationer, under förutsättning att de inte riskerade att upphäva det ideal som fantombilden utgjordes av. Lindgren beskriver det som en form av ”pluralistisk ignorans”, det vill säga att avvikelser från idealen kunde tillåtas så länge de inte på allvar utmanade männens gemenskap och överordnade position till kvinnor (Lindgren 1996, s. 6, 1999 s. 101). På liknande sätt verkade de brandmän jag följt vara inskränkt i lojalitetskonflikter när de talade om machobilden om brandmän. Även om de framhöll att de själva inte värnade om några sådana ideal, kunde de samtidigt vara beredda att försvara dem när utomstående gjorde sig lustiga över dem, som jag som intervjuare gjorde.

Som jag nämnde i föregående avsnitt kritiserade Pontus under intervjun brandmän som utnyttjade sitt yrke för att ragga på krogen eller tävla i melodifestivalen. Men när jag därefter ställde en fråga, där jag konstaterade att ”många verkar föreställa sig brandmän som att det är väldigt macho, en riktig karl”, så menade Pontus att jag hade missuppfattat hans poäng. Problemet var inte föreställningarna i sig, utan att de utnyttjades på fel sätt. Enligt Pontus var det inget problem att han själv inte levde upp till föreställningarna om att brandmän är ”väldigt macho”. Dessa ”falska” föreställningarna var tvärtom en viktig resurs även för dem som inte levde upp till dem:

Mathias: Men många verkar föreställa sig brandmän som väldigt macho, en riktig karl.

Pontus: Jo. Nu är inte jag det. Men det är snarare att det hjälper oss. För när man kommer ut, då känner de sig tryggare direkt. De vet att vi kommer att jobba för dem. Istället för att det kommer en sådan där jädra dragospelsspelande gubbytt lallande där då. Det är bättre att de ser en He-Man komma än att Gnesta-Kalle kommer. Så ser jag på det i vilket fall.

När Pontus och Kent motsatte sig att jag talade nedlåtande om kalendrarna eller föreställningarna om brandmän som ”macho”, verkade jag passera en gräns för vad som var tillåtet. Som utomstående hade jag inte samma rätt att föra fram kritik. När jag, som kom utifrån, gjorde mig lustig över kalendrarna fick det en annan innebörd än när de, som själva var brandmän, gjorde det. Tillhörighet och gemenskap mellan männen var i detta sammanhang inte bara en fråga om att identifiera sig med vissa ideal, utan också om rätten att föra fram kritik mot dessa. I likhet med vad Nordberg (2005) beskriver i sina studier av män i kvinnodominerade yrken, var det snarare en reflexiv form av

manlighet som fördes fram som ideal i de homosociala relationerna mellan brandmännen än den stereotypa form som machobilden stod för. Idealet var att vara en man som på ett smidigt sätt tog avstånd från de ideal som andra, det vill säga utomstående, trodde att man som brandman rörde sig med.

Den reflexiva hållningen framstod som central för brandmännens känsla av tillhörighet och ansvar inför arbetskamrater. Det var i det perspektivet begripligt hur de kunde kritisera arbetskamrater, som de tyckte utnyttjade föreställningar om yrket på fel sätt, snarare än föreställningarna i sig. Kritiken riktades mot deras taktlöshet, likaväl som min taktlöshet som intervjuare när jag inte förstod att de också kunde dra yrkesmässiga fördelar av de allmänt spridda stereotyperna. Mina frågor var taktlösa, eftersom de visade att jag inte förstod att de hade förmåga att både inta distans till stereotypa former av manlighet *och* bekräfta yrkets associationer till dessa, liksom att detta var viktigt för deras möjligheter att räknas som en god arbetskamrat och en kompetent brandman. De gjorde klart för mig att en kompetent brandman förstod vikten av att bibehålla en viss ambivalens.

Hur den ambivalenta hållningen kunde ta sig uttryck blev särskilt tydlig i intervjun med Rolf. När jag ställde mina taktlösa frågor till honom så iscensatte han sig som en man som kunde förena såväl en stereotyp som reflexiv hållning till maskulinitet:

Mathias: Jag tänkte lite på den här bilden av brandmannen också. I media så brukar det ses som väldigt macho, med de här brandmannakalendernarna och så.

Rolf: Du menar att de är [drar upp ärmen på T-shirten och spänner armmuskulerna] macho, macho. Men det är bara en grej man spelar på givetvis. De flesta ser inte ut som hulkar. Utan det är att ha kondition som är det viktiga.

Som svar på min fråga (eller egentligen svarade Rolf innan jag hunnit fråga) slog Rolf fast att detta med att brandmän skulle vara macho bara var något man spelade på. Han bekräftade alltså det som jag menar är underförstått i min fråga. Men samtidigt som han bekräftade att brandmän egentligen inte var macho, så iscensatte han sig som det som han ju egentligen inte var, genom att visa och spänna sina muskler. Genom att i ord ifrågasätta, men samtidigt med sin kropp iscensätta machobilden jag frågade om, markerade han att det var en betydande aspekt av arbetet. Fast då inte som det man "är" eller måste vara för att vara en bra brandman, utan som något man som arbetskamrat förväntas kunna "spela på". Den anklagande ton som kan skönjas i mina frågor bemöts som om jag tar det hela för allvarligt. "Givetvis" är det "bara

en grej man spelar på” och det viktiga är att kunna behärska denna möjlighet att ”spela på”.

Som jag tidigare nämnt var det inte givet vad som framträder som en form av hegemoniskt ideal i de arbetslag jag besökt. Att vara särskilt märkvärda män, som ”He-Men” eller ”övermänniskor”, var inte ett ideal som dyrkades i dessa homosociala relationer, i vart fall inte på något entydigt sätt. Snarare var det så att den starka kopplingen mellan brandmannayrket och maskulinitet gjorde det möjligt för dessa män att både spela på och distansera sig från stereotypa mansideal. Istället för att se den muskulösa mannen som ett hegemoniskt ideal menar jag att det är denna möjlighet att inta distans som blir en annan form av ideal för hur en man bör vara i detta yrke. Som Hondagnau-Sotelo och Messner poängterar i sin kritik av idealet ”den nye mannen” kan det ses som exempel på en annan form av hegemonisk maskulinitet där möjligheten att både ifrågasätta och upprätthålla vad som ses som manligt och kvinnligt bli ett än mer effektivt sätt att upprätthålla mäns hegemoni, än att på något entydigt sätt göra anspråk på att vara särskilt maskulin (Hondagneu-Sotelo & Messner 1994, s. 200, Cockburn 1991b, s. 224, Nordberg 2005, s. 62ff, Whitehead 2002, s. 154). Med ett sådant perspektiv kan möjligheten att inta distans till och utmana entydiga framställningar av brandmän som ”He-Men”, men utan att för den skulle förlora möjligheten att utnyttja dessa framställningar för vissa ändamål, vara väl så viktigt för konstruktion av maskulinitet.

Avslutning

Kopplingen mellan brandmannayrket och manlighet var något de brandmän jag följt verkade se som en tillgång såväl som ett hinder. Att man som brandman förväntades vara en särskilt manlig man kunde vara en fördel när det gällde att på ett tydligt sätt framställa arbetet och sina talanger. Som män kunde brandmännen göra anspråk på att de tack vare fysisk styrka och praktisk erfarenhet kunde göra ”jobbet” på ett sätt som skilde dem från kvinnor och andra typer av män. Med detta som bakgrund är det rimligt att se maskulinitet som en viktig kulturell resurs för att upprätthålla yrkesidentitet och yrkesstatus, vilket är i linje med Ackers resonemang om att ”masculinity always seems to symbolize self-respect for men at the bottom” (Acker 1990, s. 145).

Men att på ett entydigt sätt framställa brandmän som speciellt fysiskt starka, risktagande eller känslöskontrollerande män var vanskligt. De kunde bli betraktade som män som värnade otidsenliga eller överdrivna mansideal,

vilket hotade att undergräva respekten för yrket och tilltron till brandmän som professionella yrkesmän. Kopplingen till denna form av maskulinitet var inte en given källa till självrespekt utan kunde även framställa brandmän som symboler för förlegade ideal. I branschtidningen *Sirenen*, som gavs ut av Statens Räddningsverk, porträtterades brandmän som grottmänniskor (*Sirenen* nr 8, 2000, s. 30) eller som "räddningstjänstens John Wayne" (*Sirenen* nr 7, 2001, s. 3) i en kritik av dem som var alltför konservativa i fråga om kön. De brandmän jag följt gjorde tydligt att de inte kände igen sig eller kunde identifiera sig med det som kritiserades, även om de menade att det fanns de som var mer "macho" och mer som "He-Man". Istället betonade de att de visst kunde bli skärrade, visst kunde ta illa vid sig och att de visst kunde klara av arbetet även om de inte var särskilt muskulösa eller stora i kroppen.

Brandmännens relation till de former av maskulinitet, som de associerades med, liknar i vissa avseenden arbetarklasskvinnornas relation till feminitet i Skeggs studie. Dessa kvinnor försökte komma undan och distansera sig från de former av femininitet de associerades med. Som arbetarklasskvinnor hade de små möjligheter att använda kön som en positiv källa till identitet eller att undgå att bli bedömda som orespektabla kvinnor (Skeggs 2000, s. 260). På liknande sätt innebar associationen till entydiga manlighetsideal en risk för brandmännen eftersom det kunde framställa dem som orespektabla eller ängsliga män. Den bild av sig själva som brandmän som de framhöll var att de, till skillnad från brandmän som värnade stereotypa manligheter, var mer nyanserade genom sin samtidiga distansering till sådana ideal. Genom att upprätthålla en sådan distinktion kunde de göra anspråk på att representera ett annat sätt att vara man. Även här finns likheter med idealet om "den nya mannen", det vill säga en mjukare, mer reflexiv och respektabel manlighet (Hondagneu-Sotelo & Messner 1994, s. 200, Nordberg 2005, s. 329).

Att interna yrkesbilder är mer komplexa än omvärldens ofta mer stereotypa bilder är inte unikt för denna yrkeskår. Som Goffman poängterar är en sådan skillnad mellan initierade och utomstående väsentlig inte bara för yrkesgrupper utan också för andra gruppstillhörigheter (Goffman 2006a, s. 77f). Vad jag lyft fram som specifikt för detta yrke är att skillnaden mellan initierade och utomstående inte bara är en fråga om kunskap om arbetsmoment och vad som krävs för att utföra dessa, utan även om maskulinitet. I detta kapitel har jag lyft fram att maskulinitet kan vara ett sätt att dramatisera brandmäns arbete. Jag har också lyft fram att brandmännen jag följt gav exempel på tillfällen då det uppstod dramatiseringsproblem när de av omgivningen inte ansågs leva upp till dess mer stereotypa förväntningar.

Den reflexiva hållningen och distanseringen till stereotypa manligheter innebar inte att yrket och kompetensen frikopplades från kön. Snarare tog det

en annan form, en form som var betydligt svårare att sätta fingret på än ett förhållande av brandmän som en form av ”He-Men”. För även om de flesta av de brandmän jag mötte välkomnade mer könsblandade arbetslag, tycktes det inte finnas något sätt att tala om brandmäns arbete och kompetens utan att utgå från att en ”riktig” brandman ändå bör vara en man. Även om faktiska brandmän generellt sett inte är extremt muskulösa, så hade de privilegiet att bli sedda som mer muskulösa än kvinnor, oavsett om de var det eller ej. Den möjlighet att både spela på idealen och ifrågasätta dem, som var centralt för ett taktfullt förhållningssätt, förutsatte att det var en man som gjorde det.

Jag menar att begreppet maskulinitet har relevans i det här sammanhanget även om jag inte på motsvarande sätt som exempelvis Baigent (2001) och Tracy och Scott (2006) funnit att män i detta yrke strävar efter att positionera sig i enlighet med omgivningens föreställningar om brandmän som särskilt maskulina och heroiska män. Istället vill jag knyta begreppet maskulinitet till såväl återopande av ett sådant ideal som distans till det och jag vill hävda att det stärker homosocialitet mellan män. Som jag visat i detta kapitel sluts män samman inte bara genom att göra anspråk på att leva upp till hegemonisk maskulinitet i form av en särskilt stark eller risktagande man, utan också genom att göra motstånd mot sådana ideal. De män jag följde gjorde tydligt att, för att få tillhörighet till de gemenskaper mellan brandmän som de värnade om, var det viktigt att vara kritisk till entydiga antaganden om att brandmän var antingen särskilt manliga eller inte särskilt manliga. Som män kunde de hålla vid liv att sanningen låg någonstans däremellan.

Medan exempelvis Lindgren (1996, 1999) framhåller att män sluts samman i homosociala relationer genom att dyrka gemensamma ideal, menar jag att homosocialitet mellan de män jag följt vilade på en mer ambivalent hållning. I relation till de stereotypa brandmännen, som alltid fanns någon annanstans, kunde de framhålla att det var skillnad mellan en ytlig och initierad förståelse. Talet om och de skämtsamma iscensättningarna av ”macho” brandmän skapade en känsla av tillhörighet och gemenskap. Genom sådana gränsdragningar mellan ”riktiga brandmän” och ”machobrandmän” kunde andra, även jag som forskare, ges en känsla av att ha förstått vad som var en mer initierad förståelse av hur man som man i detta yrke skulle förhålla sig.

9

Maskulinitet, intimitet och gemenskap

Syftet med avhandlingen har varit att undersöka maskulinitetskonstruktioner inom brandmannayrket och hur dessa hänger samman med gemenskapsformer mellan män inom detta yrke. Som kapitlen är upplagda har frågor om gemenskap och intimitet återkommit i alla tre empiriska kapitel medan maskulinitet blivit mer framträdande i det andra och framförallt tredje empiriska kapitlet. Här i avhandlingens avslutande kapitel tar jag på nytt tag i dessa tre begrepp och diskuterar varför jag menar att de är centrala för att besvara mina frågeställningar. Jag konkretiserar på vilka sätt jag menar att studien bidrar till kunskap om homosocialitet och yrkeslivets betydelse för att upprätthålla uppdelning och ojämlikhet mellan kvinnor och män. Först följer dock ett kortare sammandrag av vilka slutsatser jag drar av de diskussioner jag fört i de föregående kapitlen.

I det första empiriska kapitlet presenterade jag brandmännens beskrivningar av sina arbetsförhållanden, att deras yrke förutsatte att de sov, lagade mat, tittade på TV, bastade och duschade tillsammans. Jag lyfte fram brandmännens uppfattningar om att förhållanden som dessa gjorde deras yrke speciellt, då det innebar en speciell form av intim gemenskap. Att de också ryckte ut och kom andra till undsättning i ibland farofyllda situationer utanför stationens väggar var också en viktig grund för behov av nära relationer till sina arbetskamrater. Men jag har främst knutit upprättande av den nära gemenskapen till livet mellan larmen. Kontrasten mellan de handgripliga och fartfyllda inslagen i arbetet och den avslappnade och familjära stämningen på stationen är utmärkande för deras yrke och arbetssituation. Det skilde dem från andra personalgrupper inom räddningstjänsten med mer administrativa arbetsuppgifter. I kapitlet var frågor om gemenskap och intimitet överordnade frågor om maskulinitet.

I det andra empiriska kapitlet diskuterade jag jargongen och brandmännens syn på att gemenskapen manifesterades i en speciell form av skämtsamhet. Denna förstärkte bilden av gemenskapen i arbetslagen som speciell, som en form av intim gemenskap. Jargongen värdesattes som ett sätt att upprätthålla ett oförställt umgänge. I kapitlet gjorde jag en mer explicit koppling mellan jargongen och en exklusivt manlig gemenskap. Den speciella jargongen var inte bara ett uttryck för att de som brandmän kom varandra nära, utan kopplades också av brandmännen själva till att det bara var män i arbetslagen. De trodde att det skulle vara svårt att komma varandra nära på detta vis om kvinnor inkluderades i laget. Jargongen upprätthöll inte bara en speciellt intim gemenskap, utan betydde också att en sådan gemenskap förutsatte särhållning av kvinnor och män.

I det tredje empiriska kapitlet fördjupade jag diskussionen kring maskulinitet. Här fokuserades frågan om man behövde vara man på särskilda vis för att bli tillhörig och få erkännande som en bra brandman. Kapitlet handlar om hur de brandmän jag följt förhöll sig till att brandmannayrket kopplas samman med föreställningar om manlighet. Jag tog fasta på att deras hållning till den föreställningen inte var entydig. De växlade mellan att göra anspråk på att motsvara föreställningen och att inta distans till den. Jag diskuterade i kapitlet vilken inverkan dessa växlingar kunde ha för gemenskaps känslan i arbetslagen och för brandmannayrket som ett manligt kodat yrke. För att räknas som en bra arbetskamrat gällde det att inte entydigt stödja stereotypa föreställningar om brandmän som särskilt manliga män. Det gällde också att kunna visa förmåga att nysansera och distansera sig.

Yrkesstereotyper och maskulinitet

Brandmännen jag följt har framhållit att deras arbetsförhållanden är komplexa. Om maskulinitet hade något med deras arbete att göra, var det enligt dem betydligt mer motstridigt än att de som män i detta yrke understödde ett machoideal, så som muskulösa och orädda män. De kände inte igen sig i sådana föreställningar och var angelägna om att problematisera dem. Samtidigt var det tydligt att kön och maskulinitet var betydelsefullt för dem. Det var tack vare att det bara var män och inga kvinnor på arbetslagen som de menade att de kunde förhålla sig på särskilda sätt till sin arbetsplats och sina arbetskamrater.

I denna studie har jag undersökt denna motsägelsefullhet. Att vara man kunde omtalas som en förutsättning för den form av gemenskap som uppstod mellan brandmän. Dock gjorde brandmännen motstånd, så snart jag uttryckte

att jag fått uppfattningen att det enligt dem fanns viktiga skillnader mellan kvinnor och män som förklarade varför det inte fanns några kvinnor i lagen. De kunde då svara att det egentligen inte var någon större skillnad och att det inte krävdes att man måste vara man för att vara en bra brandman. De kunde göra sig lustiga över föreställningar om att brandmän var särskilt manliga män. Den som kopplade samman yrket med maskulinitet på ett så entydigt sätt hade inte förstått vad tillhörighet och kompetens som brandman egentligen bestod i. De tycktes mena att om jag fått uppfattningen att de var särskilt maskulina eller manliga, så var det inget annat än ett uttryck för mitt utanförskap och min brist på en djupare förståelse.

Redan under observationerna och intervjuerna uppfattade jag att brandmännen gjorde motstånd mot en tillskrivning av dem som maskulina och det blev än tydligare när jag i efterhand arbetade med analysen av utskrivna intervjuer och fältanteckningar. Det fanns kopplingar mellan maskulinitet och egenskaper som brandmän menade var viktiga i yrket, såsom exempelvis att ha muskelstyrka, vara stor i kroppen, våga ta risker och kunna kontrollera sina känslor av obehag ute på olycksplatser. Men de brandmän jag mötte kunde använda sådana sammankopplingar för att poängtera för mig att det inte var fullt så enkelt. De som försvarade ideal om att man måste vara stark, stor, orädd och oberörd för att vara en bra brandman, framhölls vara undantag som inte fanns i det egna arbetslaget utan möjligen befann sig någon annanstans.

Jag har diskuterat hur vissa egenskaper bildar ideal för hur såväl en man som en brandman bör vara. Men vad jag också funnit är att en sådan analys utesluter betydande aspekter av materialet. Collinson och Hearn (2005) menar att det finns en risk för att analyser utifrån begreppet hegemonisk maskulinitet stannar vid en form av typologi av olika former av maskulinitet och där hierarkin mellan dessa former blir allt för statisk. I denna studie av hur maskulinitet konstrueras i brandmannayrket blir det tydligt att en sådan analys blir begränsande. De brandmän jag följt tycktes redan ha begrepp om en sådan form av typologi, även om de inte använde sådana termer. De var snabba att påpeka att det kunde vara allt för lätt att anta att män i yrket tävlade om vem som var mest manlig. De kritiserade värderingar som värdesatte styrka framför uthållighet, storhet framför smidighet, aggressivitet framför lugn, eller en tro om att vara oöverbunnlig snarare än sårbar. De riktade också kritik mot hur brandmän och mansideal på ett bekvämt sätt förväxlades i löneförhandlingar för att hålla brandmäns lön nere. Som jag nämnt ovan var föreställningen att brandmän motsvarade vissa maskulina ideal främst något de menade kom utifrån och som det egentligen inte fanns någon täckning för.

Möjligheten att analysera maskulinitet som hierarkier mellan olika typer av män har utmanats genom att de män jag följt menade att det mer var omvärlden som såg brandmän som särskilt manliga. Själva kände de inte igen sig i sådana förväntningar. Samtidigt som de motsatte sig entydiga mansideal, kunde det framstå som givet att för att ingå i de nära relationer, som de menade utmärkte deras yrke, var det viktigt att man var man. Eftersom inte alla män tycktes uppskatta en sådan gemenskap var det heller inte män överlag som kände sådan tillhörighet, utan vissa män.

Den möjliga egenskap som en hegemonisk position kan knytas till, som legitimerar utestängning av kvinnor överlag eller män som definieras som annorlunda, är egenskapen att som man njuta av och känna sig hemma i en samvaro där män kommer nära andra män. I termer av maskulinitet skulle det kunna kallas en särskild form av homosocial maskulinitet som framträder i kontrast till män som inte finner sådan njutning eller visar samma lojalitet. Det är mot denna bakgrund som gemenskaps- och intimitetstemat blir särskilt viktigt i denna studie. De brandmän jag följt värnade en gemenskap och intimitet som inte bara förutsatte att där enbart var män utan också gav möjlighet att motsätta sig omvärldens mer entydiga förväntningar på brandmän som särskilt manliga män.

Alla är välkomna som känner sig välkomna

I denna studie knyts begreppet homosocialitet till frågor om vad det är för former av intimitet som mäns gemenskap antas erbjuda. Jag menar att begreppet i detta perspektiv gör det möjligt att lyfta fram andra former av inkluderings- och exkluderingsmekanismer än vad som är möjligt med begreppet hegemonisk maskulinitet. Maskulinitetsbegreppet, så som det formulerats av Connell (2005) och vidareutvecklats inom kritisk mansforskning, betonar konflikter och hierarkier mellan män. Homosocialitetsbegreppet däremot betonar samhörighet och lojalitet mellan män. I avhandlingen har jag växlat mellan båda dessa perspektiv, då jag funnit att båda är viktiga för att förklara hur en manlig norm återskapas inom detta yrke.

En slutsats i avhandlingen är att gemenskapen i brandmäns arbetslag baseras på nära relationer mellan män, men att det är svårt att på något entydigt sätt slå fast hur denna knytning görs. Även om brandmannayrket kunde beskrivas som ett yrke som passar ”en kille”, eller som att ”det är ju bara gubbar här”, var det ändå oklart vad det konkret hade för betydelse för dem. När jag sökt beskriva hur maskulinitet konstruerades, har betydelsen förskjutits mot intimitet, det vill säga att de som män kunde komma nära andra män.

Men när jag fokuserat på dimensioner av intimitet var det tydligt att intimitet likväl var förknippat med gemenskap kring vissa arbetstider eller en viss jargong, vilket inte nödvändigtvis hade så mycket med maskulinitet att göra.

Begreppen gemenskap, intimitet och maskulinitet menar jag beskriver viktiga aspekter av brandmannayrket, särskilt om de sätts i relation till varandra. Gemenskap är ett begrepp jag använt för att fokusera en form av gemenskapsanda som framkommer i talet om ”vi” och ”andra”. Men gemenskap är ett vidsträckt begrepp. Det kan innebära gemenskap med brandmän i det egna laget såväl som med alla brandmän i Sverige eller rent av i världen. I vissa avseenden har jag lyft fram vad Benedict Andersson (1983) kallar ”föreställda gemenskaper”, såsom en yrkesgemenskap kan sägas vara. Exempelvis kunde brandmännen säga att den råa men hjärtliga jargongen var den samma i ”hela brandkårssverige”. Jag har framförallt velat belysa brandmännens direkta relationer till arbetskamrater och vad det är för former av gemenskap som var viktiga för dem i dessa relationer.

Jag har använt begreppet intimitet för att avgränsa de gemenskaper som jag menar har särskild betydelse för hur maskulinitet och homosocialitet konstruerades i arbetslagen. Med begreppet intimitet har jag velat lyfta fram att brandmännen gav vissa relationer betydelse som nära och speciella. De kunde tala om att ”gubbarna” i laget var deras säkerhetsventil. Med dem kunde de prata ”sitt eget språk”, som de inte kunde med andra. De kunde framhålla att de delade en brutalt skämtsam jargong som innebar att ”man går nära inpå varandra hela tiden”. De menade att arbetstiderna och de rum de hade tillgång till gjorde att de var som en ”familj”, att ”vi lever så nära inpå varandra”. Detta, menar jag, var olika sätt att framställa och förklara att för dem stod gemenskapen i arbetslagen för en speciell form av intimitet. Intimitet var då inte bara en fråga om att brandmännen var fysiskt nära varandra, utan att de i dessa gemenskaper kunde umgås på ett otvunget sätt och vara sig själva, vilket kan ses som en specifik gemenskapsform (Simmel 1995, s. 154).

Brandmännen talade explicit om att gemenskapen som de värnade var en speciell form av intim gemenskap. Men de var inte lika tydliga med att förbinda maskulinitet med en sådan gemenskap. Kopplingen kunde dock uttryckas i direkta ordalag, som att man var osäker på vad som skulle hända om det kom damer, eller när det förutsattes att umgänget självklart skulle förändras om där inte längre bara vore män. Men det kunde också vara mer underförstått. Exempelvis när de betonade att det var viktigt att vara lika och ”samma sorts människor”, vilket jag menar kan peka mot att gemenskapen i arbetslagen var intim, eftersom där bara var män. Ett mer tydligt exempel var när det hävdades att det helt enkelt var ett yrke som passade killar som lärt

sig uppskatta sådana nära relationer mellan män som skapades i omklädningsrummet i exempelvis ett fotbollslag.

Frågan om vilken roll en manlig enkönad grupp har för intimiteten blir än mer komplex om man tar hänsyn till att distinktioner mellan ”vi” och ”andra” kunde ta sig många olika uttryck. Genom att betona en distinktion, där andra typer av arbeten, mer intellektuellt, administrativt, kontorsbundet arbete kontrasterades mot det egna handgripliga och fysiskt krävande arbetet kunde innebörden av kön tonas ner till förmån för klass. Också här var intimitet viktigt. Arbetet som brandmän öppnade upp för relationer som var mer nära och mer familjära. Som brandmän och som arbetare kunde de, som de ”på golvet”, relatera till varandra på mer otvungna sätt än andra yrkesgrupper som ställde högre krav på trevlighet och hyfs.

Kön var med andra ord inte den enda grunden för gemenskap utan konkurrerade med andra sätt på vilka gemenskap kunde definieras. Men jag menar att detta kan ses som något som förstärkte hur maskulinitet, intimitet och gemenskap knöts samman. Att gemenskap och intimitet knyts till klass och klassspecifika arbetsförhållandena gör inte att kön saknar betydelse. Brandmännen kunde tänka sig att det på arbetsplatser med bara kvinnor fanns ett liknande umgänge och att det alltså inte hade specifikt med manlighet att göra. Men en sådan intim och otvungen samvaro menade de inte var möjlig om män och kvinnor möttes, oavsett vad arbetsförhållandena ställde för krav. Skulle det komma kvinnor till arbetslaget skulle umgänget förändras, även om det var kvinnor som var vana vid umgänge av det slag som utmärkte dem på golvet. Det hörde helt enkelt till ”naturligt hyfs” att göra så.

Att det mellan män inte ställdes krav på naturligt hyfs ligger nära Simmels (1995) innebörd av intimitet, det vill säga en gemenskap för dess egen skull utan några andra krav än att bara vara. Genom att förbinda maskulinitet med intimitet ges intimitet här en något annorlunda innebörd. Perspektivet blir mer konfliktbetonat. Betoningen av förmågan att vara oförställd och acceptera andras oförställdhet var central för brandmännens antagande om att inte vem som helst kunde arbeta som brandman. Intimitet är i den meningen inte bara ett uttryck för en viss form av gemenskap, utan blir ett effektivt medel att stärka lojalitet och känslan av samhörighet. Maskulinitet, intimitet och gemenskap knyts då samman till en form av makt, en form av hemtrevlighetens tyranni där alla är välkomna som känner sig välkomna.

Homosocialitet som intimitet och (av)sexualisering

I Lipman-Blumens (1976) formulering av begreppet homosocialitet betonas samhörighet baserad på kön. Jag menar att resultaten i denna studie kan knytas till hennes teori om att män uppmuntras till att njuta av gemenskap med andra män. Min studie pekar mot att det inte bara rör sig om att åtnjuta maktresurser som förbinds med sådana gemenskaper, utan åtnjutande av bekräftelse på hemmahörighet och upplevelsen av att vara sig själv på ett oförställt sätt.

Medan Cockburn fann att männen inom pappersindustrin slöt sig samman i en form av "friendship without intimacy" (Cockburn 1991, s. 189) menar jag att det just var inslagen av intimitet som brandmännen värnade om och sökte. Det kunde vara fråga om att rent fysiskt kom nära varandra, då de duschade och bastade tillsammans. Det kunde också vara fråga om vad Desmond benämner "consensual intimacy", det vill säga en närhet som har sin grund i att man delar samma bakgrund och uppväxtvillkor (Desmond 2007, s. 99). När de framhöll att de sov, lagade mat och tittade på TV tillsammans framstod det som en familjeliknande intimitet. Den form av intimitet de värnade förutsatte att det enbart var män i arbetslagen. Som jag beskrivit tidigare kunde arbetslaget betecknas som en familj som inte skulle bestå om det anställdes "damer", som en av dem uttryckte det.

Här vill jag återknyta till kopplingen mellan genus och sexualitet som togs upp i teorikapitlet. Där nämndes Sedgwick (1985), Butler (1999) och Rubin (1997) som argumenterar för att kön bör ses i relation till normativ heterosexualitet. Detta perspektiv har relevans här. Forskare som intresserat sig för homosocialitet mellan män har betonat att det är vanligt att dessa relationer kännetecknas av homofobi, några hävdar att de till och med upprätthålls av homofobi (Bird 1996, Britton 1990, Kimmel 1994, Sedgwick 1985, s. 2). I likhet med den teori om hegemonisk maskulinitet, som Carrigan, Connell och Lee formulerat (Carrigan, Connell & Lee 1985, Connell 1987, 2005), understryker de att relationer mellan män stärks inte bara genom underordning av kvinnor utan även genom avståndstagande från feminina män och homosexuella män. Som tidigare nämnts visar Fundberg, i sin maskulinitetsstudie av pojkfotbollen, att sådana avståndstaganden var framträdande i de sammanhang där relationerna mellan pojkarna blev särskilt nära, i omklädningsrum och duschar. Han menar att dessa rum hade särskild betydelse för pojkarna, eftersom de där lärde sig att nära relationer mellan män förutsatte distans till homosexualitet och homosexuella män (Fundberg 2003, s. 77).

I denna studie av brandmän har jag inte kunnat knyta homosocialitet till homofobi på ett sådant sätt. Medan exempelvis Fundberg fick ta del av en mycket utpräglade homofobisk jargong, som markerade att där inte tilläts några homosexuella män, var jargongen vid mina besök på lagen inte tydlig i detta avseende. Jag hade väntat mig att det kunde förekomma markeringar gentemot homosexualitet med tanke på den koppling mellan homofobi och manlig homosocialitet eller maskulinitet som betonas i annan forskning, såväl som i studier som specifikt fokuserar brandmän (McCarl 1985, s. 177, Baigent 2001, s. 39). Till exempel Ward poängterar att homofobi var särskilt utbredd inom räddningstjänsten jämfört med de andra yrken och arbetsplatser som han studerat, såsom polis, bankväsende och statliga myndigheter. Hos de brandmän han mötte rådde uppfattningen att det var befogat att homosexuella män antingen levde dolt eller lämnade yrket (Ward 2008, s. 146).

Även om jag inte tog del av några markeringar gentemot homosexualitet betydde det inte att anspelningar på sexualitet mellan män var frånvarande. När jag följde med som observatör kunde jag bevittna hur männen kunde anspela på att gränserna mellan homosocialitet och homoerotik var skör (se Ericson 2004, 2010). Männen kunde till exempel skämta om att de ”gosade” med varandra om nätterna. Sådan skämtsam anspelning på sexuella relationer mellan dem var särskilt utpräglad vid ett av arbetslagen. Två av brandmännen i det laget kunde vid flera tillfällen framställa det som om de hade svårt att hålla sig borta från varandra. De höll om varandra, omtalade sig själva som ett par eller gjorde rättframma anspelningar på att de hade en sexuell relation. När jag var med under ett kvällspass, där några i laget tittade på den amerikanska TV-serien *Six Feet Under*, kunde de anspela på den homoerotik som skildras där. Samtidigt som de tittade på TV drog de båda brandmännen paralleller till sin relation med varandra.

Även om det förekom en skämtsam överträdelse mellan homosocialitet och homoerotik, ramades det inte in av några tydliga avståndstaganden eller direkt homofoba uttalanden. De båda brandmännens relation till varandra har jag tolkat just som en markering av att steget mellan homosocialitet och homoerotik inte behöver vara långt. Men med utgångspunkt i Zeelands (1996) och Nilssons (2006) studier kan det också ses som att sådana handlingar var möjliga just för att heterosexualitet togs för givet. Framställningarna gjordes i en skämtsam anda, som om det var självklart att ingen där ägnade sig åt sådan erotik på riktigt.

Till skillnad från de direkta uttryck för homofobi som beskrivs i andra studier av manlig homosocialitet kan de skämtsamma iscensättningarna av homoerotik förbindas med homosocialitet på ett annat sätt. Just genom att vara ambivalenta, på så vis att det inte var tydligt vad handlingarna stod för,

kan de ses som ytterligare ett uttryck för att arbetslagen var en manlig frizon, en plats där män tillsammans med andra män kunde få vara ”sig själva”. Det manifesterade att ens handlingar inte skulle behöva förklaras eller försvaras.

Det uttalades aldrig men verkade tas för givet att den intimitet som de familjelika relationerna i arbetslagen stod för inte var av sexuell karaktär. Trots det menar jag att sexualitet är en viktig aspekt i analysen av homosocialitet i arbetslagen. Med utgångspunkt i Sedgwicks (1985) uppmaning om att undersöka hur gränsen mellan sociala och sexuella relationer upprätthålls mellan män skulle jag vilja hävda att sexualitet var betydelsefullt för männens gemenskap inom denna yrkeskontext i form av avsexualisering av homosocial gemenskap. Markering gentemot homosexuella kan vara ett sätt att avsexualisera sådan gemenskap. Men som jag redan nämnt observerade jag inte några sådana uttalande eller tydliga uttryck. Avsexualisering knyter jag istället till markeringar gentemot heterosociala relationer, så som att det var först när kvinnor var närvarande som man behövde tänka på hur man betedde sig. Detta riktar analysen mot de odramatiska sätt som uppfattningen om heterosexualitet som det normala kommer till uttryck och skapar samhörighet. Uttalande om homofobi kan var ett uttryck för detta, men jag har med begreppet intimitet lyft fram andra uttryck för att mäns gemenskap upprätthålls genom särskiljning mellan män och kvinnor såväl som mellan heterosexualitet och homosexualitet.

Rubin hävdar att strikt könsuppdelning inte bara upprätthåller tanken om två sinsemellan uteslutande kön, utan också innebär att annan sexualitet än heterosexualitet tabubeläggs (Rubin 1997, s. 40). Jag menar att det är möjligt att vända på den tesen för att tydliggöra det perspektiv på homosocialitet som jag för fram i avhandlingen. Heteronormativitet förutsätter inte bara att annan sexualitet än heterosexualitet tabubeläggs. Det inbegriper också antaganden om att heterosociala relationer inte kan vara fria från sexuell attraktion, till skillnad från samkönade relationer. Heterosexualitet som norm kan då knytas till homosocialitet på sätt som inte enbart kommer till uttryck i en explicit homofobi, utan även till mer odramatiska uttryck. Exempelvis då det tas för givet att män i gemenskap med andra män får utrymme att vara sig själva.

Jag menar att avhandlingen visar att begreppet homosocialitet kan utvecklas om det sätts i relation inte bara till homofobi eller hegemonisk maskulinitet, utan också till heteronormativitet och intimitet. Att det tas för givet att det inte finns några krav på ”naturligt hyfs” så länge enbart män är tillsammans har stor betydelse för att upprätthålla och stärka gemenskap mellan män. Men när mäns gemenskap sätts i relation till upprätthållandet av de sexuella världar, som Rubin (1997) skriver om, blir dessa aspekter av mäns gemenskap mer begriplig. Om kvinnor anställdes skulle det enligt den heterosexuella

normen aktualisera andra former av attraktion och därmed skapa osäkerhet kring vad som i ett sådant sammanhang accepterades som ett otvunget sätt att umgås. Jag menar att upprätthållandet av den homosociala gemenskapen, med dess inslag av familjära relationer och oförställt varande, baseras på en strikt uppdelning av nära relationer som antingen potentiellt sexuella eller enbart sociala.

Avintimisering av yrkesgemenskap

I avhandlingen har jag visat att relationerna mellan brandmännen kunde definieras som nära eftersom där enbart var män. Hur man definierade sig som man var i sin tur avhängigt av att man attraherades av att ingå i sådana nära relationer. Det är denna sammanlänkning av intimitet, kön och gemenskap som jag menar utmanas av kraven på att öppna yrket för fler kvinnor. Kvinnor är kanske inte främst ett hot mot en specifik maskulinitet eller ett maskulint ideal utan snarare mot den manliga homosocialiteten. Så länge det enbart var män i arbetslagen fanns inte krav på att tydligt definiera vad likheten mellan män eller skillnaden mot kvinnor egentligen bestod i. De män som kände sig välkomna i de homosociala relationerna i arbetslagen var snarare noga med att intyga att de inte kände några krav på att behöva motsvara eller skydda något särskild maskulint ideal. Att det fanns män som inte kände en sådan samhörighet kunde alltid förklaras med att de egentligen hörde hemma någon annanstans, i någon annan sorts arbete.

Det finns anledning att återknyta till Lipman-Blumens (1976) konstaterande, att män uppmuntras att finna glädje i samkönade relationer, som nämndes i teorikapitlet. Jag menar att brandmannayrket är ett fall som visar att dessa innebörder av homosocialitet kan tillföra andra dimensioner till förklaringen av könsmaktsordning och könssegregering än begreppet maskulinitet. Manlig homosocialitet kan förvisso ta sig formen av en kamp mellan män om att mäta sig med vissa ideal, såsom teorin om hegemonisk maskulinitet antar. Men begreppet kan också användas för att undersöka hur samhörighet mellan män värnas, eftersom det ger en känsla av frizon och att få leva ut utan restriktioner. Att vara man, snarare än en specifik form av maskulinitet, sattes i centrum för relationerna i arbetslagen. Det ger stöd till Hearn (2004) argumentering för att undersöka mäns hegemoni snarare än hegemonisk maskulinitet.

Studien visar också att samhörighet mellan män kan vara motstridigt och situationsbundet, som Hearn och Collinson (2005) betonar. Den samhörighet som fördes fram i en situation kunde ifrågasättas i en annan. Som jag visat

kunde sådana växlingar innebära att de ifrågasatte hur yrket kopplades samman med maskulinitet, utan att det för den skull utmanade förväntningar på att en brandman bör vara man. Som män hade de bättre förutsättningar än kvinnor att spela på stereotypa bilder av brandmän, såväl som att ifrågasätta och nyansera sådana bilder.

Medan männen i Kieslings (2005) studie var noga med att betona att gemenskapen i studentföreningen skulle vara exklusiv för män, var de brandmän jag följt mer ambivalenta. Några menade att de nära relationerna visserligen var en trygghet, men att det samtidigt kunde bli alltför informellt och avspänt när det bara var män. Den typ av intimitet som i vissa avseenden gav brandmännen trygghet, kunde likaväl undergräva förtroendet för dem som kompetenta yrkesmän och riskera deras anseende. Om de ensidigt värnade om en homosocial intimitet kunde de uppfattas som konservativa, otidsenliga män, som var alltför upptagna med att få sin maskulinitet och tillhörighet bekräftad.

När jag avslutade intervjun med Conny kommenterade han i lite skämtsamt ton att ”Ja, då kommer du fram till i sista ändan att det här med brandkåren det är en skyddad verkstad, ett gubbdagis”. Jag hade precis berättat lite om hur min arbetsprocess såg ut, att jag skulle skriva ut intervjuerna och att det sedan var mycket arbete innan jag nådde fram till några direkta resultat. Men enligt honom behövdes det inte särskilt mycket för att konstatera att det lätt blev lite för informellt, när det bara var ”gubbar” i arbetslagen. Så länge där enbart var män var det lätt att kritisera arbetslagen för att vara som en ”skyddad verkstad”.

Det var utifrån ett sådana synsätt som det kunde framstå som angeläget att anställa fler kvinnor. Med kvinnor i laget skulle männen få bättre ”hyfs” och yrket skulle inte riskera att framstå som ett ”gubbdagis”. Utifrån de slutsatser jag dragit i denna studie menar jag att detta kan beskrivas som en form av ”avintimisering” av gemenskapen i arbetslagen. Med kvinnor som arbetskamrater skulle männen behöva ställa om sig till andra former av gemenskap. Oavsett om de jag intervjuat välkomnade eller oroade sig för en sådan förändring, utgick de från att relationerna i lagen inte längre skulle kunna vara lika nära.

Avslutningsvis

De brandmän jag följde såg gemenskapen med sina arbetskamrater som oerhört viktig. Merparten av dem beskrev det som en känsla av tillhörighet, att höra hemma. I avhandlingen har jag lyft fram hur dessa betydelse av arbetet

som brandman knöts samma med kön. Jag har undersökt hur det framstod som självklart att en brandman bör vara en man och då en speciell sorts man. Men jag har också lyft fram hur brandmännen jag mött menade att en sådan koppling mellan brandmän och manlighet inte alls behövde vara given.

Denna studie visar att den homosociala gemenskapen rymde motstridigheter. Att där enbart var män skapade närhet och frihet. De beskrev det som att de där kunde vara "sig själva" och behövde inte förstå sig. Men samtidigt var det tydligt att det var en form av närhet som underförstått hade en mängd förbehåll. För att få ta del av en sådan intimitet gällde det att hålla sig inom ganska snäva ramar för hur man skulle vara som person, som "sig själv". Det var en form av närhet där de kände sig hemma, men som samtidigt kunde upplevas begränsande när det exempelvis användes för beskyllningar av dem för att vara ett "gubbdagis". Detta kan vara en förklaring till att de var motstridiga då de dels försvarade den trygghet de homosociala relationerna gav och dels hade förhoppningar om att fler kvinnor i yrket skulle förändra den tryggheten.

En annan motstridighet är att de nära relationerna framstod som ofrånkomliga såväl som sköra. Närheten tedde sig ofrånkomlig med tanke på deras arbetstider, arbetsrum, beredskapen och hur de tillsammans rustade sig för att hantera tragiska olyckor. Men när de tänkte sig hur det skulle vara att arbeta tillsammans med kvinnor framstod dessa omständigheter inte alls som lika givna. Istället lyfte de fram att den närhet, som exempelvis arbetstiden eller jargongen stod för, var skör, och att de var osäkra på om närheten skulle bestå ifall arbetslagen inte längre enbart bestod av män.

Att jag så starkt betonat motstridigheter i denna studie har inte varit med syfte att undergräva, utan för att skärpa kritiken av och få en djupare förståelse för varför det tas för självklart att en brandman bör vara en man. De män jag mött var mer nyanserade och stämningen i de lag jag besökt var inte lika tuff som beskrivits i tidigare studier av brandmän. Men samtidigt som dessa studier pekar mot en hårdare miljö i Storbritannien och USA, har man där en högre andel kvinnor i yrket. Det väcker frågor om den mer öppna och nyanserade hållning som jag mötte på de tre stationerna i Sverige, där alla var män, egentligen var så öppen eller om det snarare kan ses som del i ett mer effektivt upprätthållande av en manlig norm inom brandmannayrket.

De brandmän jag följt markerade att de inte såg sig som särskilt manliga. Men som jag tidigare diskuterat kunde också avfärdandet av vissa föreställningar som alltför stereotypa vara väl så viktiga för hur maskulinitet konstrueras i yrket. Maskulinitet konstruerades inte så mycket som en strävan att motsvara stereotyper om brandmän som särskilt maskulina män, så som internationell forskning gör gällande, utan snarare genom att kunna växla mel-

lan att inta distans till sådana ideal och att göra anspråk på att motsvara dem. De entydiga hjältebilder som reproducerades i form av kalendrar, rockgrupper, i TV-serier eller i de nostalgiska utställningar eller foton som prydde entréerna på brandstationerna, var något de män jag mött vände sig emot. Som riktiga brandmän och män kunde de positionera sig som mer nyanserade än så.

Den hållning till frågor om maskulinitet och yrkets hjältestatus som de brandmän jag följt gav uttryck för kan knytas till vad Connell (1995) benämner en form av deltagande position i förhållande till hegemonisk maskulinitet. Brandmännen förnekade att de inom yrket upprätthöll ett särskilt mansideal, samtidigt som de drog nytta av de dominansförhållanden och exkluderingar som sådana ideal gjorde möjligt. De kunde själva rikta kritik mot arbetskamrater som drog nytta av yrkets koppling till ett visst mansideal, exempelvis genom att komma med i melodifestivalen eller att skylta med att de var brandmän när de raggade på krogen. Men jag har velat beskriva hur brandmän på ett mer allmänt plan drog nytta av yrkets koppling till maskulinitet och att det inte bara rörde sig om några specifika undantag. Den nytta som jag lyfter fram i avhandlingen är att de garanterades tillhörighet i ett bröd-raskap som beskrevs som en särskilt nära gemenskap där man kunde umgås på oförställda vis och känna tillit. Flera av de brandmän jag mött markerade att de var kritiska till en typ av macho- och hjältebild som bidrog till att upprätthålla utestängning av kvinnor. Däremot deltog de i att upprätthålla den gemenskapsform som lade grunden för bekräftelse och förtroende mellan arbetskamrater, en gemenskapsform som också förutsatte att där enbart var män.

Denna studie tydliggör att det kan vara en poäng att rikta kritik mot den form av intim gemenskap som manifesteras på stationen mellan larmen och att också den har betydelse för att upprätthålla en manlig norm. Medan macho- och hjältebilderna ifrågasätts, också av brandmän själva, är värnandet av en särskilt intim samvaro en aspekt som jag menar är minst lika viktig för att förstå exkludering av kvinnor inom detta yrke.

I likhet med de studier som fokuserat brytare inom yrket, såsom Chetkovich (1997), Ward och Winstanley (2003, 2006, Ward 2008) eller McWilliams (2007), lyfter denna studie fram de mer alldagliga och till synes odramatiska sätt som intimitet och gemenskapen mellan män i arbetslagen som förbehållna vissa män gestaltas, formas och upprätthålls. Avhandlingens bidrag är att beskriva och förstå den manliga gemenskapen i brandmäns arbetslag och att tolka den utifrån teoretiska begrepp om homosocialitet och maskulinitet. Jag har lyft fram motstridigheter i manlighetsidealen och undersökt om en

mer nyanserad hållning och trevlig gemenskap kan vara väl så viktigt för att upprätthålla män som norm i detta yrke.

Genom att lyfta fram motstridigheter vill jag ifrågasätta antaganden om att motståndet mot kvinnor uppbärs av vissa individer, så som det ibland kan framstå, när det talas om brandmän som kvinnomotståndare. Som jag visat i denna studie kan en sådan form av kritik bli verkningslös. Just genom att vara tydligt riktad finns risken att ingen känner sig träffad. Denna studie pekar på att det snarare är en poäng att, som Hearn och Collinson (2005) påpekar, lyfta fram att de sätt på vilka mäns hegemoni återskapas är motstridiga och rymmer konflikter. Och om det finns motstridigheter och konflikter finns också potentialer till förändring.

Efterord

Det material som avhandlingen bygger på samlades in under en period då räddningstjänsten och brandmannayrket stod inför stora förändringar. Vid tidpunkten för de första fältarbetena, det vill säga 2003, infördes en ny räddningstjänstlag och i samband med den infördes också en ny form av utbildning. Detta har inneburit stora förändringar av räddningstjänstens organisation. Lagändringen innebar införande av målstyrning och större fokus på förebyggande arbete. Den nya lagen driver en förändring från en reaktiv mot en mer proaktiv inriktning i arbetet inom räddningstjänsten. Detta får betydande konsekvenser också för den operativa personalen.

En konsekvens är att befälens ansvarsområden blivit bredare. Titlarna brandmästare och brandförman har tagits bort och istället finns titlar som styrkeledare och insatsledare. På en del stationer har det också medfört att brandmännens starka anknytning till ett lag, som jag beskriver i avhandlingen, bryts upp. Det är idag inte lika självklart att befälen följer lagen eller enbart arbetar operativt, utan de kan fördela sin arbetstid på både operativt och mer administrativt eller förebyggande arbete. Också för brandmän sker förändringar av gränsen mellan operativt och förebyggande arbete, liksom av gränsen mellan att arbeta dygn eller kontorstid.

Som avhandlingen visat var gemenskapen i arbetslaget centralt för varför brandmännen jag följde trivdes med sitt arbete. De förändringar som genomdrivs innebär till viss del en utmaning av de arbetsförhållanden som brandmännen menade gav arbetslagen en familjelik karaktär. Det väcker frågor om ett sådant familjeliv kan ta sig nya former och vad som händer med den betoning på tillit som de män jag följt värnade om. Det väcker också frågor om hur värnandet av ett starkt brödraskap kan sägas inverka på de förändringar som drivs igenom och om manlig homosocialitet återskapas också inom dessa nya ramar. Jag fann att männen inte enbart försvarade utan också var kritiska till att gemenskapen kunde bli allt för intim. Det kan vara intressant att följa upp hur organisationsförändringar påverkar gemenskapen och skapar nya möjligheter att ifrågasätta och omvärdera sådana sidor av gemenskapen.

En annan stor förändring är, som nämndes ovan, införandet av en eftergymnasial utbildning. När jag gjorde mitt första fältarbete hade utbildningen

precis startat. När jag återvände till en av stationerna hade de första eleverna på utbildningen ännu inte examinerats. Under båda dessa perioder var utbildningen ett hett diskussionsämne. Brandmännen hade både positiva och kritiska argument. Till de positiva hörde att en sådan utbildning skulle kunna ge yrket högre status och bättre löner genom att bredda brandmännens ansvars- och kompetensområde. De kunde också hoppas att sådana förändringar skulle underlätta för kvinnor att bli brandmän. Till de kritiska argumenten hörde att man kunde uppleva det som om all den kunskap, som redan fanns i yrket, inte gavs något erkännande. En annan invändning var att de som nu skulle komma att anställas var unga människor som saknade erfarenheter från andra praktiska arbeten. Utbildningen befarades gagna de med höga betyg från gymnasiet snarare än de som levde upp till de krav på fysisk styrka och praktiskt handlag som man menade att arbetet i realiteten krävde.

Utifrån dessa omständigheter hade det varit intressant att undersöka om förhoppningar och farhågor som dessa realiserats. Om det är så att utbildningen förändrar synen på brandmäns kompetens, skulle detta också kunna utmana de sätt som yrket knyts till särskilt stereotypa mansideal. Slutsatserna i denna studie pekar mot att det kan vara så, men att det inte behöver betyda att föreställningen att en brandman bör vara man blir mindre given. Det kan ytterligare stärka mäns möjligheter att på ett taktfullt sätt kunna växla mellan att göra anspråk på och distansera sig från sådana ideal. Intressanta frågor att gå vidare med är då om dessa förändringar kan utmana både yrkets associering med stereotypa mansideal och att män privilegieras inom yrket.

Under arbetet med avhandlingen har andelen kvinnor i yrket ökat. Andelen kvinnor är fortfarande lägre bland heltidsanställda än bland deltidsanställda och andelen kvinnor är överlag fortfarande mycket låg. Men det är ändå en betydande skillnad mot när jag påbörjade arbetet för åtta år sedan. Det kan vara relevant att vidare undersöka hur denna utveckling kan kopplas samman med de förändringar räddningstjänsten och brandmannayrket genomgått.

Det vore också intressant att undersöka vad kvinnor har för erfarenheter av att träda in i detta yrke och om det är möjligt att se samma tendenser i en svensk kontext som beskrivs i forskning från andra länder. En av mina slutsatser är att det är svårt att direkt översätta resultaten från amerikanska och brittiska studier, vilka pekar på en betydligt tuffare maskulin kultur inom yrket. Jag har hävdat att maskulinitet och homosocialitet behöver problematiseras med andra perspektiv och begrepp för att göra tydligt hur män upprätthåller sin position som norm i en svensk kontext, i vart fall på de stationer jag besökte. Man kan fråga sig om resultaten hade varit annorlunda om studien hade utförts på könsblandade arbetslag. En hypotes som verkar rimlig utifrån

annan forskning är att då yrket öppnas för kvinnor, kommer män och kvinnor att arbeta med olika former av arbetsuppgifter som tillmäts olika status. Det är också möjligt att jag hade sett andra mönster om jag varit längre i fält eller om jag använt mig av andra metoder, exempelvis fokusgruppsintervjuer. Andra omständigheter som format denna studie är att jag uttalat varit intresserad av att undersöka jämställdhet och vad det innebar för brandmännen att bara män arbetade i lagen. Hade jag ställt andra frågor eller presenterat studien på andra sätt hade jag fått ett annat material att arbeta med, men i vilka avseenden är naturligtvis svårt att specificera.

Slutsatserna i avhandlingen väcker frågor om hur värnandet av att vara ”samma sorts människor” kanske inte bara bygger på exkludering i fråga om kön utan även andra kategoriseringar. När jag påbörjade studien talades det framförallt om jämställdhet, medan det nu finns allt fler röster som riktar kritik mot intolerans mot homosexuella män inom yrket såväl som mot att den operativa personalen är så etniskt homogen. I denna studie har jag problematiserat samhörigheten mellan brandmän, men med fokus på maskulinitet snarare än sexualitet och etnicitet. I efterhand kan jag se att studien hade vunnit på att mer tydligt lyfta in dessa aspekter.

Jag har lyft in frågor om sexualitet, men bara då det tillfört något till analysen av kön. Jag har med andra ord problematiserat sexualitet, men bara till en viss grad. Denna studie utgör ett bidrag till arbetet mot homofobi inom räddningstjänsten genom att peka på hur kön och sexualitet knyts till varandra, men här finns också begränsningar. Studiens resultat pekar mot att kopplingen mellan homosocialitet och homofobi inte behöver vara lika självklar som visats i andra studier av brandmän eller manlig gemenskap i andra kontexter. Men för att mer ingående analysera dessa frågor skulle jag ha behövt ställa mer explicita frågor om sexualitet och möjligheterna att vara öppen med annan sexualitet än heterosexualitet och ändå känna tillhörighet i arbetslagen. Som tidigare forskning visar är detta knutet till kön, på så sätt att öppenhet är ett större problem för homosexuella män än för homosexuella kvinnor.

Etnicitetsperspektivet var som nämnts ovan inte en utgångspunkt för studien. De arbetslag jag följde var etniskt homogena. Om jag hade uppmärksammat frågor om vad det innebar för brandmännen, på liknande sätt som jag problematiserat homogenitet utifrån kön, hade jag kunnat nå en annan förståelse för vad som låg till grund för brandmännens känsla av att de hade en speciell gemenskap eftersom de såg sig som lika.

Utöver vad som faller inom ramen för denna studie är etnicitetsperspektivet också viktigt med tanke på hur man inom räddningstjänsten på senare år upplever att brandmän ställts inför tillitsproblematiseringar. Ett exempel

är de fall av stenkastning som brandmän mött i socialt utsatt områden och som satts i samband med unga invandrares utanförskap. Här hade det varit intressant med fortsatt forskning kring hur man inom räddningstjänsten menar att man ställs inför sådana tillitsproblematiker tack vare att personalgrupperna är etniskt homogena och därför inte speglar det samhälle man är satta att tjäna. Att öka mångfalden beskrivs som avgörande för att brandmän ska kunna undvika att positioneras som symboler för en allt för konservativ och exkluderande "svenskhets".

Frågor att vidare undersöka kan då innefatta hur man inom räddningstjänsten arbetar med att försöka stärka tilliten till sig som myndighetsutövare och om man själva bidrar till att upprätthålla sådana former av utanförskap. Att det pågår kritiska diskussioner inte bara kring jämställdhet utan även i ett bredare perspektiv kring mångfald är angeläget och en stor förändring. Här är det dock av vikt att problematisera huruvida det arbete som görs med goda ambitioner kan riskera att upprätthålla mekanismer för exkludering. Jag har pekat på hur frågor om jämställdhet inte bara utmanar utan också stärker fokus på kvinnor och män som olika. Ambitionen att arbeta med mångfald och göra punktinsatser för att stärka tilliten till räddningstjänsten i utpekade invandrargrupper riskerar att på liknande sätt återskapa och stärka det utanförskap och den exkludering man menar sig vara ute efter att motverka.

Avslutningsvis pekar denna studies resultat mot att det finns behov av att vidare undersöka hur konstruktionen av maskulinitet stöttas inte bara av heltidsanställda brandmän, utan även av de vidare sociala, kulturella och ekonomiska sammanhang de ingår i. I denna studie har jag intresserat mig för maskulinitetskonstruktion inom brandmannayrket, men begränsat mig till de speciella gemenskapsformerna i arbetslagen och hur brandmän talar om skillnader mellan de egna och omgivningens föreställningar om att en brandman bör vara en man. Jag har inte kunnat beskriva hur sådana ideal stöttas upp av andra intressenter inom räddningstjänsten, inom den kommunala politiken, inom facken, inom myndigheten och i det bredare samhället. Brandmännen jag följt menade att de som stöttade sådana ideal var deltidsanställda, brandvärn och inte minst lärare på dåvarande räddningsverkets skola. De nostalgitutställningar som prydde entréerna är exempel som antyder att också räddningstjänsten som organisation kan ha ett intresse av att upprätthålla allmänhetens hjältebilder av brandmän. Den manliga homosocialiteten i brandmäns arbetslag som jag undersökt är en del, men här behövs ytterligare forskning som kan sätta sådana resultat i ett bredare perspektiv. Det vill säga forskning som kan fördjupa förståelsen av hur den historiska exkluderingen av kvinnor inom detta yrke skulle kunna förändras inte bara genom att ifrågasätta vad män värdesätter med den homosociala gemenskapen utan också

genom att ifrågasätta hur sådan exkludering understöts på politisk och organisatorisk nivå.

Summary

Up Close. Masculinity, Intimacy and Community in Firefighters' Work Teams

Aim of the study

This study explores the profession of firefighter and its association with notions of masculinity. Compared to many other professions, the link between professional competence and masculinity has been unusually tenacious in this sector. Few professions have been able to maintain that the exclusion of women is an expression of the natural order and not of discrimination. In Sweden it is only recently that such assumptions have been challenged and it has become possible to question whether the notion of such a natural order has become a self-fulfilling prophecy. It is also a sector in which the progression of gender equality has been particularly slow and nonexistent in Sweden, compared to other countries such as the United Kingdom and the United States.

The aim of the study is to explore constructions of masculinity in the firefighter profession and how they are related to specific forms of community among men in this profession. The main questions are: What does it mean to firefighters that their profession is linked to notions of masculinity? In what ways do they maintain or challenge such notions? In what ways is gender maintained as a basis for community in this profession? What kinds of relationships within the team and aspects of their work are highlighted to support such views?

The study is based on field notes and recorded interviews. Observations were made of four teams at three stations. The firefighters working in these teams were all men. Eleven firefighters were interviewed who, all but one, worked in these teams. The staff was employed full-time and the stations were located in different places in municipalities of varying size.

The starting point of the thesis is that professional life is of great importance to the maintenance of segregation of and inequality between women

and men in society (Rubin 1975, Crompton 1998). The assumption is made that one of the central mechanisms of this segregation is male homosociality, which is men's search for community with other men (Lipman-Blumen 1976, Cockburn 1991a, 1991b). This also places the study in relation to critical studies on men and the concept of hegemonic masculinity (Collinson & Hearn 2005, Connell 1995, Hearn 2004, Whitehead 2002). The study thereby contributes to research on gender and profession, as well as on masculinity and male homosociality. Firefighters' work teams are viewed as cases of male bonding. Following Lipman-Blumen's (1976) and Simmel's (1995) notion of intimacy, the study explores how affectionate and intimate relations between men are supported and upheld in this occupation. It is argued that it is possible in the case of firefighters' work conditions to explore the intersections of gender, class and sexuality that support male homosociality in working life.

The profession of firefighter has been relatively unexplored in the field of sociology and gender studies in Sweden. The thesis makes connections with research from the United Kingdom and the United States and explores whether the conclusions of these studies may be valid in a Swedish context. These studies highlight aspects of the firefighter's job that supports heroism and manifestations of masculinity, such as taking risks, sexist jargon or displays of muscular strength and technical skills (e.g. Baigent 2001, Chetkovich 1997, Cooper 1995, Desmond 2007, McCarl 1984, 1985, Tracy & Scott 2006). This thesis focuses on the fact that firefighters' day to day work is mostly spent at the station. While earlier studies explore how trust is established between colleagues through dramatic work such as entering burning buildings, attention is given here to the fact that firefighters more seldom than expected get to do this kind of work. These circumstances have an impact on the establishment of trust and brotherhood between firefighters. Close bonds between workmates are a strategy for coping not only with the stress that fighting fires brings but also the stress associated with long hours of waiting for the fire bell to ring. Firefighters not only place value on getting up close to fires, but also getting close to other men. It is especially the second theme that is explored in the thesis.

Empirical findings

The analysis is presented in three parts that explore different aspects of firefighters' life in the work teams. The first section analyses firefighters' descriptions of their work and how the work is given meaning in spatial and

temporal settings. Besides describing dramatic tasks, they also talk about their sense of having a second family and the obscuring of a boundary between private and professional life as important. These aspects of the work were supported by the long working hours, up to 24 hours, and night shifts. Other important conditions were physical spaces such as the lunchroom, the TV room, the outside grill, their sleeping accommodations, the showers and the sauna. These conditions were highly valued as a manifestation that the work requires close bonds and an intimacy between workers. It underscored that their work is different from other professions, not only in terms of being physically demanding, dirty and dangerous but also in terms of being more intimate and private. The more private times and rooms differentiated firefighters from other staff in the rescue service that worked in offices during office hours and was not expected to live family life at work.

Following Goffman (2006), the terms backstage and front stage are used to describe these conditions. The point of this terminology is to examine the expressions of belonging that these changes establish. Moving between backstage and front stage is viewed as an important mechanism that establishes membership in a group, such as a firefighter's work team. The meaning of night time or saunas depends on who is staying at the station and what status that person is assigned. Participating and showing tact, not only in the dramatic work of fighting a fire but also in the laid back atmosphere at the station, are central to receiving a status of belonging in firefighters' comradeship.

To an outsider, watching TV or sleeping might conflict with saving lives at the scene of an accident but, to the firefighters, this made sense. It all came together for the firefighters, since it was by living close together and transgressing both private and professional life that they confirmed their sense of belonging and being close, and that helped them to carry out the demanding work required of them at the scenes of accidents. They thought that if women were included in the work teams it would become more difficult to share that kind of intimacy.

The second section focuses on the joking manner and jargon among firefighters. Earlier research has shown that members of the firefighter community are supposed to share a certain sense of humour that rests on banter and mockery (Archer 1999, Baigent 2001, Chetkovich 1997, Desmond 2007, McCarl 1984, 1985, Myers 2005). Consistent with these studies, the firefighters argued that being able to respond to brutal jokes and raw jargon was a prerequisite for joining the service. Banter was regarded as a symbol of consensual intimacy, such as having experiences from male dominated blue collar work, team sports and men's locker rooms. To "take shit" was explic-

itly put forward as a kind of test that had to be passed to gain trust as a firefighter. At the same time, "taking shit" was described as an expression of not having to restrain oneself. Banter should not only be seen as a socialisation but as an expression of a social setting in which they could be relaxed and, as they called it, "be themselves". This point was explicitly made to underscore their belief that it was first and foremost when women were around that they had to reflect about their behaviour.

Describing the value of this banter in terms of hegemonic masculinity is far from straightforward. The firefighters used terms such as masculinity and laddishness to point to certain aspects of the jargon that they thought were negative and that they could easily do without, such as expressions of sexism or heartless banter. They ensured that the jargon they valued was not gendered in such a manner. Instead they emphasised that this jargon was a more general expression of class and of male and female homosociality. Women, they argued, were used to the same kind of sociability in blue collar work dominated by women. When women and men were together, however, they were supposed to restrain themselves and show good manners.

This made it possible to argue that the banter they valued was not masculine, while at the same time consider the banter to be an expression of an exclusively male community. Following Hearn (2004) this result points to the benefit of analysing men's hegemony rather than hegemonic masculinity. While the jargon was not regarded as masculine, at the same time it was not thought to be able to uphold if women were included in the work teams. The banter was not masculine in itself but still an expression of the pressure to conform to a certain way of acting as a man. This argument parallels Kiesling's study of a fraternity club, where men loved the community since it gave them "the freedom to 'be men'" (Kiesling 2005, p. 707). It is argued that men protect this conception of a special homosocial intimacy rather than a certain hegemonic masculinity.

The third section focuses on how firefighters relate to the fact that their work is associated with notions of masculinity. It explores how they value their profession having the respect of the public and being referred to as a form of gender kitsch in popular culture, as a vague parody or deliberately exaggerated expression of notions of masculinity. The results of this study partly support previous studies that state that masculinity and competence are conflated in this profession but that emphasise men's contradicting positions. This draws from work by Hearn (2004), Whitehead (2002) and Demetriou (2001) that points out that men's construction of masculinity and the maintenance of men as the norm might not rest so much in the maintenance of one

hegemonic ideal but in the contradictory interests and ability to adapt to different situations.

The firefighters both supported and demented that work such as entering smoke filled buildings was to be seen as a test of one's masculinity. In other words, they thought that tests like that were glorified but would not admit to the glorification at their stations. To gain confidence in their teams it was more important to be able to distance oneself from such ideals and embody a more calm and laid back position. Still, they would argue that women were unable to compete with men in doing this kind of work. They positioned themselves in a contrast both to women and to men that desperately struggle to live up to the stereotype of firefighters being absolutely masculine men.

Following Nordberg (2005) it is argued that this could be interpreted as a struggle to maintain a distinction between a stereotypical and a reflexive form of masculinity. In contrast to those who support stereotypical images of firefighters as muscular men they position themselves as representatives of a more reflexive approach to masculinity, as well as their profession. As Hondagnau-Sotelo and Messner (1994) point out in their critique of the "new man" ideal, a reflexive position of this kind might be hard to grasp in terms of masculinity but still be an effective mechanism in maintaining male hegemony and disguising the privileges men receive in a society structured by patriarchy.

The empirical findings in this study support that men in this profession are critical to the way that firefighters can be portrayed as symbols for absolute masculinity but still defend the privileges such symbolic status gains them, such as being trusted and welcomed by the public or selling firefighter calendars. The central point in this section of the study is that being both protective and reflective, in relation to the profession's association with masculinity, was a possibility exclusive to men. As men they had the privilege not only of going along with the stereotype but also choosing to put themselves forward as an exception in situations where this would be required. Women, on the other hand, can never have the same choice but always become the exception to the rule. That men were expected to have the ability to both support and criticise their profession's association with masculine stereotypes enforced these men's commitment to each other in the teams.

Conclusions

The thesis concludes that firefighters value their work teams for the intimate relationships between men that these enable but that it is difficult to separate

intimacy, masculinity and community. Masculinity would seem to refer to the intimacy that their work conditions supported. However, the focus on work conditions obscured the relevance of gender, in favour of other bases of community such as class or sharing the same diurnal rhythm. This led to the conclusion that the concepts of masculinity, intimacy and community describe important aspects of the firefighter profession, especially if they are related to each other. It illuminates how firefighters' close relations could appear to be inevitable as well as fragile. The closeness seems to be a natural consequence of their working hours, their quarters and their need to support each other in dealing with tragic accidents. At the same time, it was assumed that it would be impossible to uphold the closeness if women were included in this community.

Secondly the thesis concludes that the concept of homosociality makes it possible to highlight other forms of inclusion and exclusion mechanisms than does the concept of hegemonic masculinity. The concept of masculinity, as formulated by Connell (2005) and further developed in the tradition of critical men's studies, emphasises the conflicts and hierarchies between men. The concept of homosociality however emphasises belonging and loyalty among men. It can be used to explore how gender is constructed, through the expectation that homosocial relationships would make possible an exclusive intimacy. As Simmel (1995) argues, intimate relationships have the characteristic of being a community for its own sake. This study makes use of both of these perspectives in an effort to explain how a male norm is reproduced in this profession.

By exploring homosociality as intimacy, the thesis concludes that it is also important to consider the notion of sexuality. Building on Sedgwick's (1985) encouragement to investigate how the boundary between social and sexual relations is maintained, the thesis proposes that the notion of heteronormativity could be helpful for developing homosociality theory. Heteronormativity requires that heterosocial relationships always run the risk of being eliminated by sexual attraction and tension. In same-sex relationships there are supposed to be no such disturbances to the social relations. An emphasis on intimacy could then be used to deepen the understanding of how homosociality rests on the intersection of gender and sexuality.

The main contribution of the thesis to a deeper understanding of how men's hegemony is maintained within this profession is exploring how the notion of homosociality and intimacy between men relates to the concept of masculinity. The firefighters portrayed had greater nuance and the attitude of their teams did not come across as tough, as described in British and American studies of firefighters. However, while such studies point to a tougher

environment in the UK and US, it is also true that the proportion of women in the profession is higher in these countries. It then becomes urgent to question whether the more open and nuanced approach experienced in a Swedish context may rather be seen as a more effective enforcement of a male norm in the firefighter profession.

In such a context, the concept of hegemonic masculinity could be limiting since it runs the risk of demonizing men's resistance while obscuring the importance of other grounds for homosocial bonds between men. The firefighters portrayed here were as eager as the researcher to, in line with the concept of hegemonic masculinity, criticise men who struggled to defend absolute masculinity. Although they argued that it would be tragic if such elements excluded women, they were still concerned that, with the inclusion of women, they would no longer be able to be as close and be guaranteed the same exclusive intimacy. They would have to "start" reflecting on how they acted and restrain themselves, which had consequences for the conditions they valued in the profession. This draws attention to the point made by Lipman-Blumen (1976) that men are encouraged to enjoy and be attracted to the company of other men. That homosociality is valued as a guarantee for exclusive intimacy seems especially important in this profession, where this exclusive intimacy provides men with a sense of belonging and confirmation of having what it takes to be a real firefighter.

Referenser

- Abrahamsson, Lena (2000). *Att återställa ordningen. Könsmönster och förändring i arbetsorganisationer*. Umeå: Boréa Bokförlag.
- Acker, Joan (1990). "Hierarchies, Jobs, Bodies: A Theory of Gendered Organizations". *Gender and Society*, vol. 4, nr. 2, ss. 139-158.
- Adawi, Rima & Johansson, Karin (2004). *Tankemodeller för dimensionering av kommunal räddningstjänst*. Lund: Brandteknik, Lunds Tekniska Högskola, Rapport 5141.
- Agar, Michael (1996). *The professional stranger: an informal introduction to ethnography*. 2. uppl. San Diego: Academic Press.
- All, Rainar & Junghage, Mats (2010). *Anlagda bränder och hot/våld mot räddningstjänsten*. Karlstad: MSB.
- All, Rainar, Harrami, Omar, Postgård, Ulrika & Strömberg, Mattias (2006). *Olyckor, riskanalyser och säkerhetsarbete - några olika perspektiv inom Räddningsverket*. Karlstad: Räddningsverket.
- Andersson, Ann-Cathrine (1997a). *Kvinnor i utryckningsstyrka*. Stockholm: Stockholms Brandförsvär.
- Andersson, Ann-Cathrine (1997b). *Brandman - och kvinna?*. Karlstad: Räddningsverket.
- Andersson, Monica, Holst, Jonas & Grönkvist, Hans (1998). *Hälsokrav vid rök- och kemdykning. Medicinska synpunkter på tillämningen av AFS 1995:1*. Karlstad: Räddningsverket.
- Andersson, Susanne (2003). *Ordande praktiker. En studie av status, homosocialitet och manligheter utifrån två närpolisstationer*. Diss. Stockholm: Stockholms universitet.
- Archer, David (1999). "Exploring 'bullying' culture in the para-military organisation". *International Journal of Manpower*, vol. 20, nr. 1-2, ss. 94-105.
- Arvidsson, Anna-Lena (2005). *Kommunal räddningstjänst i utveckling ett perspektivmöte mellan brandmän och ledning*. C/D-uppsats, Luleå Tekniska Universitet.

- Axelsson, Anders (2009). *Handlingsprogram för ökad jämställdhet och mångfald i det kommunala säkerhetsarbetet*. MSB, diarienummer 2009-9065.
- Baigent, Dave (2001). *One More Last Working Class Hero. A Cultural Audit of the UK Fire Service*. Fitting-in Ltd & The Fire Service Research and Training Unit, Anglia Polytechnic University.
- Baude, Annika (1992). *Kvinnans plats på jobbet*. SNS Förlag: Stockholm
- Becker, Howard S. (1998). *Tricks of the trade: how to think about your research while you're doing it*. Chicago, Ill.: Univ. of Chicago Press.
- Bergh, Ulf, Danielsson, Ulf, Gavhed, Désirée, Holmér, Ingvar, Smolander, Juhani & Bern, Magnus (1998). *Rökdykning. Studier av Människa och miljö - Metod och teknik*. Karlstad: Räddningsverket.
- Bergman, Paavo (1995). *Moderna lagarbeten: studier av arbete, teknik och organisation i högteknologisk processindustri*. Diss. Uppsala: Uppsala Universitet.
- Berner, Boel (1996). *Sakernas tillstånd. Kön, klass och teknisk expertis*. Stockholm: Carlssons.
- Bettie, Julie (2003). *Women without class: girls, race, and identity*. Berkeley: University of California Press.
- Bird, Sharon, R. (1996). "Welcome to the Men's Club: Homosociality and the Maintenance of Hegemonic Masculinity". *Gender and Society*, vol. 10, nr. 2, ss. 120-132.
- Björk, Micael (2009). *Gängbekämpning: om polisinsatser mot organiserad brottslighet*. Malmö: Gleerups.
- Björnberg, Ulla & Kollind, Anna-Karin (2003). *Att leva själv tillsammans*. Malmö: Liber ekonomi.
- Brandtsjö, K. (2003). *Brandbefäl: Minnen från mitt 1900-tal*. Stockholm: Informationsförlaget.
- Britton, D. M. (1990). "Homophobia and Homosociality: An Analysis of Boundary Maintenance". *The Sociological Quarterly*, nr. 31, ss. 429-439.
- Burns, Tom (1953). "Friends, Enemies, and the Polite Fiction". *American Sociological Review*, vol. 18, nr. 6, ss. 654-662.
- Butler, Judith (1999). *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. London: Routledge.
- Cameron, Deborah & Kulick, Don (2003). *Language and Sexuality*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Caplen, Kim Christina (2003). *Women Firefighters Comparing and contrasting recent employment experiences in the U.K. and the U.S.A.* Thesis M.A., University of Exeter. Finns på: www.fitting-in.com/caplen.

- Carlson, Marie (2002). *Svenska för invandrare - brygga eller gräns? Syn på kunskap och lärande inom sfi-undervisningen*. Diss. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Carlström, Ann Kristin (1999). *På spaning i Stockholm: en etnologisk studie av polisarbete*. Diss. Stockholm: Stockholms universitet.
- Carrigan, Tim, Connell, R.W. and Lee, John (1985). "Towards a new sociology of masculinity". *Theory and Society*, vol. 14, nr. 5, ss. 551-604.
- Cedermark-Hedberg, Gunilla (1985). *Kvinnor och män i polisutbildning: polissystemets reaktioner på en ökad andel kvinnor i yrket*. Diss. Stockholm: Stockholms universitet.
- Chetkovich, Carol (1997). *Real Heat. Gender and Race in the Urban Fire Service*. London: Rutgers University Press.
- Chetkovich, Carol (2004). "Women's Agency in a Context of Oppression Assessing Strategies for Personal Action and Public Policy". *Hypatia*, Fall, vol. 19, nr. 4.
- Cockburn, Cynthia (1983/1991a). *Brothers. Male Dominance and Technological Change*. London: Pluto Press.
- Cockburn, Cynthia (1991b). *In the Way of Women*. London: Macmillan.
- Collinsson, David L. (1988). "'Engineering Humour': Masculinity, Joking and Conflict in Shop-Floor Relations". *Organization Studies*, vol. 9, nr. 2, ss. 181-199.
- Collinson, David L. (1992). *Managing the Shopfloor: Subjectivity, Masculinity, and Workplace Culture*. Berlin: Gruyter.
- Collinson, David L. & Hearn, Jeff (2005). "Men and masculinities in work, organizations and management". I Michael Kimmel, Jeff Hearn & R. W. Connell (red.) *Handbook of Studies on Men and Masculinities*. Sage: London.
- Connell R.W. (1987). *Gender and Power: Society, the Person and Sexual Politics*. Cambridge: Polity Press.
- Connell, R.W. (1995/2005). *Masculinities*. Göteborg: Daidalos.
- Cooper, Robyn (1995). "The Fireman Immaculate Manhood". *Journal of Popular Culture*, vol. 28, nr. 4, ss. 139-70.
- Coser, Rose Laub (1953). "Some Social Functions of Laughter. A Study of Humor in a Hospital Setting". *Human Relations*, nr. 12, ss. 171-182.
- Crompton, Rosemary (1998). *Class and stratification: an introduction to current debates*. Malden, MA: Blackwell.
- Dahlén, Peter (1996). "Filmens förste superhjälte: Brandmannen som idol i tidig film". *Filmhäftet: Kritisk tidskrift för analys av rörliga bilder*, nr. 1-2, ss. 46-56.

- Danielsson, Ulf & Bergh, Ulf (1997). "Fysiska krav på befattningar inom räddningstjänsten". I Ann-Cathrine Andersson (red.) *Brandman - och kvinna?*. Karlstad: Räddningsverket.
- Dekker, Sidney & Jonsén, Magnus (2007). *Förutsättningar för systematisk utvärdering av räddningsinsatser*. NCO, rapport nr. 12.
- de los Reyes, Paulina & Martinsson, Lena (2005). *Olikhetens paradigm – intersektionella perspektiv på o(jäm)likhetsskapande*. Lund: Studentlitteratur.
- de los Reyes, Paulina & Mulinari, Diana (2005). *Intersektionalitet. Kritiska reflektioner över ojämlikhetens landskap*. Malmö: Liber.
- Demetriou, Demetrakis Z. (2001). "Connell's Concept of Hegemonic Masculinity: A Critique". *Theory and Society*, nr. 30, ss. 337-361.
- Denzin, Norman K. (1997). *Interpretive ethnography: ethnographic practices for the 21st century*. London: Sage.
- Denzin, Norman K. & Lincoln, Yvonna S. (red.) (2003). *The landscape of qualitative research: theories and issues*. 2. uppl. Thousand Oaks: Sage.
- Desmond, Matthew (2006). "Becoming a firefighter". *Ethnography*, vol. 7, nr. 4, ss. 387-421.
- Desmond, Matthew (2007). *On the Fireline: Living and Dying with Wildland Firefighters*. Chicago: University of Chicago Press.
- Donaldson, M. (1993). "What is Hegemonic Masculinity?". *Theory and Society*, vol. 22, nr. 5, ss. 643-57.
- Edelman, Birgitta (1999). *Shunters at Work: Creating a World in a Railway Yard*. Diss. Stockholm: Stockholms universitet.
- Eisenberg, Susan (1998). *We'll call you if we need you. Experiences of Women Working Construction*. New York: Cornell University Press.
- Ericson, Mathias & Rutström, Malin (2000). 'Gamla inkissade revir'. Att bryta mönster och upprätthålla normer som kvinnlig brandman. C/D-uppsats, Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet.
- Ericson, Mathias (2004). *Brandman och man. Om aktualiseringen av kön i brandmannayrket*. Karlstad: Räddningsverket.
- Ericson, Mathias (2010). "Good Manners – Struggles for Respectable Heteronormativities in the Swedish Fire Service". I Eva Reimers & Lena Martinsson (red.) *Norm-Struggles: Sexualities in Contentions*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
- Eriksson, Henrik (2002). *Den diplomatiska punkten. Maskulinitet som kroppsligt identitetsskapande projekt i svensk sjuksjöterskeutbildning*. Diss. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Faludi, Susan (2007). *The Terror Dream: Fear and Fantasy in Post-9/11 America*. New York: Metropolitan Books.

- Fangen, Katrine (2005). *Deltagande observation*. 1. uppl. Malmö: Liber ekonomi.
- Fine, Gary Alan (1979). "Small Groups and Culture Creation". *American Sociological Review*, vol. 44, ss. 733-745.
- Fine, Gary Alan (1984). "Humorous Interaction and the Social Construction of Meaning: Making Sense in a Jocular Vein". *Studies in Symbolic Interaction*, vol. 5, ss. 83-101.
- Fine, Gary Alan (1987). *With the Boys: Little League Baseball and Preadolescent Culture*. Chicago: University of Chicago Press.
- Fine, Gary Alan (1996). *Kitchens: The Culture of Restaurant Work*. Berkeley, CA: University of California Press.
- Fine, Gary Alan and Desoucey, Michaela (2005). "Joking Cultures: Humor Themes as Social Regulation in Group Life". *Humor*, vol. 18, ss. 1-22.
- Fine, Gary Alan (2006). "Shopfloor Cultures: The Idioculture of Production in Operational Meteorology". *The Sociological Quarterly*, vol. 47, ss. 1-19.
- Foucault, Michel (1976/2002). *Sexualitetens historia. Band 1, Viljan att veta*. Göteborg: Daidalos.
- Fundberg, Jesper (2003). *Kom igen, gubbar! Om pojkfotboll och maskuliniteter*. Stockholm: Carlssons.
- Fürst, Gunilla (1985). *Reträtten från mansjobben. En studie av industriarbetande kvinnor och arbetsdelningen mellan könen på en intern arbetsmarknad*. Diss. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Gavhed, Désirée m.fl. (1998). *Kvinnor som brandmän. Utvärdering av rekrytering, grundutbildning och praktik vid Stockholms brandförsvär*. Solna: Arbetslivsinstitutet.
- Gavhed, Désirée & Holmér, Ingvar (1998). *Fysisk arbetsförmåga hos brandmän. Krav och testning*. Solna: Arbetslivsinstitutet.
- Gavhed, Désirée m.fl. (2001). *Brandmannens fysiska förmåga del 1*. Karlstad: Räddningsverket.
- Giddens, Anthony (1992). *The transformation of intimacy: sexuality, love and eroticism in modern societies*. Cambridge: Polity Press.
- Glans, Hanna & Rother, Bettina (2005). *Är vi jämställda nu? Om kvinnliga brandmän och implementering av en jämställdhetsåtgärd vid Malmö Brandkår*. C/D-uppsats, Centrum för Genusvetenskap, Lunds Universitet.
- Goffman, Erving (1959/2006a). *Jaget och maskerna. En studie i vardagslivets dramatik*. Stockholm: Norstedts akademiska förlag.
- Goffman, Erving (1961/2007). *Totala Institutioner. Fyra essäer om anstaltslivets sociala villkor*. Stockholm: Norstedts akademiska förlag.

- Goffman, Erving (1963/2006b). *Stigma. Den avvikandes roll och identitet*. Stockholm: Norstedts akademiska förlag.
- Goffman, Erving (1966). *Behaviour in Public Places. Notes on the Social Organization of Gatherings*. New York: The Free Press.
- Goffman, Erving (1967). *Interaction Ritual*. New York: Pantheon Books.
- Goffman, Erving (1974/1986). *Frame Analysis: An Essay on the Organization of Experience*. Boston: Northeastern University Press.
- Granér, Rolf (2004). *Patrullerande polisens yrkeskultur*. Diss. Lund: Lunds universitet.
- Grube-Farrell, Beth (2002). "Women, Work, and Occupational Segregation in the Uniformed Services". *Affilia*, vol. 17, nr. 3, Fall 2002 332-353.
- Gubrium, Jaber F. & Holstein, James A. (1997). *The new language of qualitative method*. New York, N.Y.: Oxford University Press
- Gubrium, Jaber F. & Holstein, James A. (2003). "Interpretive practice and social action". I Norman K. Denzin & Yvonna S. Lincoln (red.) *Strategies of qualitative inquiry*. 2. uppl. Thousand Oaks: Sage.
- Gunnarsson, Ewa (1994). *Att våga väga jämnt! Om kvalifikationer och kvinnliga förhållningssätt i ett tekniskt industriarbete*. Diss. Luleå: Luleå tekniska universitet.
- Göransson, Anna-Lena (2004). *Brandvägg. Ord och handling i en yrkesutbildning*. Diss. Lund: Lunds universitet.
- Hall, Stuart (red.) (1997). *Representation: cultural representations and signifying practices*. London: Sage.
- Hammersley, Martyn & Atkinson, Paul (1995). *Ethnography: principles in practice*. 2. uppl. London: Routledge.
- Hearn, Jeff & Parkin, Wendy (1987). *Sex at Work: The Power and Paradox of Organisation Sexuality*. Pluto Press: London.
- Hearn, Jeff (1998). "Theorizing men and men's theorizing: men's discursive practices in theorizing men". *Theory and Society*, vol. 27, nr. 6, ss. 781-816.
- Hearn, Jeff (2004). "From hegemonic masculinity to the hegemony of men". *Feminist Theory*, vol. 5, nr. 1, ss. 97-120.
- Holgerson, Charlotte (2006). "Homosocialitet som könsordnande process". *Nordic journal for masculinity studies*, nr 1, ss. 25-41.
- Holstein, James A. & Gubrium, Jaber F. (1994). "Constructing family: Descriptive Practice and Domestic Order". I Theodore R. Sarbin & John I Kitsuse (red.) *Constructing the Social*. London: Sage Publications.
- Holstein, James A. & Gubrium, Jaber F. (1995). *The active interview*. Thousand Oaks, Calif.: Sage.

- Hondagneu-Sotelo, Pierrette & Messner, Michael A. (1994). "Gender Displays and Men's Power. The 'New Man' and the Mexican Immigrant Man". I Harry Brod & Michael Kaufman (red.) *Theorizing masculinities*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Johansson, Ann (1997). "Rekrytering av brandmän". I Ann-Cathrine Andersson (red.) *Brandman - och kvinna?*. Karlstad: Räddningsverket.
- Johansson-Hidén, Birgitta (2006). *Att kommunicera en lag: Kommunikationsforum, handlingsprogram, och perspektiv i skydds- och säkerhetsarbetet utifrån "Lag om skydd mot olyckor" åren 2004-2006*. Karlstad University Studies, rapport nr. 66.
- Jonsson, Annika (2009). *A nice place: the everyday production of pleasure and political correctness at work*. Diss. Karlstad: Karlstads universitet.
- JämO (2003). *Arbetsförhållanden inom brandförsvaret. Granskning av 4-6 §§ jämställdhetslagen inom kommunal räddningstjänst 2003*. Stockholm: JämO.
- JämO (2007). *Kvinnlig brandman - en granskning av räddningstjänstens arbete med rekrytering*. Stockholm: JämO.
- Kanter, Rosabeth Moss (1977/1993). *Men and Women of the Corporation*. New York: BasicBooks.
- Karlsson, Anette (2010). *I moderniseringens skugga? Om förändring och identitet i två administrativa serviceyrken*. Diss. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Kessler, Suzanne J. & McKenna, Wendy (1978). *Gender: an ethnomethodological approach*. Chicago: University of Chicago Press.
- Kiesling, Scott Fabius (2005). "Homosocial desire in men's talk: Balancing and re-creating cultural discourses of masculinity". *Language in Society*, vol. 34, ss. 695-726.
- Kimmel, Michael S (1994). "Masculinity as Homophobia: Fear, Shame, and Silence in the Construction of Gender Identity". I Brod, Harry & Kaufman, Michael (red.) *Theorizing Masculinities*. London: Sage.
- Kvale, Steinar (1997). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.
- Lindgren, Gerd (1985). *Kamrater, Kollegor och Kvinnor*. Diss. Umeå: Umeå universitet.
- Lindgren, Gerd (1996). "Broderskapets logik". *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, nr. 1, ss. 4-14.
- Lindgren, Gerd (1999). *Kön, klass och kirurgi. Relationer i organisationsförändringars spår*. Malmö: Liber.

- Lipman Blumen, Jean (1976). "Toward a homosocial theory of sex roles: An explanation of the sex segregation of social institutions". *Signs*, vol. 1, nr. 3, ss. 15-31.
- Lorber, Judith (2002). "Heroes, Warriors, and 'burquas': A Feminist Sociologist's Reflections on September 11". *Sociological Forum*, vol. 17, nr. 3, ss. 377-396.
- Lorentzi, Ulrika (1997). "Könsstrukturer i mansdominerade organisationer". I Ann-Cathrine Andersson (red.) *Brandman - och kvinna?*. Karlstad: Räddningsverket.
- Lykke, Nina (2005). "Nya perspektiv på intersektionalitet. Problem och möjligheter". *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, nr. 2-3, ss. 7-17.
- Lysgaard, Sverre (1961). *Arbeiderkollektivet: En studie i de underordnedes sosiologi*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Machado, Nora (1998). *Using the bodies of the dead: legal, ethical and organisational dimensions of organ transplantation*. Aldershot: Ashgate.
- Martin, Patricia Yancey (1998). "Why Can't a Man Be More Like a Woman? Reflections on Connell's Masculinities". *Gender & Society*, vol. 12, ss. 472-474.
- Martinsson, Lena (2006). *Jakten på konsensus, Intersektionalitet och marknadsekonomisk vardag*. Stockholm: Liber.
- McCarl, Robert S. (1984). "You've Come a Long Way. And Now This Is Your Retirement. An Analysis of Performance in Fire Fighting Culture". *The Journal of American Folklore*, vol. 97, nr. 386, ss. 393-422.
- McCarl, Robert S. (1985). *The District of Columbia Fire Fighters' Project: A Case Study in Occupational Folklife*. Washington, D.C.: Smithsonian Institution Press.
- McWilliams, John C. (2007). "'Men Of Colour' Race, Riots, And Black Firefighters' Struggle For Equality From The Afa To The Valiants". *Journal of Social History*, vol. 41, nr. 1, ss. 105-125.
- Melin, Göran & Björnberg, Fredrik (1998). *Verksamhetsanalys - ett verktyg för beskrivning av räddningsstyrkornas förmåga*. Räddningstjänsten, Jönköpings kommun.
- Mellström, Ulf (1999). *Män och deras maskiner*. Falun: Nya Doxa.
- Mjöberg, Jessica (2007). "Intimitet som gruppenomen: en relationell tolkning av gruppsjälen". I *Interaction on the edge : proceedings from the 5th GRASP conference*, Linköping university, May 2006.
- Moore & Kleiner (2001). "Steps to Help Prevent Sexual Harassment and Discrimination from Occurring in Fire Fighting Organisations". *International Journal of Sociology and Social Policy*, vol. 21, nr. 8/9/10.

- MSB (2009). *Räddningstjänsten i siffror 2008*. Karlstad: Myndigheten för samhällsskydd och beredskap.
- MSB Broschyr 0003-09. *Bli brandman eller arbeta med risk- och säkerhetsarbete*. Karlstad: Myndigheten för samhällsskydd och beredskap.
- Mumby, Dennis K. (1998). "Organizing Men: Power, Discourse, and the Social Construction of Masculinity(s) in the Workplace". *Communication Theory*, nr. 8, ss. 164-183.
- Myers, Karen K. (2005). "A Burning Desire Assimilation into a Fire Department". *Management Communication Quarterly*, vol. 18, nr. 3, ss. 344-384.
- Mårtensson, Ola (2002). *Räddningsstyrkans inre liv. En studie av räddningskårens företagskultur*. Magisteruppsats vid institutionen för socialt arbete, Stockholms universitet.
- Nehls, Eddy (2003). *Vägval. Lastbilsförare i fjärrtrafik. Perspektiv på yrkeskultur och genus*. Diss. Göteborg: Etnologiska föreningen i Västsverige.
- Nilsson, Arne (2003). "Homosexuella män – urbanitetens förtrupp?". I Thomas Johansson & Jari Kuosmanen (red.) *Manlighetens många ansikten: fäder, feminister, frisörer och andra män*. Malmö: Liber.
- Nilsson, Arne (2006). *"Såna" på Amerikabåtarna: de svenska Amerikabåtarna som manliga homomiljöer*. Stockholm: Normal.
- Nixon, Sean (1997). "Exhibiting Masculinity". I Stuart Hall (red.) *Representations. Cultural Representations and Signifying Practices*. London: Sage Publications.
- Nordberg, Marie (2000). "Hegemonibegreppet och hegemonier inom mansforskningen". I Per Folkesson, Marie Nordberg & Goldina Smirthwaite (red.) *Hegemoni och Mansforskning. Rapport från Nordiska Mansforskningsworkshopen i Karlstad 19-21/3 1999*. Rapport, Karlstad universitet.
- Nordberg, Marie (2005). *Jämställdhetens spjutspets? Manliga arbetstagare i kvinnoyrken, jämställdhet, maskulinitet, femininitet och heteronormativitet*. Diss. Stockholm: Arkipelag.
- Nyström, Lars (1992). *Lagar och ansvarsförhållanden i det svenska brandväsendets historia*. Karlstad: Räddningsverket.
- Nyström, Lars (1997). *Från borgarbrandkår till yrkesbrandkår : en institutionell studie av svenskt brandväsen 1874-1917*. Rapport, Ekonomisk-historiska institutionen, Göteborgs universitet.
- Närvänen, Anna-Liisa (1994). *Temporalitet och social ordning. En tidssociologisk diskussion utifrån vårdpersonals uppfattningar om handlingsmöjligheter i arbetet*. Motala: Kanaltryckeriet.
- Närvänen, Anna-Liisa (2003). *Time, Space and Identities – a Dramaturgical Approach*. Workingpaper from ISAL 2003:1.

- Obrdlik, Antonin J. (1942). "Gallows Humor". A Sociological Phenomenon". *The American Journal of Sociology*, vol. 47, nr. 5, ss. 709-716.
- Persson, Alma (2010). "Framåt gubbar!". Genus och militär praktik i ett internationellt insatsförband". *Tidskrift för genusvetenskap*, nr. 1-2, ss. 145-164.
- Persson, Sofia (2008). *Läraryrkets uppkomst och förändring: en sociologisk studie av lärares villkor, organisering och yrkesprojekt inom den grundläggande utbildningen i Sverige ca. 1800-2000*. Diss. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Pringle, Rosemary (1993). "Male Secretaries". I Williams, Christine L. (red.) *Doing 'Women's Work'. Men in Nontraditional Occupations*. Sage: London.
- Pringle, Rosemary (1994). "Office Affairs". I Susan Wright (ed) *Anthropology of Organizations*. Routledge: London.
- Pålsson, Carl Magnus (2006). *I räddningens tjänst. Brandingenjörsutbildningen vid Lunds tekniska högskola*. Brandteknik, Lunds tekniska högskola, Lunds universitet, Rapport 7027.
- Ragin, Charles C. & Becker, Howard S. (red.) (1992). *What is a case?: exploring the foundations of social inquiry*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Richardson, Laurel (2003). "Writing: A Method of Inquiry". I Norman K. Denzin & Yvonna S. Lincoln (red.) *Collecting and interpreting qualitative materials*. 2. uppl. Thousand Oaks: Sage.
- Robertsson, Hans (2002). *Maskulinitetskonstruktion och könssegregering i sjukvård. Manliga sjuksjötorskor och hegemonisk maskulinitet*. Stockholm: Arbetslivsinstitutet.
- Robertsson, Hans (2003). *Maskulinitetskonstruktion, yrkesidentitet, könssegregering och jämställdhet*. Stockholm: Arbetslivsinstitutet.
- Rosenberg, Tommy (2001). *Räddningstjänst i förändring – ledarskap och metodik för säkerhet och skydd mot olyckor*. Karlstad: Räddningsverket.
- Rose, Sonya O (1997). "Class Formation and the Quintessential Worker". I John Hall (red.) *Reworking Class*. Ithaca: Cornell University Press.
- Roy, Donald (1960). "'Banana Time': Job Satisfaction and Informal Interaction". *Human Organization*, nr. 18, ss. 158-168.
- Rubin, Gayle (1975/1997). "The Traffic in Women: Notes on the 'Political Economy' of Sex". I Linda Nicholson (red.) *Second Wave: A Feminist Reader*. New York: Routledge.
- Räddningsverket (2003). *Kommunal räddningstjänst 2002: En lägesbeskrivning*. Karlstad: Räddningsverket.

- Sargent, Viktoria (2002). 'Cool guys who are good guys': *Cultural representations of firefighters as heroes*. Available at: <[http:// www.fitting-in.com/sargent.htm](http://www.fitting-in.com/sargent.htm)> (2009-03-01).
- Sanne, Johan (2001). *Fart och spänning - banarbetare, lokförare och tågtrafikledare om risk och riskhantering*. Tema T-Rapport nr 37, Linköpings universitet.
- Sedgwick, Eve Kosofsky (1985). *Between men: English Literature and Male Homosocial Desire*. Columbia University Press: New York.
- Silvén, Eva (2004). *Bekänta färg: modernitet, maskulinitet, professionalitet*. Diss. Stockholm: Stockholms universitet.
- Silverman, David (2003). "Analyzing Talk and Text". I Norman K. Denzin & Yvonna S. Lincoln (red.) *Collecting and interpreting qualitative materials*. 2. uppl. Thousand Oaks: Sage.
- Simmel, Georg (1995). *Hur är samhället möjligt? - och andra essäer*. Göteborg: Korpen.
- Skeggs, Beverley (1997/2000). *Att bli respektabel: konstruktioner av klass och kön*. Göteborg: Daidalos.
- Sommestad, Lena (1992). *Från mejerska till mejerist : en studie av mejeriyrkets maskuliniseringsprocess*. Stockholm: Institutet för framtidsstudier.
- SRV (2000). *Förändrad utbildning av den kommunala räddningstjänstens personal*. Karlstad: Räddningsverket.
- SRV (2008). *Framtidens risker och säkerhetsarbete. Slutrapport mars 2008*. Karlstad: Räddningsverket.
- Svensson, Lennart G. (2003). "Yrkes- och professionssociologi". I Marianne Blomsterberg & Tiuu Soidre (red.) *Reflektioner. Perspektiv i forskning om arbetsliv och arbetsmarknad*. Forskningsrapport nr. 123, Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet.
- Svensson, Lennart G. & Ulfsdotter Eriksson, Ylva (2009). *Yrkesstatus. En sociologisk studie av hur yrken uppfattas och värderas*. Rapport 120, Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet.
- Sörensdotter, Renita (2008). *Omsorgsarbete i omvandling: genus, klass och etnicitet inom hemtjänsten*. Diss. Göteborg: Makadam.
- Thackaberry, Jennifer Anne (2004). "Discursive Opening and Closing in Organisational Self-Study Culture as Trap and Tool in Wildland Firefighting Safety". *Management Communication Quarterly*, nr. 17, ss. 319-359.
- Tracy, Sarah J. & Scott, Clifton (2006). "Sexuality, Masculinity, and Taint Management Among Firefighters and Correctional Officers Getting Down and Dirty With America's Heroes and the Scum of Law Enforcement". *Management Communication Quarterly*, vol. 20, nr. 1, ss. 6-38.

- Ulfsdotter Eriksson, Ylva (2006). *Yrke, status och genus. En sociologisk studie om yrken på en segregerad arbetsmarknad*. Diss. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Van Maanen, John (1988). *Tales of the field: on writing ethnography*. Chicago: University of Chicago Press.
- Van Maanen, John (red.) (1995). *Representation in ethnography*. Thousand Oaks, Calif.: Sage.
- Ward, James & Winstanley, Diana (2003). "The absent presence Negative space within discourse and the construction of minority sexual identity in the workplace". *Human Relations*, vol. 56, nr. 10, ss. 1255-1280.
- Ward, James & Winstanley, Diana (2005). "Coming out at work performativity and the recognition and renegotiation of identity". *The Sociological Review*, 53(3), ss. 447-475.
- Ward, James & Winstanley, Diana (2006). "Watching the Watch: The UK Fire Service and its Impact on Sexual Minorities in the Workplace". *Gender, Work and Organization*, vol. 13, nr. 2, ss. 193-219.
- Warner, Michael (2002). *Publics and Counterpublics*. New York: Zone Books.
- Westberg-Wohlgemuth, Hanna (1996). *Kvinnor och män märks. Könsmärkning av arbete – en dold lärandeprocess*. Diss. Arbetslivsinstitutet: Solna.
- Westberg, Hanna (2001). "Könsmärkningsprocessen". I Gonäs m.fl. *Könssegregering i arbetslivet*. Arbetslivsinstitutet: Stockholm.
- Wikander, Ulla (1988). *Kvinnors och mäns arbeten, Gustavsberg 1880-1980. Genusarbetsdelning och arbetsdegradering vid en porslinsfabrik*. Lund: Arkiv Förlag.
- Willis, Paul (1977/1991). *Fostran till lönearbete*. Göteborg: Daidalos.
- Whitehead, Stephen M. (2002). *Men and masculinities. Key themes and new directions*. Cambridge: Polity Press.
- Wright, Tessa (2008). "'Lesbian Firefighters', Journal of Lesbian Studies". *Journal of Lesbian Studies*, vol. 12, nr. 1, ss. 103-112.
- Yoder, Janice D. & Aniakudo, Patricia (1995). "The responses of African American women firefighters to gender harassment at work". *Sex Roles*, vol. 32, nr. 3-4, ss. 125-137.
- Yoder, Janice D. & Aniakudo, Patricia (1996). "When pranks become harassment: The case of African American women firefighters". *Sex Roles*, vol. 35, nr. 5-6, ss. 252-270.
- Yoder, Janice D. & Aniakudo, Patricia (1997). "'Outsider Within' the Firehouse: Subordination and Difference in the Social Interactions of African-American Women". *Gender and Society*, nr. 11, ss. 324-341.

- Zeeland, Steven (1996). *The Masculine Marine. Homoeroticism in the US Marine Corps*. New York: Harrington Park Press.
- Zerubavel, Eviatar (1979). "Private Time and Public Time: The Temporal Structure of Social Accessibility and Professional Commitments". *Social Forces*, vol. 58, nr. 1, page 35-58.
- Åberg, Berit (2001). *Samarbete på könsblandade arbetsplatser*. Diss. Örebro: Universitetsbiblioteket.
- Åse, Cecilia (2000). *Makten att se. Om kropp och kvinnlighet i lagens namn*. Lund: Liber.

Lagtexter och föreskrifter

- AFS 1995:1. "Rök- och kemdykning. Arbetskyddsstyrelsens kungörelse med föreskrifter om rök- och kemdykning samt allmänna råd om tillämpningen av föreskrifterna".
- AFS 2007:7. "Rök- och kemdykning. Arbetsmiljöverkets föreskrifter om rök- och kemdykning samt allmänna råd om tillämpningen av föreskrifterna". Solna: Arbetsmiljöverket.
- SFS 1874:26 "Kungl. Maj:ts nådiga Brandstadga för rikets städer".
- SFS 1923:173 "Brandstadga".
- SFS 1944:521 "Brandlag".
- SFS 1974:80 "Brandlag".
- SFS 2003:778 "Lag om skydd mot olyckor".

Tidningsartiklar

- Brandmannen 1998 nr 2, s. 32. "Helhetsbedömningen gör brandmannen! Stockholm anställer inte de starkaste brandmännen" under signaturen "Anders Cederberg och Jonas Fredriksson. Skaf Stockholms brandför-svar".
- Ericson, Kenneth (2006). "Rökdykning är inte livräddning längre det är en invändig släckmetod". I *Räddningsledaren* nr 1, sidan 18-19.
- Erlandsson, Johan "Bög och brandman – fortfarande svårt". I *Kommunal arbetaren*, publicerad 2008-07-31. Nedladdad på adress: <http://www.ka.se /index.cfm?c=83847>
- Fredlund, Catherine (1982). "Läkare om kvinnliga brandmän: De klarar inte jobbet". I *Göteborgsposten* 28 juni.

- Hallman, Katrin (1979). ”Kvinnorna avråds bli brandmän”. I *Göteborgsposten* 18 maj.
- Sellius, Katarina (2008). ”Henry kom ut på Pride”. I *Sirenen* nr 5, 2008, sidan 6.
- Sirenen* 1998 nr 4, s. 38. ”Är det brandchefer som vill vinna stilpoäng som ska sätta nivån?” under signaturen ”Anders Cederberg (SKAF) och Jonas Fredriksson (Stockholms brandförsvaret)”.
- Sirenen* 2000, nr 8, s. 30. Bild.
- Sirenen* 2001 nr 7, s. 3. ”Hög tid att bryta kårtraditionens hämmande effekter” av Lars Fredholm.
- Swedish Firefighters* 2009 nr 1. ”Dagar som skakade Svensk räddningstjänst”.
- Vikström, Suzanne ”Brandman kom ut vid Pride-seminarie”. I *QX*, publicerad 2008-08-01. Hämtat 2009-07-01 på adress: <http://www.qx.se/7566/brandman-kom-ut-vid-prideseminarie>.

DOKTORSAVHANDLINGAR VID SOCIOLOGISKA INSTITUTIONEN FR O M 1995

59. Börjesson, Mats: *Sanningen om brottslingen. Rättspsykiatrin som kartläggning av livsöden i samhällets tjänst under 1900-talet.* 1995.
60. Ljung, Margareta: *Lyft jorden mot himlen - växande i kvinnogrupper och kvinnliga nätverk.* 1995.
61. Björkemarken, Mariann: *Implementeringsanalys som komplement vid utvärdering - en fråga om perspektiv och förklaring.* 1995.
62. Håkansson, Kristina: *Förändringsstrategier i arbetslivet.* 1995.
63. Blomsterberg, Marianne: *Garanterade karriärer? Om social styrning och sysselsättningspolitik för ungdomar.* 1996.
64. Kohlström, Gulli: *Identitetsförändring vid anpassning till funktionshinder/handikapp.* 1996.
65. Larsson, Patrik: *Hemtjänsten ur tre perspektiv - En studie bland äldre, anställda och ledning.* 1996.
66. Oskarsson, Hermann: *En klasstrukturs uppkomst och utveckling. Akureyri 1860-1940.* 1996.
67. Thörn, Håkan: *Modernitet, sociologi och sociala rörelser/Rörelser i det moderna: Politik, modernitet och kollektiv identitet i Europa 1789-1989.* 1997.
68. Einarsdottir, Torgerdur: *Läkaryrket i förändring. En studie av den medicinska professionens heterogenering och könsdifferentiering.* 1997.
69. Åberg, Jan-Olof: *Det rationella och det legitima. En studie av utvärderingars teori och praktik.* 1997.
70. Pham Van Bich: *The Changes of the Vietnamese Family in the Red River Delta.* 1997.
71. Lalander, Philip: *Anden i flaskan. Alkoholens betydelse i olika ungdomsgrupper.* 1998.
72. Eriksson, Birgitta: *Arbetet i människors liv.* 1998.
73. Bartley, Kristina: *Barnpolitik och barnets rättigheter.* 1998.
74. Nordström, Monica: *Yttre villkor och inre möten. Hemtjänsten som organisation.* 1998.
75. Stier, Jonas: *Dimensions and Experiences of Human Identity. An Analytical Toolkit and Empirical Illustration.* 1998.

76. Jerkeby, Stefan: *Slutna cirklar. Om civila moständsrörelser i Norge och Danmark 1940-45*. 1999.
77. Oudhuis, Margareta: *Vägen till jämlikhet. En analys av den svenska arbetarrörelsens syn på effektivitet och emancipation i arbetslivet*. 1999.
78. Johansson, Anna: *La Mujer Sufrida – The Suffering Woman. Narratives on Femininity among Women in a Nicaraguan Barrio*. 1999.
79. Theandersson, Christer: *Jobbet – för lön, lust eller andra värden*. 2000.
80. Carle, Jan: *Opinion och aktion. En sociologisk studie av ungdomar och miljö*. 2000.
81. Öhrn, Ingbritt: *Livet, identiteten och kronisk sjukdom. En socialpsykologisk studie av unga vuxna diabetiker*. 2000.
82. Mossberg Sand, Ann-Britt: *Ansvar, kärlek och försörjning. Om anställda anhörigvårdare i Sverige*. 2000.
83. Berglund, Tomas: *Attityder till arbete i Västeuropa och USA. Teoretiska perspektiv och analyser av data från sex länder*. 2001.
84. Larsson, Bengt: *Bankkrisen, medierna och politiken. Offentliga tolkningar och reaktioner på 90-talets bankkris*. 2001.
85. Blomquist, Bo: *Förskolebarnets relation till sin familj. Förändrade förutsättningar och föreställningar 1950-1990*. 2001.
86. Hansen, Lars: *The Division of Labour in Post-Industrial Societies*. 2001.
87. Björk, Micael: *Upplösningens dialektik. Bildningsmål och politisk modernitet i Sverige kring sekelskiftet 1900*. 2002.
88. Gustafson, Per: *Place, Place Attachment and Mobility: Three Sociological Studies*. 2002.
89. Rigné, Eva Marie: *Profession, Science, and State – Psychology in Sweden 1968-1990*. 2002.
90. Persson, Anders: *I kräftans tecken. En historiesociologisk studie av cancerforskningens samhällseliga villkor i Sverige och USA under 1900-talet*. 2002.
91. Brnic, Anita: *Speaking of Nationality. On Narratives of National Belonging and the 'Immigrant'*. 2002.
92. Korp, Peter: *Hälsopromotion - en sociologisk studie av hälsofrämjandets institutionalisering*. 2002.
93. Sobis, Iwona: *Employment Service in Transition: Adaptation of a Socialist Employment Agency to a Market Economy. A Case Study of Lodz, Poland 1989-1998*. 2002.
94. Hellum, Merete: *Förförd av Eros. Kön och moral bland utländska kvinnor på en grekisk ö*. 2002.
95. Carlson, Marie: *Svenska för invandrare – brygga eller gräns? Syn på kunskap och lärande inom sfi-undervisningen*. 2002.

96. Hansson, Agneta: *Praktiskt taget. Aktionsforskning som teori och praktik – i spåren efter LOM*. 2003.
97. Engdahl, Oskar: *I finansvärldens bakre regioner. En studie om finansiella offshore-marknader och ekonomisk brottslighet*. 2003.
98. Rolandsson, Bertil: *Facket, informationsteknologin och politiken. Strategier och perspektiv inom LO 1976-1996*. 2003.
99. Schedin, Stefan: *Ekonomisk ojämlikhet. Inkomstfördelning och inkomstskillnader i Sverige under 1980- och 1990-talen*. 2003.
100. Morner, Claudia G: *Självständigt beroende. Ensamstående mammors försörjningsstrategier*. 2003.
101. Wennerström, Ulla-Britt: *Den kvinnliga klassresan*. 2003.
102. Wingfors, Stina S: *Socionomyrkets professionalisering*. 2004.
103. Tursunovic, Mirzet: *Fostran till demokrati: Tre sociologiska delstudier av bosniska ungdomars politiska socialisering*. 2004.
104. Thörn, Catharina: *Kvinnans plats(er) – bilder av hemlöshet*. 2004.
105. Alinia, Minoo: *Spaces of Diasporas: Kurdish Identities, Experiences of Otherness and Politics of Belonging*. 2004.
106. Chronholm, Anders: *Föräldraledig pappa – Mäns erfarenheter av delad föräldraledighet*. 2004.
107. Seldén, Daniel: *Om det som är. Ontologins metodologiska relevans inom positivism, relativism och kritisk realism*. 2005.
108. Winell-Garvén, Irene: *Vägen till Parnassen. En sociologisk studie av kvinnligt konstnärskap i Sverige 1864-1939*. 2005.
109. Engström, Pär: *Samtal och ledarskap. En studie av medarbetarsamtal i grundskolan*. 2005.
110. Löfstrand, Cecilia: *Hemlöshetens politik – lokal policy och praktik*. 2005.
111. Eydal, Guðny Björk: *Family Policy in Iceland 1944-1984*. 2005.
112. Ekbrand, Hans: *Separationer och mäns våld mot kvinnor*. 2006.
113. Eriksson, Ylva Ulfsdotter: *Yrke, Status & Genus. En sociologisk studie om yrken på en segregerad arbetsmarknad*. 2006.
114. Flisbäck, Marita: *Att lära sig konstens regler. En sociologisk studie av osäkra framtidsinvesteringar*. 2006.
115. Berntsson, Paula: *Lärarförbundet, förskollärare och stathöjande strategier*. 2006.
116. Latta, Mia: *Public Transfer and Private Help. Support Networks of Marginalised and Poor individuals in Sweden in the 1990s*. 2007.
117. Persson, Sofia: *Läraryrkets uppkomst och förändring. En sociologisk studie av lärares villkor, organisering och yrkesprojekt inom den grundläggande utbildningen ca 1800-2000*. 2008.

118. Bengtsson, Mattias: *Individen stämplat in. Arbetet, facket och lönen i sociologisk belysning*. 2008.
119. Sjöstrand, Glenn: *Gåvan i Gnosjö. Företagares relationer i ett industriellt distrikt*. 2008.
120. Pellbring, Mats: *Laissez-faire, systemkritik eller reformism? En studie av den svenska opinionsbildande globaliseringsdiskursen i dagspress, 1992-2001*. 2008.
121. Bjarnason, Tómas: *Social Recognition and Employees' Organizational Support*. 2009.
122. Jagudina, Zaira: *Social Movements and Gender in Post-Soviet Russia: The Case of the Soldiers' Mothers NGOs*. 2009.
123. Ranagården, Lisbeth: *Lärares lärande om elever – en sociologisk studie om yrkespraktik*. 2009.
124. Shmulyar Gréen, Oksana: *Entrepreneurship in Russia: Western ideas in Russian translation*. 2009.
125. Eriksson, Bo G: *Studying ageing: Experiences, description, variation, prediction and explanation*. 2010.
126. Karlsson, Anette: *I moderniseringens skugga? Om förändring och identitet i två administrativa serviceyrken*. 2010.
127. Bergström Casinowsky, Gunilla: *Tjänsteresor i människors vardag – om rörlighet, närvaro och frånvaro*. 2010.
128. Jonsson, Christer: *I fädernas och mödrars spår. Landsortsungdomars identitetsutveckling och vuxenblivande i ett livsformsperspektiv*. 2010.
129. Söderberg, Johan: *Free Software to Open Hardware: Critical Theory on the Frontiers of Hacking*. 2011.
130. Hedenus, Anna: *At the end of the Rainbow – Post-winning life among Swedish lottery winners*. 2011.
131. Uhnö, Sara: *Ung: Våldets regler domars tal om våld och bråk*. 2011.
132. Daoud, Adel: *Scarcity, Abundance and Sufficiency: Contributions to Social And Economic Theory*. 2011.
133. Wahlström, Mattias: *The Making of Protest and Protest Policing: Negotiation, Knowledge, Space, and Narrative*. 2011.
134. Holgersson, Helena: *Icke-medborgarskapets urbana geografi*. 2011.
135. Ericson, Mathias: *Nära inpå. Maskulinitet, intimitet och gemenskap i brandmäns arbetslag*. 2011.

GÖTEBORG STUDIES IN SOCIOLOGY

1. Furåker, Bengt (ed): *Employment, Unemployment, Marginalization. Studies on Contemporary Labour Markets*. Department of Sociology, Göteborg University/Almqvist & Wiksell International, Stockholm 2001.
2. Berglund, Tomas: *Attityder till arbete i Västeuropa och USA. Teoretiska perspektiv och analyser av data från sex länder*. Doktorsavhandling. Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet 2001.
3. Larsson, Bengt: *Bankkrisen, medierna och politiken. Offentliga tolkningar och reaktioner på 90-talets bankkris*. Doktorsavhandling. Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet 2001.
4. Blomquist, Bo: *Förskolebarnets relation till sin familj. Förändrade förutsättningar och föreställningar 1950-1990*. Doktorsavhandling. Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet 2001.
5. Hansen, Lars: *The Division of Labour in Post-Industrial Societies*. Doktorsavhandling. Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet 2001.
6. Gustafson, Per: *Place, Place Attachment and Mobility: Three Sociological Studies*. Doktorsavhandling. Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet 2002.
7. Rigné, Eva Marie: *Profession, Science, and State – Psychology in Sweden 1968-1990*. Doktorsavhandling. Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet 2002.
8. Persson, Anders: *I kräftans tecken. En historiesociologisk studie av cancerforskningens samhällsliga villkor i Sverige och USA under 1900-talet*. Doktorsavhandling. Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet 2002.
9. Brnic, Anita: *Speaking of Nationality. On Narratives of National Belonging and the 'Immigrant'*. Doktorsavhandling. Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet 2002.
10. Korp, Peter: *Hälsopromotion - en sociologisk studie av hälsofrämjandets institutionalisering*. Doktorsavhandling. Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet 2002.
11. Sobis, Iwona: *Employment Service in Transition: Adaptation of a Socialist Employment Agency to a Market Economy. A Case Study of Lodz, Poland 1989-1998*. Doktorsavhandling. Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet 2002.

12. Hellum, Merete: *Förförd av Eros. Kön och moral bland utländska kvinnor på en grekisk ö*. Doktorsavhandling. Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet 2002.
13. Carlson, Marie: *Svenska för invandrare – brygga eller gräns? Syn på kunskap och lärande inom sfi-undervisningen*. Doktorsavhandling. Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet 2002.
14. Hansson, Agneta: *Praktiskt taget. Aktionsforskning som teori och praktik – i spåren på LOM*. Doktorsavhandling. Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet 2003.
15. Engdahl, Oskar: *I finansvärldens bakre regioner. En studie om finansiella offshore-marknader och ekonomisk brottslighet*. Doktorsavhandling. Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet 2003.
16. Rolandsson, Bertil: *Facket, informationsteknologin och politiken. Strategier och perspektiv inom LO 1976-1996*. Doktorsavhandling. Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet 2003.
17. Schedin, Stefan: *Ekonomisk ojämlikhet. Inkomstfördelning och inkomstskillnader i Sverige under 1980- och 1990-talen*. 2003. Doktorsavhandling. Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet 2003.
18. Morner, Claudia G: *Självständigt beroende. Ensamstående mammors försörjningsstrategier*. Doktorsavhandling. Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet 2003.
19. Wennerström, Ulla-Britt: *Den kvinnliga klassresan*. Doktorsavhandling. Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet 2003.
20. Wingfors, Stina S: *Socionomyrkets professionalisering*. Doktorsavhandling. Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet 2004.
21. Tursunovic, Mirzet: *Fostran till demokrati: Tre sociologiska delstudier av bosniska ungdomars politiska socialisering*. Doktorsavhandling. Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet 2004.
22. Alinia, Minoo: *Spaces of Diasporas: Kurdish Identities, Experiences of Otherness and Politics of Belonging*. Doktorsavhandling. Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet 2004.
23. Chronholm, Anders: *Föräldraledig pappa – Mäns erfarenheter av delad föräldraledighet*. Doktorsavhandling. Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet 2004.
24. Seldén, Daniel: *Om det som är. Ontologins metodologiska relevans inom positivism, relativism och kritisk realism*. Doktorsavhandling. Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet 2005.
25. Winell-Garvén, Irene: *Vägen till Parnassen. En sociologisk studie av kvinnligt konstnärskap i Sverige 1864-1939*. Doktorsavhandling. Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet 2005.

26. Engström, Pär: *Samtal och ledarskap. En studie av medarbetarsamtal i grundskolan*. Doktorsavhandling, Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet 2005.
27. Eydal, Guðny Björk: *Family Policy in Iceland 1944-1984*. Doktorsavhandling, Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet 2005.
28. Ekbrand, Hans: *Separationer och mäns våld mot kvinnor*. Doktorsavhandling, Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet 2006.
29. Eriksson, Ylva Ulfsdotter: *Yrke, Status & Genus. En sociologisk studie om yrken på en segregerad arbetsmarknad*. Doktorsavhandling, Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet 2006.
30. Flisbäck, Marita: *Att lära sig konstens regler. En sociologisk studie av osäkra framtidsinvesteringar*. Doktorsavhandling, Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet 2006.
31. Berntsson, Paula: *Läraryrket, förskollärare och statushöjande strategier*. Doktorsavhandling, Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet 2006.
32. Latta, Mia: *Public Transfer and Private Help. Support Networks of Marginalised and Poor individuals in Sweden in the 1990s*. Doktorsavhandling, Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet 2007.
33. Persson, Sofia: *Läraryrkets uppkomst och förändring. En sociologisk studie av lärares villkor, organisering och yrkesprojekt inom den grundläggande utbildningen ca 1800-2000*. Doktorsavhandling, Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet 2008.
34. Bengtsson, Mattias: *Individen stämplar in. Arbetet, facket och lönen i sociologisk belysning*. Doktorsavhandling, Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet 2008.
35. Sjöstrand, Glenn: *Gåvan i Gnosjö. Företagares relationer i ett industriellt distrikt*. Doktorsavhandling, Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet 2008.
36. Pellbring, Mats: *Laissez-faire, systemkritik eller reformism? En studie av den svenska opinionsbildande globaliseringsdiskursen i dagspress, 1992-2001*. Doktorsavhandling, Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet 2008.
37. Bjarnason, Tómas: *Social Recognition and Employees' Organizational Support*. Doktorsavhandling, Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet 2009.
38. Jagudina, Zaira: *Social Movements and Gender in Post-Soviet Russia: The Case of the Soldiers' Mothers NGOs*. Doktorsavhandling, Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet 2009.

39. Ranagården, Lisbeth: *Lärares lärande om elever – en sociologisk studie om yrkespraktik*. Doktorsavhandling, Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet 2009.
40. Shmulyar Gréen, Oksana: *Entrepreneurship in Russia: Western ideas in Russian translation*. Doktorsavhandling, Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet 2009.
41. Eriksson, Bo G: *Studying ageing: Experiences, description, variation, prediction and explanation*. Doktorsavhandling, Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet 2010.
42. Karlsson, Anette: *I moderniseringens skugga? Om förändring och identitet i två administrativa serviceyrken*. Doktorsavhandling, Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet 2010.
43. Bergström Casinowsky, Gunilla: *Tjänsteresor i människors vardag – om rörlighet, närvaro och frånvaro*. Doktorsavhandling, Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet 2010.
44. Jonsson, Christer: *I fäderns och mödrars spår. Landsortsungdomars identitetsutveckling och vuxenblivande i ett livsformsperspektiv*. Doktorsavhandling, Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet 2010.
45. Hedenus, Anna: *At the end of the Rainbow – Post-winning life among Swedish lottery winners*. Doktorsavhandling, Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet 2011.
46. Daoud, Adel: *Scarcity, Abundance and Sufficiency: Contributions to Social And Economic Theory*. Doktorsavhandling, Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet 2011.
47. Wahlström, Mattias: *The Making of Protest and Protest Policing: Negotiation, Knowledge, Space and Narrative*. Doktorsavhandling, Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet 2011.
48. Ericson, Mathias: *Nära inpå. Maskulinitet, intimitet och gemenskap i brandmäns arbetslag*. Doktorsavhandling, Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet 2011.